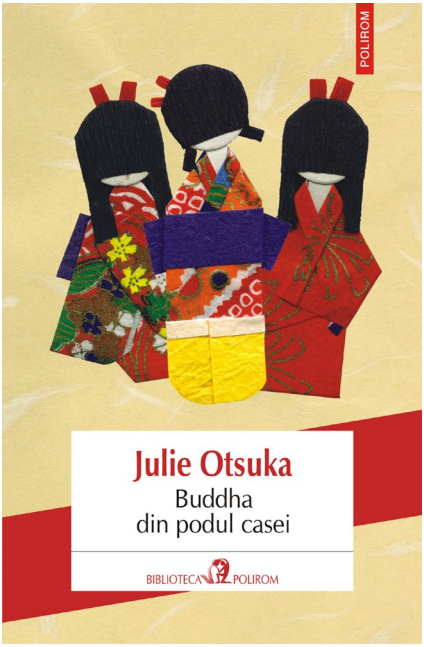

Julie Otsuka

Buddha din podul casei

Traducere de Casiana Ioniţă
Editura POLIROM
2013

Julie Otsuka

The Buddha in the Attic

© 2013 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-3976-2
ISBN PDF: 978-973-46-3977-9
ISBN print: 978-973-46-3788-1

Coperta: Radu Răileanu
Pe copertă: © Aninka/Dreamstime.com

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

Libris.RO
Respect pentru oameni și cărți

JULIE OTSUKA s-a născut în 1962 la Palo Alto, în California, din părinţi de origine japoneză, emigranţi la prima şi a doua generaţie. A urmat cursurile faimoasei Yale University, apoi a absolvit un masterat în Arte Frumoase la Columbia University. Romanul ei de debut, *When the Emperor Was Divine*, apărut în 2002, are ca temă deportarea japonezilor americani în lagăre de concentrare, în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Volumul a fost tradus în şase limbi, a fost recompensat cu Asian American Literary Award şi s-a bucurat de un imens succes la public. În 2012 Julie Otsuka a publicat al doilea roman al său, *The Buddha in the Attic* (*Buddha din podul casei*). Romanul s-a aflat pe lista de bestselleruri a publicaţiilor *San Francisco Chronicle* şi *New York Times*, iar

ulterior a fost recompensat în Statele Unite cu PEN/Faulkner Award şi în Europa cu Prix Femina Étranger.

Pentru Andy

Sunt dintre ei unii care au lăsat nume, ca să se vestească laudele lor. Şi sunt alţii care nu au pomenire şi au pierit ca şi cum n-ar fi fost, şi s-au născut ca şi cum nu s-ar fi născut ei şi fiii lor după ei.

(Ecclesiasticul 44. 9-10)

Grajdul a ars –
acum
Văd luna.

(Masahide)

Japonezii sunt bine-veniţi!

Pe vapor majoritatea eram virgine. Aveam părul lung, negru, şi picioarele plate şi late şi nu eram foarte înalte. Unele dintre noi mâncaserăm terci de orez când eram mici şi aveam picioarele un pic strâmbe. Unele dintre noi

aveam doar paisprezece ani şi eram în continuare mici. Unele dintre noi eram de la oraş şi purtam haine elegante, ca la oraş, dar majoritatea veneam de la ţară şi purtam şi pe vapor aceleaşi chimonouri vechi pe care le purtam de ani de zile: nişte haine decolorate, primite de la surorile noastre, cusute şi vopsite de mai multe ori. Unele dintre noi veneam de la munte şi nu mai văzuserăm marea decât în poze, iar altele eram fete de pescari şi stătuserăm toată viaţa pe lângă mare. Poate că marea ne luase fratele sau tatăl sau logodnicul ori poate că într-o dimineaţă nefericită o persoană pe care o iubeam sărise în apă şi pur şi simplu dispăruse în larg, iar acum venise vremea să ne vedem şi noi de viaţa noastră.

Pe vapor primul lucru pe care l-am făcut – înainte să ne hotărâm de cine ne plăcea şi de cine nu ne plăcea, înainte să ne spunem de pe ce insulă eram şi de ce plecam, ba chiar şi înainte să ne învăţăm numele – a fost să comparăm pozele cu soţii noştri. Erau nişte tineri frumoşi, cu ochii negri, cu părul des şi cu pielea fină şi fără pete. Cu bărbii puternice. Cu ţinute impecabile. Cu nasuri drepte şi bine conturate. Arătau ca fraţii şi ca taţii noştri, dar erau îmbrăcaţi mai bine, cu redingote gri şi costume elegante, cu vestă, în stil occidental. Unii erau

pozaţi pe trotuar, în faţa unei case din lemn cu acoperiş ascuţit, cu un gard alb şi o peluză tunsă frumos, iar alţii stăteau la intrarea în garaj, rezemaţi de câte un Ford model T. Unii erau într-un studio, aşezaţi pe un scaun incomod, cu spătar înalt, cu mâinile puse cu grijă una peste alta şi uitându-se direct în obiectiv, ca şi când erau gata să cucerească lumea. Toţi promiseseră că aveau să ne aştepte acolo, în San Francisco, la sosirea în port.

Pe vapor ne întrebam adesea: Oare ne vor fi pe plac? Oare îi vom iubi? Oare îi vom recunoaşte din poze când îi vom vedea în port?

Pe vapor dormeam jos de tot, la clasa a treia, unde era murdar şi întunecat. Paturile erau nişte rame înguste din metal puse unele peste altele şi saltelele erau tari, subţiri şi înnegrite, cu pete făcute de alte călătorii, de alte vieţi. Pernele erau umplute cu paie uscate. Între cuşete erau resturi de mâncare, iar podeaua era umedă şi alunecoasă. Nu aveam decât un hublou, iar seara, după ce se închidea, întunericul era plin de şoapte. *Oare o să doară?* Corpurile se suceau şi se învârteau sub pături. Marea urca şi se retrăgea. Atmosfera umedă ne sufoca. Noaptea ne visam soţii. Visam sandale noi de lemn şi cupoane infinite de mătase indigo şi cum într-o zi

aveam să locuim într-o casă cu horn. Visam că eram frumoase şi înalte. Visam că ne întorseserăm în orezăriile din care ne-am dorit atât de mult să scăpăm. Visele cu orezăria erau întotdeauna coşmaruri. Le visam pe surorile noastre mai mari şi mai frumoase, vândute de taţii noştri unor case de gheişe ca să avem ce să mâncăm, şi când ne trezeam, nu mai puteam să respirăm. *Preţ de o clipă mi s-a părut că eram ea.*

În primele zile pe vapor aveam rău de mare, ne venea să vomităm şi trebuia să mergem mereu la balustradă. Unele dintre noi ameţeam atât de tare, încât nici nu puteam să mergem şi stăteam în cabină, într-o stare de apatie totală, fără să fim în stare să ne aducem aminte cum ne cheamă, darmite să ne amintim cum îi chema pe soţii noştri cei noi. *Mai zi-mi o dată, eu sunt doamna Cum?* Unele dintre noi ne ţineam de burtă şi ne rugam cu voce tare la Guan Yin, zeiţa mizericordiei – *Unde eşti?* –, în timp ce altele preferam să ne înverzim pe tăcute. Ne trezeam adesea brusc în toiul nopţii din cauza mării care se agita violent şi vreme de câteva secunde nu mai ştiam unde eram, de ce ni se clătinau paturile şi de ce ne bătea inima atât de tare. *Cutremur*, ne gândeam imediat. Şi ne căutam mamele, în braţele cărora dormiserăm în dimineaţa de dinainte de a pleca de

acasă. Oare dormeau acum? Oare visau? Oare se gândeau la noi zi şi noapte? Oare mergeau în continuare cu trei paşi în urma taţilor noştri, cu braţele încărcate cu pachete, în timp ce ei nu duceau nimic? Oare ne invidiau în secret pentru că am plecat? *Nu ţi-am oferit eu totul?* Oare şi-au adus aminte să ne aerisească toate chimonourile vechi? Oare ne-au spus tot ce trebuia să ştim? *Să ţii ceaşca de ceai cu ambele mâini, să nu stai la soare, să nu vorbeşti decât când trebuie.*

Majoritatea fetelor de pe vapor eram bine-crescute şi eram sigure că o să fim nişte soţii foarte bune. Ştiam să gătim şi să coasem. Ştiam să servim ceaiul, să aranjăm florile şi să stăm multă vreme tăcute pe picioarele noastre late şi plate, fără să zicem nimic important. *Fata trebuie să se integreze în cameră. Trebuie să fie acolo fără să lase impresia că există.* Ştiam cum să ne purtăm la înmormântări şi cum să scriem poeme despre trecerea toamnei care să aibă exact şaptesprezece silabe şi să fie scurte şi triste. Ştiam cum să smulgem buruieni, să tăiem lemne şi să aducem apă, iar una dintre noi – fata morarului de orez – ştia cum să meargă trei kilometri ducând în spate un sac cu orez de treizeci şi cinci de kilograme fără să transpire deloc. *Trebuie să ştii cum să respiri*. Majoritatea aveam bune maniere şi eram foarte

politicoase, cu excepţia cazului în care ne enervam şi înjuram ca marinarii. Majoritatea vorbeam de obicei ca nişte doamne, aveam o voce piţigăiată, ne prefăceam că ştim mai puţine decât ştiam cu adevărat şi când treceam pe lângă marinarii de pe punte, aveam grijă să facem paşi mici, delicaţi, cu vârful picioarelor întors spre interior. Doar ne spuseseră mamele noastre de atâtea ori: *Mergi ca la oraş, nu ca la ţară!*

Pe vapor ne înghesuiam în fiecare noapte într-un pat şi stăteam de vorbă ore în şir despre continentul necunoscut spre care ne îndreptam. Se spunea că oamenii de acolo nu mănâncă decât carne şi au păr pe tot corpul (multe dintre noi eram budiste, nu mâncam carne şi nu aveam păr decât unde se cuvenea). Copacii erau enormi. Câmpiile erau întinse. Femeile erau gălăgioase şi înalte – mai înalte cu un cap, se zicea, decât cei mai înalţi bărbaţi de la noi. Limba lor era de zece ori mai dificilă decât a noastră şi aveau nişte obiceiuri incredibil de ciudate. Citeau cărţile de la coadă la cap şi foloseau săpun la baie. Îşi ştergeau nasul cu nişte cârpe murdare, pe care le puneau înapoi în buzunar, apoi le scoteau şi le foloseau din nou. Opusul albului nu era roşul, ci negrul. Ce-o să se aleagă de noi, ne întrebam, într-o lume atât de străină? Ne imaginam

cum o să intrăm într-o ţară de uriaşi – noi, care ne trăgeam dintr-un popor neobişnuit de mic –, înarmate doar cu un ghid de conversaţie. Oare o să râdă de noi? O să ne scuipe? Sau, şi mai grav, dacă nu ne luau în serios? Dar chiar şi cele mai reticente dintre noi eram nevoite să recunoaştem că era mai bine să te măriţi cu un străin în America decât să îmbătrâneşti lângă un ţăran din sat. Pentru că în America femeile nu trebuiau să muncească pe câmp şi se găseau suficiente lemne de foc şi îndeajuns orez pentru toată lumea. Şi oriunde te duceai, bărbaţii îţi deschideau uşa, îşi scoteau pălăria şi ziceau „Mai întâi doamnele” sau „După dumneavoastră”.

Unele dintre cele de pe vapor eram din Kyoto, eram delicate, aveam pielea albă şi stătuserăm toată viaţa în camere întunecate din spatele casei. Unele eram din Nara, ne rugam la strămoşii noştri de trei ori pe zi şi juram că tot mai auzeam cum sună clopotele de la templu. Unele eram fete de ţărani din Yamaguchi, cu mâini groase şi umeri laţi, şi nu ne culcaserăm niciodată mai târziu de ora nouă. Unele eram dintr-un sătuleţ de munte din Yamanashi şi tocmai văzuserăm pentru prima dată un tren. Unele eram din Tokyo, văzuserăm tot ce era de văzut, vorbeam foarte bine japoneza şi nu prea ne amestecam cu celelalte. Multe dintre noi eram din

Kagoshima şi vorbeam un dialect din sud, pe care cele din Tokyo ne prefăceam că nu-l înţelegem. Unele eram din Hokkaido, unde ningea şi era frig, şi aveam să visăm acel peisaj alb ani la rând. Unele eram din Hiroshima, care urma să sară în aer, şi aveam noroc că eram pe vapor, deşi evident că pe atunci nu ştiam acest lucru. Cea mai tânără dintre noi avea doisprezece ani, era de pe malul de est al lacului Biwa şi încă nu începuse să sângereze. *Ai mei m-au dat pentru banii de logodnă.* Cea mai în vârstă dintre noi avea treizeci şi şapte de ani, era din Niigata şi toată viaţa avusese grijă de tatăl ei, care fusese bolnav şi murise recent, ceea ce o făcuse să fie şi fericită, şi tristă. *Ştiam că nu puteam să mă mărit decât dacă murea el.* Una dintre noi era din Kumamoto, unde nu mai erau bărbaţi buni de însurătoare – toţi bărbaţii buni de însurătoare plecaseră în urmă cu un an să-şi caute de lucru în Manciuria –, şi credea că avusese noroc că-şi găsise un soţ, nici nu mai conta cum era. *M-am uitat la poza lui şi i-am spus peţitoarei: „Merge”.* Una dintre noi era dintr-un sat din Fukushima, unde se făcea mătase, şi primul ei soţ se prăpădise din cauza gripei, al doilea se dusese cu o femeie mai tânără şi mai frumoasă, care locuia pe cealaltă parte a dealului, iar ea mergea acum în America, să se mărite cu al treilea. *E sănătos, nu bea, nu joacă jocuri de noroc, altceva nici*

nu-mi mai trebuie. Una dintre noi era o fostă dansatoare din Nagoya, care se îmbrăca foarte frumos, avea pielea albă, transparentă, şi ştia de toate despre bărbaţi şi ei îi puneam noi toate întrebările noaptea. Cât o să dureze? Cu lampa aprinsă sau pe întuneric? Picioarele ridicate sau coborâte? Ochii deschişi sau închişi? Dacă nu pot să respir? Dacă mi se face sete? Dacă e prea greu? Dacă e prea mare? Dacă nu mă vrea deloc?

— Bărbaţii sunt foarte uşor de înţeles, ne-a spus ea.

Şi apoi a început să ne explice.

Pe vapor stăteam uneori treze ore în şir în întunericul umed şi ameţitor al cabinei, copleşite de dor şi de frică, şi ne întrebam cum aveam să mai rezistăm încă trei săptămâni.

Pe vapor aveam în valize tot ce ne trebuia pentru viaţa noastră cea nouă: chimonouri din mătase albă pentru noaptea nunţii, chimonouri colorate, de fiecare zi, chimonouri simple din bumbac pentru bătrâneţe, pensule de caligrafie, peniţe groase pentru cerneală neagră, foi subţiri de hârtie din orez, pe care să le scriem scrisori lungi celor de acasă, statui mici de alamă cu Buddha, statui din fildeş cu zeul vulpe, păpuşi cu care dormeam de la cinci ani, pungi de zahăr brun cu care să

cumpărăm favoruri, cuverturi frumos colorate, evantaie din hârtie, cărţi de engleză, panglici din mătase cu flori, pietre negre şi fine din râul din spatele casei, o şuviţă de la un băiat pe care l-am atins odată şi l-am iubit şi căruia i-am promis că o să-i scriem, deşi ştiam că n-o s-o facem niciodată, oglinzi de argint de la mamele noastre, pe care încă le mai auzeam zicându-ne la plecare: *Ai să vezi, femeile sunt plăpânde, dar mamele sunt puternice.*

Pe vapor ne plângeam de toate. De ploşniţe. De păduchi. De insomnie. De duduitul constant al motorului, care ne urmărea şi în vis. Ne plângeam de mirosul îngrozitor de la toalete – nişte găuri imense care se deschideau în mare – şi de propriul nostru miros înţepător, care devenea pe zi ce trecea din ce în ce mai cumplit. Ne plângeam de cât de rezervată era Kazuko, de cum tuşea Chiyo, de faptul că Fusayo fredona întruna „Cântecul culegătorului de ceai” şi ne înnebunea pe toate puţin câte puţin. Ne plângeam că ne dispăreau agrafele de păr – care dintre noi era hoaţa? – şi că fetele de la clasa întâi, cu umbrelele lor de soare din mătase violetă, nu ne dădeau niciodată bună ziua când treceau pe lângă noi pe punte. *Cine se cred?* Ne plângeam de căldură. De frig. De păturile de lână înţepătoare. Ne plângeam că ne plângem. Dar în sinea noastră

majoritatea eram chiar foarte fericite, pentru că în curând urma să fim în America, alături de soţii noştri cei noi, care ne scriseseră de mai multe ori în ultimele luni. *Am cumpărat o casă frumoasă. Poţi să pui lalele în grădină. Narcise. Ce vrei tu. Am o fermă. Sunt manager la un hotel. Sunt preşedintele unei bănci mari. Am plecat din Japonia în urmă cu mai mulţi ani ca să-mi deschid propria afacere şi pot să am grijă de tine. Am 179 de centimetri, nu am lepră, nici boli de plămâni şi nimeni din familia mea nu a înnebunit. Sunt din Okayama. Din Hyogo. Din Miyagi. Din Shizuoka. Am crescut în satul vecin şi te-am văzut în urmă cu mulţi ani la un târg. O să-ţi trimit cât de curând banii pentru călătorie.*

Pe vapor ţineam pozele soţilor noştri în medalioane mici şi ovale, puse pe lanţuri lungi şi agăţate la gât. Le ţineam în poşete de mătase şi în cutii vechi de ceai, în cutii lăcuite cu roşu şi în plicuri maronii şi groase din America, în care ne fuseseră trimise. Le ţineam în mânecile de la chimono şi le atingeam adeseori, doar ca să ne asigurăm că sunt în continuare acolo. Le ţineam strâns între paginile cărţilor *Japonezii sunt bine-veniţi!*, *Ghid pentru cei care merg în America* şi *Zece feluri de a-i fi pe plac unui bărbat* şi în volume de sutre budiste vechi, uzate, iar una dintre noi, care era creştină, mânca şi

carne şi se ruga la un zeu diferit, cu părul lung, ţinea poza între paginile unei Biblii King James. Şi când o întrebam de care bărbat îi plăcea mai mult – bărbatul din poză sau Iisus Hristos –, ea zâmbea misterioasă şi răspundea:

— De el, desigur.

Câteva dintre cele de pe vapor aveam secrete pe care juram să le ascundem de soţii noştri toată viaţa. Poate că adevăratul motiv pentru care mergeam în America era ca să-l găsim pe tatăl nostru pierdut, care ne părăsise de multă vreme. *S-a dus să lucreze la mină în Wyoming şi dus a fost.* Sau poate că lăsam în urmă o fetiţă făcută cu un bărbat pe care de-abia ni-l mai aminteam – un povestitor călător care stătuse o săptămână la noi în sat sau un preot budist nomad, care se oprise pe la noi într-o noapte târzie, în timp ce mergea spre muntele Fuji. Şi, deşi ştiam că părinţii noştri o să aibă mare grijă de ea – *Dacă stai aici, în sat,* ne avertizaseră ei, *n-o să te măriţi niciodată* –, tot ne simţeam vinovate pentru că am preferat să ne vedem de viaţa noastră în loc să avem grijă de ea şi plângeam cu gândul la ea în fiecare noapte petrecută pe vapor, nopţi la rând, până când, într-o dimineaţă, ne-am trezit, ne-am şters la ochi, am zis „Ajunge” şi am început să ne

gândim la alte lucruri. Ce chimono să purtăm când ajungem la destinaţie. Cum să ne aranjăm părul. Ce să zicem când îl vedem prima dată. Pentru că acum eram pe vapor, trecutul era în urmă şi nu mai exista cale de întoarcere.

Pe vapor nu ştiam că o să ne visăm fiica în fiecare noapte, până la moarte, şi că în visul nostru ea avea mereu trei ani şi era exact aşa cum o văzuserăm ultima dată: o siluetă micuţă, cu un chimono roşu-închis, stând pe vine la marginea unei băltoace, absolut fascinată de o albină moartă care plutea prin apă.

Pe vapor mâncam în fiecare zi acelaşi lucru şi respiram în fiecare zi acelaşi aer închis. Cântam aceleaşi cântece şi râdeam la aceleaşi glume şi, când era vreme bună, ieşeam dimineaţa din încăperea înghesuită şi urcam să ne plimbăm pe punte în sandale de lemn şi chimonouri subţiri de vară, oprindu-ne din când în când să ne uităm la aceeaşi mare albastră, nesfârşită. Uneori un peşte zburător ateriza la picioarele noastre, agitându-se şi respirând greu, şi una dintre noi – de obicei una din fetele de pescari – îl ridica şi îl arunca înapoi în apă. Sau apăreau din senin nişte delfini şi înotau ore întregi pe lângă vapor. Într-o dimineaţă liniştită, fără vânt, când

marea era plată ca sticla, iar cerul, o nuanţă strălucitoare de albastru, spatele negru şi fin al unei balene s-a ivit brusc din apă şi apoi a dispărut şi, pentru o clipă, noi am uitat să respirăm. *Era ca şi cum te-ai fi uitat în ochii lui Buddha.*

Pe vapor stăteam deseori pe punte ore în şir, cu părul în vânt, uitându-ne la ceilalţi pasageri. Vedeam *sikh*-i din Punjab care fugeau din ţara lor tocmai în Panama. Vedeam ruşi albi bogaţi care fugeau din cauza revoluţiei. Vedeam muncitori chinezi din Hong Kong care mergeau să lucreze în lanurile de bumbac din Peru. Îl vedeam pe regele Lee Uwanowich, cu faimoasa lui ceată de ţigani, cei care aveau o crescătorie mare de vite în Mexic şi se zvonea că erau cei mai bogaţi ţigani din lume. Vedeam trei turişti germani arşi de soare, un preot spaniol arătos şi un englez înalt şi roşcat pe nume Charles, care se înfiinţa lângă balustradă în fiecare după-amiază, la trei şi un sfert, şi mergea rapid pe punte, înainte şi înapoi. Charles călătorea la clasa întâi, avea ochii de un verde închis şi nasul drept, ascuţit, vorbea japoneza perfect şi pentru multe dintre noi era primul om alb pe care îl vedeam. Era profesor de limbi străine la universitatea din Osaka, avea o soţie japoneză şi un copil, fusese în America de mai multe ori şi răspundea cu foarte multă

răbdare la întrebările noastre. Era adevărat că americanii miroseau urât, ca nişte animale? (Charles râse şi zise: „Ei, dar eu aşa miros?” Şi ne lăsă să ne apropiem de el şi să-l mirosim.) Şi cât de mult păr aveau ei *de fapt*? („Cam la fel de mult ca mine”, răspunse Charles şi îşi ridică mânecile, arătându-ne braţele pline de păr închis la culoare, iar noi ne cutremurarăm.) Şi chiar aveau păr pe piept? (Charles se înroşi, zise că nu putea să ne arate pieptul şi atunci ne înroşirăm şi noi şi-i explicarăm că nu-l rugaserăm aşa ceva.) Şi mai erau triburi sălbatice de piei roşii peste tot pe câmpii? (Charles ne spuse că toate pieile roşii fuseseră duse de-acolo şi noi răsuflarăm uşurate.) Şi era adevărat că femeile din America nu trebuiau să îngenuncheze în faţa soţilor sau să-şi acopere gura când râdeau? (Charles se uită îndelung la un vapor care trecea în depărtare, apoi oftă şi zise: „Din păcate, da”.) Şi bărbaţii şi femeile de acolo chiar dansau obraz lângă obraz toată noaptea? (Doar sâmbăta, explică Charles.) Şi paşii de dans erau complicaţi? (Charles zise că era uşor şi în seara următoare ne dădu o lecţie de foxtrot pe punte, la lumina lunii. *Încet, încet, repede, repede*.) Şi centrul oraşului San Francisco chiar era mai mare decât Ginza? (Sigur, cum să nu.) Şi casele din America chiar erau de trei ori mai mari decât ale noastre? (Da, chiar aşa erau.) Şi fiecare casă avea un

pian în salon? (Charles zise că mai degrabă o casă din două.) Şi ce credea, aveam să fim fericite acolo? (Charles îşi scoase ochelarii, se uită la noi cu ochii lui verzi şi frumoşi şi zise: „O, da, foarte!”)

Unele dintre cele de pe vapor nu puteam să nu ne împrietenim cu marinarii de pe punte, care veneau din satul nostru, ştiau toate cuvintele cântecelor noastre şi ne cereau tot timpul mâna. Suntem măritate deja, le explicam, dar câteva dintre noi se îndrăgosteau de ei chiar şi aşa. Şi când ei întrebau dacă puteam să ne vedem singuri – în seara aceea, să zicem, pe întrepunte, la zece şi un sfert –, noi ne uitam fix în jos pentru o clipă, apoi respiram adânc şi ziceam „Da” şi acesta era un alt lucru pe care nu aveam să-l mărturisim niciodată soţilor noştri. *Se uita la mine într-un fel anume*, aveam să ne spunem mai târziu. Sau: *Avea un zâmbet frumos*.

Una dintre noi a rămas însărcinată pe vapor, dar nu şi-a dat seama, şi, după nouă luni, când s-a născut bebeluşul, a remarcat mai întâi de toate că semăna foarte tare cu noul ei soţ. *Are ochii tăi*. Una dintre noi s-a aruncat în apă după ce fusese o noapte cu un marinar şi a lăsat o scrisoare scurtă pe pernă: *După el nu mai poate fi nimeni altcineva*. Alta s-a îndrăgostit de un misionar

metodist care se întorcea acasă şi pe care îl cunoscuse pe punte şi, deşi el a implorat-o să-şi părăsească soţul, când au ajuns în America, ea i-a spus că nu putea să facă aşa ceva.

— Trebuie să-mi urmez soarta, a zis ea.

Dar avea să se întrebe tot restul vieţii cum ar fi fost dacă ar fi făcut aşa.

Unele dintre cele de pe vapor eram mai retrase, preferam să stăm singure şi petreceam mult timp în cabină, întinse cu faţa în jos şi gândindu-ne la toţi bărbaţii rămaşi în urma noastră. Fiul vânzătorului de fructe, care se prefăcea mereu că nu ne observă, dar ne dădea o mandarină în plus când nu era mama lui prin preajmă. Sau bărbatul însurat pe care l-am aşteptat odată pe un pod, în ploaie, noaptea târziu, vreme de două ore. De ce? Pentru un sărut şi o promisiune.

— O să vin şi mâine, a spus el.

Şi, deşi după aceea nu l-am mai văzut, ştiam că am fi făcut exact la fel şi a doua oară, pentru că împreună cu el te simţeai vie pentru prima dată în viaţă, ba chiar şi mai şi. Şi ne dădeam seama adeseori, în timp ce adormeam, că ne gândeam la băiatul de la ţară cu care vorbeam în fiecare după-amiază când ne întorceam de la şcoală – băiatul cel frumos din satul vecin, ale cărui

mâini puteau să convingă chiar şi cele mai încăpăţânate seminţe să răsară din pământ – şi cum mama noastră, care ştia tot şi putea să ne citească mai mereu gândurile, se uitase la noi de parcă am fi fost nebune. *Vrei să-ţi trăieşti toată viaţa aplecată pe câmp?* (Am ezitat şi aproape că am zis că da, pentru că am visat mereu să fim ca mama noastră, nu? Nu ne-am dorit la un moment dat să fim exact aşa?)

Pe vapor fiecare trebuia să aleagă anumite lucruri. Unde să dormim şi în cine să avem încredere, cu cine să ne împrietenim şi cum anume să ne împrietenim. Dacă era cazul să-i spunem ceva vecinei care dormea sau care vorbea în somn ori vecinei căreia îi miroseau picioarele mai rău decât nouă şi care îşi lăsa hainele murdare peste tot pe jos. Şi dacă ne întreba cineva dacă îi stătea bine când îşi făcea părul într-un anumit fel – de exemplu, în stilul „jgheab”, care părea să facă furori pe vapor –, dar nu îi stătea, îi făcea capul să pară prea mare, atunci îi spuneam adevărul sau îi spuneam că e mai frumoasă ca niciodată? Şi cum era dacă ne plângeam de bucătarul venit din China, care nu ştia să gătească decât un singur fel de mâncare – curry de orez –, pe care ni-l servea în fiecare zi? Dar dacă ziceam ceva şi el era trimis înapoi în China, unde uneori se putea nici să nu găseşti orez,

atunci ar fi fost vina noastră? Şi ne asculta cineva sau nu? Îi păsa cuiva?

Undeva pe vapor se afla un căpitan şi se spunea că în fiecare dimineaţă din cabina lui ieşea o fată tânără şi frumoasă. Şi bineînţeles că muream de curiozitate să aflăm: era una dintre noi sau una dintre fetele de la clasa întâi?

Pe vapor ne strecuram uneori, noaptea târziu, în patul altcuiva şi stăteam liniştite una lângă alta, vorbind despre tot ce ne aminteam de acasă: mirosul cartofilor dulci, copţi la începutul toamnei, picnicuri în dumbrava de bambus, jocul de-a umbrele şi de-a demonii din curtea templului ruinat, ziua în care tata se dusese să ia o găleată de apă de la fântână şi nu se mai întorsese şi cum după aceea mama nu mai pomenise deloc de el. *Era ca şi cum n-ar fi existat. M-am uitat în fundul fântânii ani la rând.* Vorbeam de cremele de faţă care ne plăceau, de beneficiile pudrei de plumb, de momentul când văzuserăm prima dată poza soţului şi ce simţiserăm atunci. *Arăta a om cinstit, aşa că m-am gândit că pentru mine e suficient.* Uneori ne trezeam zicând lucruri pe care nu le mai spuseserăm nimănui şi, odată ce ne porneam, era imposibil să ne mai oprim, iar uneori

tăceam brusc şi ne ţineam în braţe până la răsăritul soarelui, când una dintre noi se retrăgea şi întreba:

— Dar o să meargă?

Şi atunci trebuia să alegem din nou. Dacă ziceam că da, o să meargă, şi ne întorceam la ea – poate nu în noaptea aceea, ci în noaptea următoare sau în cea de după –, atunci ne spuneam că nu conta ce făceam, pentru că oricum avea să fie uitat după ce debarcam. Şi, pe de altă parte, ne antrenam pentru soţii noştri.

Câteva dintre cele de pe vapor nu ne-am obişnuit niciodată cu bărbaţii şi dacă ar fi existat vreo posibilitate de a merge în America fără să ne căsătorim cu un bărbat, am fi găsit-o.

Pe vapor nu aveam de unde să ştim că atunci când ne-am văzut soţii pentru prima dată, nu reuşeam să ne dăm seama care dintre ei erau. Că mulţimea de bărbaţi cu şepci şi haine negre, ponosite, care ne aştepta jos, în port, nu semăna deloc cu tinerii frumoşi din poze. Că pozele pe care ni le trimiseseră erau făcute cu douăzeci de ani în urmă. Că scrisorile nu erau scrise de soţii noştri, ci de alţi oameni, profesionişti cu o caligrafie aleasă, a căror meserie era să scrie minciuni ca să te ispitească. Că atunci când ne-am auzit numele strigat pentru prima

dată de pe partea cealaltă, una dintre noi şi-a acoperit ochii şi s-a întors cu spatele – *Vreau acasă* –, dar noi, celelalte, ne-am lăsat capul în jos, ne-am aranjat fusta de la chimono, am coborât pe pasarelă şi am ieşit afară, unde încă mai era cald. *Suntem în America*, ne-am spus, *nu trebuie să ne facem griji*. Şi ne înşelam.

Prima noapte

În noaptea aceea noii noştri soţi ne-au luat repede. Ne-au luat cu calm. Ne-au luat cu blândeţe, dar ferm şi fără să zică nimic. Au presupus că eram virginele promise de peţitoare şi ne-au luat cu o grijă extraordinară. *Să-mi spui dacă doare*. Ne-au luat întinse pe spate pe podeaua goală a motelului Minute. Ne-au luat în centrul oraşului, în camere de mâna a doua de la Kumamoto Inn. Ne-au luat în cele mai bune hoteluri din San Francisco în care putea intra un japonez la vremea aceea. Hotelul Kinokuniya. Mikado. Hotelul Ogawa. Ne-au luat ca atare, presupunând că urma să facem orice ni se spunea. *Întoarce-te la perete, te rog, şi stai în patru labe.* Ne-au luat de cot şi au zis încet:

— A venit vremea.

Ne-au luat înainte să fim pregătite şi am sângerat trei zile. Ne-au luat cu chimonourile albe din mătase ridicate

mult deasupra capului şi eram sigure că de-acum gata, o să murim. *Credeam că mă sufocă*. Ne-au luat lacomi, înfometaţi, ca şi când aşteptaseră o mie de ani ca să ne ia. Ne-au luat chiar dacă încă mai simţeam greaţa de pe vapor şi tot ni se mai clătina pământul sub picioare. Ne-au luat violent, cu pumnii, când încercam să ne opunem. Ne-au luat chiar dacă îi muşcam. Ne-au luat chiar dacă îi loveam. Ne-au luat chiar dacă îi insultam – *Valorezi mai puţin decât degetul mic al mamei tale* – şi ţipam după ajutor (nu a venit nimeni). Ne-au luat chiar dacă am îngenuncheat la picioarele lor, cu fruntea lipită de pământ, şi i-am rugat să aştepte. *Nu putem să o facem mâine?* Ne-au luat prin surprindere, pentru că unele dintre noi nu aflaserăm de la mamele noastre ce anume presupunea această noapte. *Aveam treisprezece ani şi nu mă uitasem niciodată în ochii unui bărbat*. Ne-au luat cerându-şi scuze pentru că aveau mâinile aspre, cu bătături, şi am ştiut pe loc că erau fermieri, nu bancheri. Ne-au luat fără grabă, pe la spate, în timp ce noi ne rezemam de pervazul ferestrei, ca să admirăm luminile oraşului de sub noi.

— Eşti fericită? ne-au întrebat.

Ne-au legat şi ne-au luat cu faţa în jos, pe covoare ponosite, care miroseau a excremente de şoarece şi a mucegai. Ne-au luat turbaţi, pe cearşafuri cu pete

galbene. Ne-au luat uşor şi cu foarte puţină agitaţie, pentru că unele dintre noi mai fuseseră luate de multe ori. Ne-au luat beţi. Ne-au luat dur, nepăsători, fără să se gândească la durerea noastră. *Am crezut că îmi explodează uterul.* Ne-au luat chiar dacă strângeam picioarele şi ziceam „Nu, te rog”. Ne-au luat cu grijă, ca şi când le era frică să nu ne spargem. *Eşti aşa de mică.* Ne-au luat cu răceală şi în cunoştinţă de cauză – *În douăzeci de secunde îţi vei pierde controlul* – şi am ştiut că înaintea noastră mai fuseseră multe altele. Ne-au luat în timp ce ne uitam în gol la tavan şi aşteptam să se termine, fără să ne dăm seama că nu se va termina ani buni. Ne-au luat cu ajutorul hangiului şi al soţiei lui, care ne ţintuiau la podea, ca să nu fugim. *N-o să te mai vrea nimeni după ce termină el*. Ne-au luat la fel cum taţii noştri le luau pe mamele noastre în fiecare noapte, în coliba de la noi din sat: brusc şi fără vreun avertisment, în timp ce noi tocmai aţipeam. Ne-au luat la lumina lămpii. Ne-au luat la lumina lunii. Ne-au luat pe întuneric şi noi nu vedeam nimic. Ne-au luat în şase secunde, apoi s-au prăbuşit pe umerii noştri, oftând încet şi tremurând, iar noi ne-am gândit: *Atâta tot?* Le-a luat foarte multă vreme şi am ştiut că avea să ne doară săptămâni întregi. Ne-au luat în genunchi, în timp ce ne ţineam de căpătâiul patului şi plângeam. Ne-au luat concentrându-se cu

înverşunare asupra unui punct misterios de pe perete, pe care îl vedeau doar ei. Ne-au luat şoptind încontinuu „Mulţumesc” într-un dialect familiar, *tohoku*, ceea ce ne-a liniştit imediat. *Vorbea ca tatăl meu*. Ne-au luat strigând în dialecte dure din Hiroshima, pe care de-abia le înţelegeam, şi am ştiut că urma să ne petrecem viaţa cu un pescar. Ne-au luat stând în picioare în faţa oglinzii şi ne-au silit să ne uităm tot timpul la reflexia noastră.

— O să ajungă să-ţi placă, ne-au zis.

Ne-au luat cu politeţe de încheieturi şi ne-au rugat să nu ţipăm. Ne-au luat cu timiditate şi cu mare dificultate, în timp ce încercau să-şi dea seama ce trebuie să facă.

— Scuză-mă, au zis.

Şi:

— Tu eşti?

Au zis:

— Ajută-mă şi tu.

Şi aşa am făcut.

Ne-au luat mârâind. Ne-au luat gemând. Ne-au luat ţipând şi suspinând îndelung. Ne-au luat în timp ce se gândeau la altă femeie – ne dădeam seama după privirea lor distantă – şi apoi ne-au înjurat pentru că nu era sânge pe cearşaf. Ne-au luat cu stângăcie şi nu i-am mai lăsat să ne atingă vreme de trei ani. Ne-au luat cu mai multă pricepere decât fuseserăm luate vreodată

până atunci şi am ştiut că aveam să-i dorim întotdeauna. Ne-au luat în timp ce ţipam de plăcere şi apoi ne acopeream gura de ruşine. Ne-au luat iute, de mai multe ori, de-a lungul nopţii, iar dimineaţa, când ne-am trezit, eram ale lor.

Albii

Ne aşezam la marginea oraşelor lor atunci când ne dădeau voie. Iar când nu ne dădeau voie – *Să nu vă prindă apusul în districtul acesta*, spuneau uneori semnele puse de ei –, mergeam mai departe. Cutreieram văile lor prăfuite şi încinse – Sacramento, Imperial, San Joaquin –, mergând de la o tabără de muncă la alta, şi le lucram pământul alături de soţii noştri cei noi. Le culegeam căpşunele în Watsonville. Le culegeam strugurii în Fresno şi Denair. Stăteam în genunchi şi le scoteam cartofii cu nişte furci mici pe Bacon Island, în deltă, unde era un pământ moale ca buretele. Le sortam fasolea verde în Holland Tract. Iar când se termina perioada recoltei, ne rulam păturile şi ni le puneam în spinare, luam traistele cu haine în mână, aşteptam să vină următorul tren şi mergeam mai departe.

Primul cuvânt din limba lor pe care am fost nevoite să-l învăţăm a fost *apă*. Strigă tare, ne-au spus soţii noştri, imediat ce începi să simţi că leşini în câmp.

— Învaţă cuvântul ăsta, ne-au zis, şi-ţi va salva viaţa.

Majoritatea l-am învăţat, dar una dintre noi, nu: Yoshiko, care fusese crescută de doici în Kobe, în grădini cu garduri înalte, şi nu văzuse o buruiană în viaţa ei. S-a culcat după prima zi la Marble Ranch şi nu s-a mai trezit.

— Credeam că doarme, a zis soţul ei.

— Insolaţie, a explicat şeful.

Alta era prea timidă ca să strige, aşa că a îngenuncheat şi a băut dintr-un şanţ de irigaţii. După şapte zile avea febră tifoidă. Alte cuvinte pe care le-am învăţat repede: „Bine” – ce zicea şeful când era mulţumit de felul cum munceam – şi „Du-te acasă” – ce zicea când eram prea stângace sau prea lente.

Acasă însemna un pat pliant dintr-un adăpost de la Fair Ranch, în Yolo. Acasă însemna un cort lung, sub un prun cu multe frunze de la Kettleman’s. Acasă însemna un bordei din lemne, în tabăra numărul 7 din Barnhart Tract, în Lodi. *Doar şiruri de ceapă cât vedeai cu ochii.* Acasă însemna un pat de paie în grajdul lui John Lyman, lângă caii şi vacile lui de rasă. Acasă însemna un colţ din spălătoria de la Stockton’s Cannery Ranch. Acasă

însemna un pat suprapus într-un vagon de marfă ruginit din Lompoc. Acasă însemna un coteţ vechi din Willows, unde înaintea noastră locuiseră chinezii. Acasă însemna o saltea plină de purici într-un colţ dintr-un atelier de ambalări din Dixon. Acasă însemna un culcuş din fân, pus pe trei lăzi de mere de sub un măr din livada lui Fred Stadelman. Acasă însemna un colţ de pe podeaua unei şcoli părăsite din Marysville. Acasă însemna o bucată de pământ dintr-o livadă de peri din Auburn, aproape de malul lui American River, unde stăteam treze toată noaptea, uitându-ne la stelele americane, care nu păreau să fie diferite de ale noastre: acolo, deasupra noastră, se vedeau steaua Turmei de Vaci, steaua Fecioarei Ţesătoare, steaua Lemnului, steaua Apei[1].

— E aceeaşi latitudine, ne explicau soţii noştri.

Acasă însemna oriunde existau fructe sau legume coapte şi gata de cules. Acasă însemna oriunde erau soţii noştri. Acasă însemna lângă un bărbat care smulgea buruieni pentru şef de ani de zile.

La început ne puneam tot timpul întrebări legate de ei. De ce se urcau pe cal pe stânga şi nu pe dreapta? Cum erau în stare să se recunoască? De ce ţipau mereu?

[1] Denumiri japoneze ale unor stele şi planete din univers (în ordine: Altair, Vega, Mercur şi Jupiter) (n.r.).

Chiar îşi puneau farfurii pe pereţi în loc de poze? Şi aveau încuietori la toate uşile? Şi stăteau încălţaţi în casă? Despre ce vorbeau noaptea târziu, când mergeau la culcare? Ce visau? La cine se rugau? Câţi zei aveau? Era adevărat că atunci când se uitau la Lună, vedeau un om, nu un iepure? Şi la înmormântări mâncau carne de vită gătită? Şi beau lapte de vaci? Şi mirosul acela? Ce fel de miros era?

— Duhoare de unt, ne explicau soţii noştri.

Staţi departe de ei, ni se spusese. Apropiaţi-vă de ei cu grijă şi doar dacă e absolut necesar. Nu credeţi mereu tot ce vă spun, dar învăţaţi să-i observaţi cu atenţie: mâinile, ochii, colţurile gurii, schimbările bruşte ale culorii pielii. Veţi reuşi imediat să-i citiţi. Dar aveţi grijă să nu vă holbaţi la ei. În timp, vă veţi obişnui cu generozitatea lor. Aşteptaţi-vă la ce poate fi mai rău, dar să nu fiţi surprinse de momentele de bunătate. Peste tot există bunăvoinţă. Aduceţi-vă aminte să-i faceţi să se simtă în largul lor. Fiţi modeste. Fiţi politicoase. Arătaţi că sunteţi gata să le faceţi pe plac. Spuneţi „Da, domnule” sau „Nu, domnule” şi faceţi cum vi se spune. E şi mai bine dacă nu ziceţi nimic. Acum faceţi parte din lumea invizibilă.

Plugurile lor cântăreau mai mult decât noi şi erau greu de folosit, iar caii lor erau de două ori mai mari decât caii noştri din Japonia. Nu puteam să îi înhămăm fără să ne urcăm pe lăzi de portocale sau fără să stăm pe un taburet şi prima dată când am strigat la ei, ca să o ia din loc, n-au reacţionat, ci doar au fornăit şi au bătut din copite. Erau surzi? Erau proşti? Sau doar încăpăţânaţi?

— Ä,ştia sunt cai americani, ne-au explicat soţii noştri. Nu pricep japoneza.

Şi aşa am învăţat primele cuvinte din engleza cailor. Ca să faci calul să meargă înainte, ziceai „Dii”, şi ca să-l faci să dea înapoi, ziceai „Sss-înapoi”. Ca să-l faci să încetinească, ziceai „Ho, ho”, iar ca să-l faci să se oprească, ziceai „Ptrr”. Şi după cincizeci de ani în America, pentru unele dintre noi acestea au rămas singurele cuvinte în engleză pe care le ştiam.

Pe vapor învăţaserăm din ghidurile de conversaţie câteva expresii în limba lor – „Bună ziua”, „Mă scuzaţi”, „Vă rog îmi daţi salariul” – şi puteam să spunem alfabetul, dar asemenea lucruri nu ne erau de folos în America. Nu puteam să le citim revistele şi ziarele. Ne holbam cu disperare la anunţurile lor. *Nu-mi amintesc decât că începea cu litera „e”*. Şi când vorbea şeful, îi

auzeam cuvintele foarte clar, doar că nu aveau sens. Şi, rareori, când se întâmpla să fie nevoie să le atragem atenţia – *Domnu' Smiş...* –, ei se uitau la noi uluiţi, apoi dădeau din umeri şi îşi vedeau de-ale lor.

Nu te da bătută. Ai răbdare. Stai liniştită. Dar deocamdată, ne spuneau soţii noştri, *lasă-mă pe mine să vorbesc.* Pentru că ei vorbeau deja engleza. Ştiau cum sunt americanii. Şi când aveam nevoie de lenjerie intimă nouă, îşi lăsau mândria deoparte, mergeau în oraş prin lanurile încinse şi îi cereau vânzătoarei un set nou de lenjerie, vorbind o engleză perfectă, dar cu un accent pronunţat.

— Nu pentru mine, explicau ei.

Şi când ajungeam la o fermă nouă, iar şeful se uita la noi şi zicea:

— Ea e prea plăpândă,

soţii noştri îl convingeau că nu era aşa.

— Când e la câmp, soţia mea e ca un bărbat, ziceau ei şi acest lucru se dovedea adevărat foarte rapid.

Şi când ne-am îmbolnăvit de malarie şi nu mai puteam să ne ridicăm capul de pe podea, soţii noştri i-au spus şefului ce se întâmplă:

— Mai întâi îi e foarte cald, apoi îi e frig, apoi iar îi e foarte cald.

Şi când şeful s-a oferit să se ducă el în oraş după-amiaza, ca să ne cumpere medicamentele care aveau să ne vindece – „Nu vă faceţi griji de bani”, a zis –, soţii noştri i-au mulţumit foarte tare. Şi, deşi medicamentele acelea ne-au făcut să urinăm mov zile la rând, ne-am însănătoşit imediat.

Unele munceam repede ca să-i impresionăm. Unele munceam repede doar ca să le arătăm că putem să culegem prune şi să tăiem sfeclă şi să strângem ceapă şi să punem fructe de pădure în lăzi la fel de repede – ba chiar mai repede – ca bărbaţii. Unele munceam repede pentru că în copilărie munciserăm desculţe în orezărie şi ştiam deja cum e. Unele munceam repede pentru că ne avertizaseră soţii că dacă n-o facem, ne trimit acasă cu primul vapor. *Am cerut o soţie care să fie în putere.* Unele eram de la oraş şi munceam încet, pentru că nu mai folosiserăm niciodată o sapă.

— Cea mai uşoară slujbă din America, ni se spusese.

Unele fuseserăm bolnăvicioase şi plăpânde toată viaţa, dar după o săptămână petrecută în livada de lămâi din Riverside, ne simţeam mai puternice decât un taur. Una dintre noi a leşinat înainte să fi terminat de smuls buruienile de pe o brazdă. Unele plângeam în timp ce lucram. Unele înjuram în timp ce lucram. Toate sufeream

în timp ce lucram – ni se bătătoreau mâinile şi ne sângerau, ne ardeau genunchii, ne durea neîncetat spatele. Una dintre noi era tulburată de indianul frumos care tăia sparanghel aproape de noi şi nu se gândea decât cât de mult îşi dorea să-i dea jos turbanul alb de pe capul lui enorm, maroniu. *Visez la Gupta-san în fiecare noapte*. Unele cântam sutre budiste în timp ce lucram şi aşa orele treceau mai repede, ca minutele. Una dintre noi – Akiko, cea care fusese la şcoala unor misionari din Tokyo şi ştia deja engleză, aşa că îi citea soţului ei din Biblie în fiecare seară – cânta „Înalţă-te, suflete, înalţă-te” în timp ce lucra. Cele mai multe dintre noi cântam aceleaşi cântece de recoltă pe care le cântaserăm şi în tinereţe şi încercam să ne închipuim că eram iar în Japonia. Pentru că dacă soţii noştri ne-ar fi spus adevărul în scrisori – că nu erau comercianţi de mătase, ci culegători de fructe, şi nu trăiau în case mari, cu multe camere, ci în corturi şi în grajduri şi afară, pe câmp, în aer liber –, nu am mai fi venit în America, să facem ceea ce nu voia să facă nici un american care se respectă.

Ne admirau spatele puternic şi mâinile dibace. Energia. Disciplina. Cuminţenia. Capacitatea neobişnuită de a suporta căldura, care vara, în pepenăria din

Brawley, ajungea până la patruzeci şi opt de grade. Spuneau că faptul că eram scunzi era un atu perfect, pentru că ne aplecam foarte uşor. Erau mulţumiţi de noi indiferent ce ne cereau să facem. Aveam toate virtuţile chinezilor – eram muncitori, eram răbdători, eram permanent politicoşi –, dar fără viciile lor – nu jucam cărţi, nu fumam opiu, nu ne băteam, nu scuipam niciodată. Eram mai rapizi decât filipinezii şi mai puţin aroganţi decât indienii. Eram mai disciplinaţi decât coreenii. Eram mai gravi decât mexicanii. Era mai ieftin să ne hrănească pe noi decât pe cei din Oklahoma sau din Arkansas, fie albi, fie negri. *Un japonez poate să trăiască doar cu o linguriţă de orez pe zi.* Eram cel mai bun soi de muncitor pe care-l angajaseră vreodată. *Oamenii ăştia pur şi simplu plutesc, nu trebuie să ne batem deloc capul cu ei.*

În timpul zilei lucram în livezile lor sau pe câmpurile lor, dar în fiecare noapte, când adormeam, ne întorceam acasă la noi. Uneori visam că eram înapoi în sat şi dădeam de-a dura un cerc de metal cu băţul nostru preferat pe strada negustorilor bogaţi. Alteori ne jucam de-a v-aţi ascunselea în stuful de lângă râu. Şi din când în când vedeam cum pluteşte ceva pe lângă noi. O panglică de mătase roşie, pierdută cu ani în urmă. Un ou

albastru cu picăţele. Perna de lemn a mamei. O ţestoasă care fugise când aveam patru ani. Uneori stăteam în faţa oglinzii împreună cu sora noastră mai mare, Ai, al cărei nume însemna fie „dragoste”, fie „suferinţă”, în funcţie de felul cum îl scriai, şi ea ne împletea părul.

— Stai locului! zicea ea.

Şi totul era aşa cum trebuia să fie. Dar când ne trezeam, eram lângă un bărbat străin, într-o lume străină, într-o baracă încălzită şi înghesuită, plină de mormăielile şi suspinele altora. Uneori bărbatul ne căuta în somn cu mâinile lui mari şi butucănoase şi noi încercam să nu ne ferim. *Peste zece ani o să fie bătrân,* ne spuneam. Uneori el deschidea ochii dimineaţa devreme, vedea că suntem triste şi ne promitea că avea să fie mai bine. Şi, deşi cu câteva ore în urmă îi ziseserăm „Te detest” când se urcase iarăşi pe noi în întuneric, ne lăsam consolate, pentru că doar pe el îl aveam. Uneori el se uita prin noi, fără să ne vadă, şi atunci era cel mai greu. *Măcar ştie cineva că sunt aici?*

Toată săptămâna ne puneau să trudim pentru ei la câmp, dar duminica ne lăsau să ne odihnim. Şi în timp ce soţii noştri mergeau în oraş şi jucau ruletă chinezească la cazinoul chinezilor, unde câştiga mereu casa, noi stăteam sub un pom, cu o sticlă de cerneală şi cu o

peniţă, şi foloseam nişte hârtii lungi, subţiri, făcute din orez, ca să le scriem mamelor noastre, cărora le promiseserăm că n-o să plecăm niciodată. *Acum suntem în America, smulgem buruieni pentru un om mare căruia i se spune Şeful. Aici nu există duzi, nici dumbrăvi de bambus, nici statui ale lui Jizo pe marginea drumului*[2]*. Dealurile sunt maronii şi uscate şi plouă rar. Munţii sunt departe. Stăm la lumina unei lămpi cu ulei şi o dată pe săptămână, duminica, ne spălăm hainele la râu, pe nişte pietre umede. Soţul meu nu este bărbatul din poză. Soţul meu este bărbatul din poză, dar mai în vârstă cu mulţi ani. Soţul meu l-a pus pe prietenul lui cel mai bun şi mai chipeş să fie în poză. Soţul meu este un beţivan. Soţul meu este managerul clubului Yamato şi are tatuaje pe corp. Soţul meu este mai scund decât zicea în scrisori, dar şi eu sunt la fel. Soţul meu a primit ordinul Uliul de Aur, clasa a şasea, în timpul războiului ruso-japonez şi acum şchioapătă vizibil. Soţul meu a trecut ilegal frontiera dinspre Mexic. Soţul meu a venit clandestin cu vaporul, s-a strecurat în San Francisco în ziua de dinaintea marelui cutremur din 1906 şi visează în fiecare noapte că trebuie să ajungă la feribot. Soţul meu mă*

[2] Jizo, cunoscut şi sub numele de Ksitigarbha, este unul dintre cei mai importanţi *bodhisattva* ai religiei budiste, cel ce îi salvează pe credincioşi de chinurile infernului. Totodată, el este considerat şi ocrotitorul copiilor, al femeilor însărcinate şi al călătorilor.

adoră. Soţul meu nu mă lasă în pace. Soţul meu este un om bun, care trage şi mai tare la muncă atunci când eu nu reuşesc să ţin ritmul, ca să nu mă trimită şeful acasă.

În taină, speram să vină cineva şi să ne ia de lângă ei. Poate că ne îndrăgostiserăm de un bărbat de pe vapor care era de pe insula noastră, care îşi amintea munţii şi râurile de acasă, şi nu reuşeam să ne luăm gândul de la el. Stătuse în fiecare zi lângă noi pe punte şi ne spusese că eram frumoase, deştepte, *speciale*. Nu mai întâlnise pe nimeni ca noi, zicea el. Zicea:

— Aşteaptă-mă. O să trimit pe cineva după tine imediat ce îmi permit.

Poate că încheia contracte de muncă în Cortez sau era preşedintele unei companii de import-export în centrul oraşului San Jose şi noi ne rugam să primim o scrisoare de la el în fiecare zi în care scormoneam pământul negru şi ars de soare. Şi ea nu venea. Uneori, noaptea târziu, când ne pregăteam de culcare, izbucneam brusc în plâns şi soţul nostru ne privea îngrijorat.

— Am spus ceva ce nu trebuia? întreba el, iar noi dădeam din cap că nu.

Dar într-o zi, când a venit în sfârşit un plic de la bărbatul de pe vapor – *I-am trimis bani soţului tău şi te*

voi aştepta la hotelul Taisho –, a trebuit să-i spunem totul soţului. Şi deşi ne-a lovit de multe ori cu cureaua şi ne-a făcut în toate felurile, după cum şi meritam, în cele din urmă ne-a lăsat să plecăm. Pentru că suma primită de la bărbatul de pe vapor era de câteva ori mai mare decât suma pe care o cheltuise el ca să ne aducă din Japonia.

— Acum poate că măcar unul dintre noi o să fie fericit, a zis el.

Şi a mai zis:

— Nimic nu durează.

Şi a mai zis:

— Când m-am uitat prima dată în ochii tăi, ar fi trebuit să-mi dau seama că erau ochi de curvă.

Uneori şeful ne aborda pe la spate în timp ce noi eram aplecate pe câmp şi ne şoptea câteva cuvinte la ureche. Şi, deşi habar nu aveam ce ne spunea, ştiam exact ce voia să spună.

— Eu nu engleză, spuneam.

Sau:

— Scuze, Şefu', nu.

Uneori eram abordate de câte un concetăţean pus la patru ace, care apărea din senin şi se oferea să ne ia cu el înapoi la oraş. *Dacă vii să lucrezi pentru mine, pot să*

te plătesc de zece ori mai mult decât iei când mergi la câmp. Uneori unul dintre prietenii soţului, un muncitor care nu era însurat, ne aborda imediat ce pleca soţul nostru şi încerca să ne dea o hârtie de cinci dolari.

— Lasă-mă s-o bag măcar o dată, ne zicea. Promit că nici măcar n-o s-o mişc.

Şi din când în când ne dădeam bătute şi eram de acord.

— Vino mâine-seară la nouă pe după hala cu lăptuci, îi ziceam.

Sau:

— Încă cinci dolari şi sunt de acord.

Poate că eram nefericite alături de soţul nostru, care se ducea în fiecare noapte să joace cărţi şi să bea şi venea acasă târziu. Sau poate că trebuia să le trimitem bani alor noştri, pentru că iarăşi se inundase orezăria. *Am pierdut tot şi mâncăm scoarţă de copac şi cartofi dulci fierţi.* Chiar şi cele care nu eram frumoase primeam adesea cadouri pe furiş: o agrafă din carapace de ţestoasă, o sticlă de parfum, un exemplar din revista *Modern Screen*, furat de pe tejgheaua unui magazin din oraş. Dar dacă acceptam cadoul fără să dăm nimic în schimb, ştiam că trebuia să plătim într-un fel. *I-a tăiat vârful degetului cu un cuţitaş de altoit.* Aşa că am învăţat să ne gândim mai bine înainte să zicem da şi să ne uităm

în ochii bărbatului, pentru că în America nimic nu ţi se dădea pe degeaba.

Unele dintre noi eram bucătărese în taberele lor de muncă, iar unele spălam vase şi ne distrugeam mâinile delicate. Altele eram duse în văile lor îndepărtate, ca să lucrăm ca dijmaşi pe pământul lor. Poate că soţul nostru închiriase opt hectare de la un bărbat pe care îl chema Caldwell şi care avea mii de hectare în sudul văii San Joaquin, iar noi îi dădeam domnului Caldwell în fiecare an şaizeci la sută din recoltă. Locuiam într-un bordei cu podele murdare, sub o salcie, în mijlocul unui câmp larg, deschis, şi dormeam pe o saltea umplută cu paie. Ne uşuram afară, într-o gaură făcută în pământ. Scoteam apă dintr-un puţ. Puneam şi culegeam roşii de dimineaţa până seara şi nu vorbeam decât cu soţul nostru săptămâni la rând. Aveam o pisică şi ea ne ţinea companie şi fugărea şobolanii, iar noaptea, dacă stăteam în uşă şi ne uitam spre vest, vedeam o lumină licărind în depărtare. Acolo, ne spunea soţul nostru, acolo e lumea. Şi ştiam că nu ar fi trebuit să plecăm de acasă. Dar nu conta cât de tare o strigam pe mama, ştiam că nu putea să ne audă, aşa că încercam să ne descurcăm şi noi cum puteam. Decupam poze cu prăjituri din reviste şi le puneam pe pereţi. Coseam perdele din saci de orez

înălbiţi. Făceam altare budiste din lăzi de roşii întoarse de-a-ndoaselea, pe care le acopeream cu o bucată de cârpă, şi în fiecare dimineaţă puneam acolo o cană de ceai fierbinte pentru strămoşii noştri. Şi când se termina recoltatul, mergeam şaisprezece kilometri până în oraş şi ne cumpăram un mic cadou: o sticlă de Coca-Cola, un şorţ nou, un ruj pe care ne gândeam că poate o să avem ocazia să-l folosim într-o zi. *Poate că voi fi invitată la un concert.* Uneori recolta era bună şi preţul era bun şi făceam mai mulţi bani decât ne-am fi închipuit. *Trei sute pe hectar.* Alteori pierdeam totul din cauza insectelor, a manei sau a ploii care nu se mai oprea vreme de o lună sau preţul roşiilor era atât de mic, încât nu aveam încotro şi trebuia să ne vindem toate uneltele ca să ne plătim datoriile şi ne întrebam ce căutăm acolo.

— Ce proastă am fost că am venit cu tine aici, îi ziceam soţului.

Sau:

— Îmi mănânci tinereţea.

Dar când ne întreba dacă am fi preferat să fim servitoare la oraş, să zâmbim, să facem plecăciuni şi să zicem toată ziua doar „Da, doamnă, da, doamnă”, trebuia să recunoaştem că nu.

Nu voiau să le fim vecini în valea în care stăteau. Nu voiau să le fim prieteni. Locuiam în nişte bordeie urâte şi nu puteam să vorbim în engleză. Nu ne păsa decât de bani. Nu ştiam cum să ne ocupăm de pământ. Foloseam prea multă apă. Nu aram suficient de adânc. Soţii noştri ne puneau să muncim ca nişte sclave. *Fetele astea sunt importate din Japonia ca mână de lucru gratuită*. Munceam la câmp toată ziua, fără să ne oprim ca să mâncăm. Munceam la câmp noaptea târziu, la lumina lămpii cu kerosen. Nu ne luam liber niciodată. *Ceasul şi patul sunt două lucruri pe care un fermier japonez nu le-a folosit în viaţa lui*. Le preluam industria conopidei. Le preluaserăm industria spanacului. Aveam monopol pe industria căpşunelor şi începeam să dominăm piaţa fasolei. Eram o maşină economică de nebătut şi de neoprit şi, dacă nu eram ţinuţi în frâu, toată partea vestică a Statelor Unite urma să se transforme într-un nou avanpost asiatic, într-o colonie.

Îi aşteptam nopţi în şir. Uneori treceau cu maşina pe lângă cocioabele noastre şi trăgeau cu alice mari în ferestre sau dădeau foc la coteţul de găini. Uneori ne dinamitau atelierul de împachetare. Uneori dădeau foc la câmp exact când începea să se facă recolta şi ne pierdeam toate veniturile pe acel an. Şi, deşi a doua zi

găseam urme de paşi în noroi şi multe chibrituri împrăştiate, când îl chemam pe şerif să vină şi să se uite, el ne spunea că nu erau indicii care meritau să fie investigate. Şi după aceea soţii noştri nu mai erau la fel. *De ce să ne chinuim?* Noaptea dormeam încălţate şi cu securea lângă pat, în timp ce soţii noştri stăteau la fereastră până răsărea soarele. Uneori ne trezeam din somn speriate din cauza unui sunet, dar nu era nimic – poate că undeva în lumea cea mare tocmai căzuse o piersică dintr-un copac –, iar alteori dormeam neîntoarse toată noaptea şi când ne trezeam, ne găseam soţii sforăind, ghemuiţi pe un scaun, şi încercam să-i trezim cu blândeţe, pentru că aveau în continuare puşca în poală. Uneori soţii noştri îşi cumpărau câini de pază cărora le ziceau Dick sau Harry sau Spot şi erau mai ataşaţi de acei căţei decât de noi, iar noi ne întrebam dacă nu cumva făcuserăm o greşeală venind într-o ţară atât de violentă şi de neprimitoare. *Există vreun trib mai sălbatic decât americanii?*

Una dintre noi credea că ei erau de vină pentru tot şi îşi dorea să-i vadă morţi. Una dintre noi credea că ei erau de vină pentru tot şi îşi dorea să moară ea. Unele dintre noi am învăţat să trăim fără să ne gândim deloc la ei. Ne-am dedicat muncii şi am început să fim obsedate

de ideea de a mai smulge o buruiană. Ne-am ascuns oglinzile. Nu ne-am mai pieptănat părul. Am uitat de machiaj. *Când îmi dau cu pudră pe nas, parcă ar fi o pojghiţă de gheaţă pe munte.* Am uitat de Buddha. Am uitat de Dumnezeu. Ne-am lăsat cuprinse pe dinăuntru de o răceală care nu s-a mai înmuiat. *Mi-e teamă că mi-a murit sufletul.* Nu le-am mai scris mamelor noastre. Am pierdut din greutate şi am slăbit. Nu am mai sângerat. Nu am mai visat. Nu ne-am mai dorit nimic. Munceam şi atât. Mâncam repede de trei ori pe zi, fără să le spunem o vorbă soţilor, ca să ne putem întoarce repede pe câmp. *„Să ajung cu un minut mai devreme, ca să mai smulg o buruiană". Nu puteam scăpa de gândul ăsta.* Ne desfăceam picioarele pentru ei în fiecare seară, dar eram atât de obosite, încât adesea adormeam înainte ca ei să termine. Le spălam hainele o dată pe săptămână în cada plină cu apă fiartă. Găteam pentru ei. Făceam curat pentru ei. Îi ajutam să taie lemne. Dar cele care găteau şi făceau curat şi tăiau lemne nu eram noi, era altcineva. Şi de cele mai multe ori soţii noştri nici măcar nu observau că noi am dispărut.

Unele dintre noi s-au mutat de la ţară în suburbii şi am ajuns să-i cunoaştem bine. Locuiam în aripa servitorilor, în case mari din Atherton şi Berkeley, mai

sus de Telegraph Street, sus de tot, pe deal. Sau lucram pentru cineva ca doctorul Giordano, care era un faimos chirurg toracic de pe coasta Alameda. Şi, în timp ce soţii noştri îi tăiau iarba doctorului Giordano, îi tundeau arbuştii doctorului Giordano şi îi strângeau frunzele doctorului Giordano, noi stăteam în casă cu doamna Giordano, care avea părul şaten ondulat şi un fel plăcut de a fi şi ne ruga frumos să-i spunem Rose şi îi curăţam argintăria lui Rose, îi măturam podelele lui Rose, aveam grijă de cei trei copii ai lui Rose, Richard, Jim şi Theo, cărora le cântam în fiecare noapte într-o limbă care nu era a lor. *Nemure, nemure*.[3] Şi nu era cum ne-am fi aşteptat. *M-am ataşat de băieţi ca şi când ar fi ai mei.* Dar cel mai mult ne-am ataşat de bătrâna mamă a doctorului Giordano, Lucia. Lucia era şi mai singuratică decât noi şi aproape la fel de scundă şi, după ce i-a trecut frica, nu s-a mai dezlipit de noi. Ne urmărea dintr-o cameră într-alta în timp ce ştergeam praful şi măturam şi nu se mai oprea din vorbit. *Molto bene. Perfetto! Basta cosi.*[4] Şi după ce au trecut mulţi ani de la moartea ei, amintirile din ţara ei de origine ne însoţeau în continuare, de parcă ar fi fost ale noastre: mozzarella,

[3] „Dormi în pace, dormi în pace”, versuri dintr-un cântec de leagăn japonez.

[4] Foarte bine. Perfect! E bine aşa (în it., în orig.).

pomodori, Lago di Como, *piazza* din centrul oraşului, unde se ducea cu surorile ei la cumpărături în fiecare zi. *Italia, Italia, cât îmi doresc să o mai văd o ultimă dată !*

Femeile lor ne-au învăţat toate lucrurile pe care trebuia neapărat să le ştim. Cum se aprinde cuptorul. Cum se face patul. Cum se răspunde la uşă. Cum se dă mâna cu cineva. Cum se foloseşte un robinet, ceea ce multe dintre noi nu mai văzuserăm până atunci. Cum se formează un număr de telefon. Cum să pari veselă la telefon chiar şi atunci când eşti supărată sau tristă. Cum se prăjeşte un ou. Cum se curăţă cartofii. Cum se pune masa. Cum se prepară în şase ore o cină cu cinci feluri pentru doisprezece oameni. Cum se aprinde o ţigară. Cum se face un cerc de fum. Cum să-ţi ondulezi părul ca să arate ca al lui Mary Pickford. Cum să speli urmele de ruj de pe cămaşa preferată a soţului, chiar dacă acele urme de ruj nu sunt ale tale. Cum să-ţi ridici fusta pe stradă ca să-ţi arăţi glezna exact cât trebuie. *Vrei să ispiteşti, nu să stârneşti.* Cum să-i vorbeşti soţului. Cum să te cerţi cu soţul. Cum să-ţi înşeli soţul. Cum să nu-ţi îndepărtezi soţul. *Nu-l întreba unde a fost şi la ce oră se întoarce şi ai grijă să fie fericit în pat.*

Le iubeam. Le uram. Voiam să *fim* ca ele. Ce înalte erau, ce drăguţe, ce frumoase. Mâinile şi picioarele lungi, frumoase. Dinţii albi, strălucitori. Pielea palidă, luminoasă, care ascundea toate petele de pe faţă. Un fel ciudat, dar fermecător de a fi, care nu contenea să ne amuze – le plăceau sosul de friptură şi pantofii cu toc şi cu vârf ascuţit, mergeau caraghios, aveau tendinţa de a se aduna în salon în grupuri mari, gălăgioase, şi de a sta în picioare, vorbind simultan ore în şir. De ce, ne întrebam, de ce nu se gândesc niciodată să se aşeze? Păreau să fie atât de în largul lor. Atât de naturale. Aveau o anume încredere în sine care nouă ne lipsea. Şi părul lor era mult mai frumos. *Aşa de multe culori*. Şi ne părea rău că nu puteam să fim şi noi ca ele.

Noaptea târziu, în camerele noastre strâmte, fără ferestre, din spatele caselor lor mari, impunătoare, îi imitam.

— Acum tu eşti stăpânul şi eu sunt doamna, le ziceam soţilor.

— Nu, *tu* eşti stăpânul şi *eu* sunt doamna, răspundeau ei uneori.

Încercam să ne imaginăm cum o făceau. Ce ziceau. Cine era deasupra. Cine era dedesubt. Oare el ţipa? Oare ea ţipa? Oare dimineaţa se trezeau îmbrăţişaţi? Alteori

stăteam liniştiţi pe întuneric şi ne povesteam ce se întâmplase de-a lungul zilei. *Am bătut covoarele. Am fiert cearşafurile. Am tăiat iarba-câinelui de la sudul gazonului cu cuţitul meu de fermier.* Şi când terminam, ne trăgeam pătura peste cap, închideam ochii şi visam la vremuri mai bune. O casă a noastră, albă, frumoasă, pe o stradă lungă, la umbra copacilor, cu o grădină mereu înfloritǎ. O cadă care să se umple cu apă caldă în câteva minute. Un servitor care să ne aducă în fiecare dimineaţă micul dejun pe o tavă de argint şi să mǎture toate camerele cu mâna lui. O servitoare. O spălătoreasă. Un valet chinez cu frac alb, care să apară imediat ce sunam clopoţelul şi strigam:

— Charlie, adu-mi ceaiul, te rog!

Ne-au pus nume noi. Ne-au zis Helen şi Lily. Ne-au zis Margaret. Ne-au zis Pearl. Se minunau văzându-ne siluetele subţiri şi părul negru, lung şi strălucitor. Ne lăudau pentru că munceam din greu. *Fata asta nu se lasă până nu face tot.* Se lăudau cu noi la vecini. Se lăudau cu noi la prieteni. Ziceau că le plăcea de noi mult mai mult decât de ceilalţi. *Nu găseşti servitori mai buni*. Când erau nefericite şi nu aveau cu cine să vorbească, ne spuneau secretele lor cele mai ascunse şi mai tenebroase. *I-am spus numai minciuni*. Când soţii lor

plecau în călătorii de afaceri, ele ne rugau să dormim în camera lor, ca să nu se simtă singure. Când ne chemau în miezul nopţii, mergeam şi stăteam întinse lângă ele până dimineaţa.

— Şşş, şşş... le spuneam.

Şi:

— Nu plângeţi, vă rog.

Când se îndrăgosteau de un bărbat care nu era soţul lor, noi aveam grijă de copii cât ele se duceau în miezul zilei la întâlnirile cu acel bărbat.

— Arăt bine? ne întrebau.

Şi:

— E prea strâmtă fusta?

Le dădeam la o parte nişte scame invizibile de pe bluză, le legam eşarfa din nou, le aranjam nişte şuviţe rebele ca să arate exact cum trebuia. Le smulgeam firele de păr alb fără să comentăm.

— Arătaţi foarte bine, le spuneam şi apoi le lăsam să plece.

Şi când soţii lor veneau seara acasă, ca de obicei, noi ne prefăceam că nu ştim nimic.

Una dintre ele locuia într-o vilă dărăpănată, sus, pe Nob Hill, în San Francisco, şi nu mai ieşise din casă de doisprezece ani. Una dintre ele era o contesă din Dresda

care nu ridicase niciodată un obiect mai greu decât o furculiţă. Una dintre ele fugise din Rusia din cauza bolşevicilor şi visa în fiecare noapte că era în casa tatălui ei din Odesa. *Am pierdut tot*. Una dintre ele nu mai avusese decât servitori negri înaintea noastră. Una dintre ele avusese ghinion cu chinezii. *Trebuie să stai mereu cu ochii pe ei*. Una dintre ele ne punea să stăm în patru labe de fiecare dată când îi curăţam podeaua în loc să folosim un mop. Una dintre ele lua o cârpă şi încerca să ne ajute, dar mai mult ne încurca. Una dintre ele ne oferea prânzuri complicate în farfurii elegante de porţelan şi insista să ne aşezăm la masă cu ea, deşi noi voiam să ne vedem de treabă. Una dintre ele stătea în cămaşă de noapte până la prânz. Mai multe dintre ele aveau dureri de cap. Multe erau triste. Majoritatea beau. Una dintre ele ne ducea vinerea după-amiaza în centru, la magazinul City of Paris, şi ne spunea să ne alegem ceva nou de îmbrăcat. *Ce vrei tu*. Una dintre ele ne-a dat un dicţionar şi nişte mănuşi albe de mătase şi ne-a înscris la primul nostru curs de engleză. *Şoferul meu o să te aştepte jos.* Altele au încercat să ne înveţe ele. *Asta e o găleată. Ä,sta e un mop. Asta e o măturǎ.* Una dintre ele nu reuşea niciodată să-şi aducă aminte cum ne chema. Una dintre ele ne saluta călduros în bucătărie în fiecare dimineaţă, dar când trecea pe lângă noi pe

stradă, nu mai ştia cine eram. Una dintre ele nu ne-a vorbit mai deloc de-a lungul celor treisprezece ani cât am lucrat pentru ea, dar când a murit, ne-a lăsat o avere.

Cel mai mult ne plăcea când ele erau la coafor sau la prânz, la club, şi soţii lor erau la birou, iar copiii nu veniseră încă de la şcoală. Atunci nu se uita nimeni la noi. Nu ne vorbea nimeni. Nu apărea nimeni din senin în timp ce făceam curăţenie, ca să vadă dacă ne-a scăpat ceva. Casa era goală. Liniştită. A noastră. Dădeam perdelele la o parte. Deschideam ferestrele. Respiram aer curat în timp ce mergeam dintr-o cameră în alta, ştergându-le şi lustruindu-le lucrurile. *Ei nu văd decât că sunt strălucitoare.* Atunci eram mai liniştite. Mai puţin temătoare. Ne simţeam în sfârşit în largul nostru.

Câteva dintre noi furam de la ei. Mai întâi nişte mărunţişuri cărora nu credeam că aveau să le ducă lipsa. O furculiţă de argint. O solniţă. O înghiţitură de coniac, din când în când. O ceaşcă de ceai frumoasă, cu trandafiri, pe care trebuia neapărat să o avem. O farfurioară frumoasă cu trandafiri. O vază de porţelan care avea aceeaşi nuanţă de verde ca statuia din jad a lui Buddha făcută pe care o avea mama. *Îmi plac*

lucrurile frumoase, asta e. Nişte monede care erau pe masă de câteva zile. Altele ne abţineam, deşi eram tentate, şi eram răsplătite pe măsură pentru că eram cinstite. *Eu sunt singura servitoare pe care o lasă sus, în dormitorul ei. Toţi negrii trebuie să stea jos, în bucătărie.*

Unele dintre ele ne dădeau afară fără nici un avertisment şi nu ştiam ce greşeală făcuserăm.

— Eşti prea frumoasă, ne spuneau soţii noştri, deşi nouă ne venea greu să credem aşa ceva.

Unele dintre noi eram atât de nepricepute, încât ştiam că nu puteam să rezistăm mai mult de o săptămână. Uitam să gătim carnea înainte să le-o servim la cină. Ardeam de fiecare dată terciul de ovăz. Scăpam pe jos cele mai bune pahare de cristal. Aruncam din greşeală brânza la gunoi.

— Credeam că a putrezit, încercam să le explicăm.

— Aşa miroase ea, ni se spunea.

Unora dintre noi ne era greu să înţelegem engleza vorbită de ei, pentru că nu semăna deloc cu limba învăţată din cărţi. Ziceam „Da” când ne întrebau dacă ne-ar deranja să le împăturim rufele şi „Nu” când ne rugau să ştergem pe jos, iar când ne întrebau dacă le-am văzut cerceii de aur pe care i-au rătăcit, noi zâmbeam şi ziceam „A, da?” Altele răspundeam pur şi simplu „Aha”

la orice ziceau ei. Soţii unora dintre noi le spuseseră minciuni despre cât de pricepute eram la bucătărie – *Specialităţile soţiei mele sunt pieptul de pui* à la *Kiev şi supa* vichyssoise –, dar s-a văzut repede că singura noastră specialitate era orezul. Unele dintre noi crescuserăm în case mari, cu servitori, şi nu suportam să ni se spună ce să facem. Unele nu ne înţelegeam cu copiii lor, care ni se păreau agresivi şi gălăgioşi. Pe unele dintre noi ne deranja ceea ce le spuneau copiilor lor despre noi când nu-şi dădeau seama că eram în cameră. *Dacă nu înveţi bine, o să ajungi să speli podeaua, ca Lily*.

Majoritatea nu erau atenţi la noi. Eram acolo când aveau nevoie de noi, iar când nu aveau nevoie... puff, dispăream. Făceam parte din decor. Le spălam podelele în tăcere, le dădeam mobila cu ceară, le făceam baie copiilor, curăţam cotloane ştiute doar de noi. Vorbeam rar. Mâncam puţin. Eram amabile. Eram bune. Nu le cream probleme şi îi lăsam să facă ce voiau ei cu noi. Îi lăsam să ne laude când erau mulţumiţi de noi. Îi lăsam să ţipe la noi când erau enervaţi. Îi lăsam să ne dea lucruri pe care nu le voiam cu adevărat sau de care nu aveam nevoie. *Dacă nu iau puloverul ei vechi, o să mă acuze că sunt prea mândră*. Nu-i deranjam cu întrebări. Nu le vorbeam urât şi nu ne plângeam niciodată. Nu

ceream niciodată să ne mărească salariul. Pentru că majoritatea eram fete simple de la ţară, care nu vorbeau engleza, şi ştiam că în America nu aveam de ales şi trebuia să curăţăm chiuvete şi să spălăm pe jos.

Nu vorbeam despre ei în scrisorile trimise mamelor noastre. Nu vorbeam despre ei în scrisorile trimise surorilor sau prietenilor noştri. Căci pentru o femeie din Japonia slujba de servitoare era cea mai nedemnă. *Nu mai muncim la câmp şi ne-am mutat la oraş, într-o casă frumoasă, unde soţul meu a găsit o slujbă la o familie importantă. M-am îngrăşat. Am înflorit. Am crescut cu un centimetru. Acum port lenjerie intimă. Port corset şi ciorapi. Port un sutien alb din bumbac. Dorm până la nouă dimineaţa, iar după-amiaza stau afară, în grădină, cu pisica. Am faţa mai plină. Mi s-au lăţit şoldurile. Fac paşii mai mari. Învăţ să citesc. Iau lecţii de pian. Am învăţat arta de a face prăjituri americane şi recent am câştigat premiul întâi la un concurs cu o tartă cu lămâie şi bezea. Cred că ţi-ar plăcea aici. Străzile sunt largi şi curate şi nu trebuie să-ţi scoţi pantofii când mergi prin iarbă. Mă gândesc adesea la tine şi voi trimite bani acasă imediat ce o să pot.*

Din când în când unul dintre bărbaţii lor ne ruga să mergem în biroul lui ca să ne spună ceva în timp ce soţia lui era la cumpărături şi noi nu ştiam cum să spunem nu.

— E totul în regulă? ne întreba el.

De obicei ne uitam în podea şi spuneam că da, sigur, totul era în regulă, deşi nu era adevărat, dar când ne atingea uşor pe umăr şi ne întreba dacă eram sigure, nu ne îndepărtam întotdeauna.

— Nu trebuie să afle nimeni, ne spunea el.

Sau:

— Ea se întoarce abia mai pe seară.

Şi când ne conducea sus, în dormitor, şi ne întindea pe pat – acelaşi pat pe care îl făcuserăm în dimineaţa aceea –, plângeam, pentru că trecuse atât de mult timp de când ne luase cineva în braţe.

Unii dintre ei ne rugau să spunem câteva cuvinte în japoneză, ca să ne audă vocea. *Nu contează ce zici*. Unii ne rugau să ne punem cele mai frumoase chimonouri de mătase şi să călcăm încet pe spinările lor. Unii ne rugau să îi legăm cu panglicile noastre din mătase înflorată şi să le spunem în toate felurile şi eram surprinse de cum le spuneam şi cât de uşor ne venea, pentru că nu mai spuseserăm niciodată aşa ceva cu voce tare. Unii ne rugau să le spunem numele noastre adevărate şi apoi le

şopteau întruna, până când nu mai ştiam cine eram. *Midori. Midori. Midori.* Unii ne spuneau cât suntem de frumoase, deşi noi ştiam că eram banale şi neatrăgătoare. *În Japonia nu s-ar uita nimeni la mine*. Unii ne întrebau cum ne plăcea sau dacă ne durea şi dacă ne plăcea durerea şi noi spuneam că da, pentru că aşa era. *Măcar când sunt cu tine, ştiu că trăiesc.* Unii ne minţeau. *N-am mai făcut niciodată aşa ceva*. Şi noi îi minţeam, la rândul nostru. *Nici eu*. Unii ne dădeau bani, pe care îi puneam în ciorapi şi seara îi dădeam soţilor noştri fără să spunem nimic. Unii ne promiteau că o să-şi părăsească soţia pentru noi, deşi ştiam că nu aveau să facă aşa ceva. Unii aflau că ne lăsaseră însărcinate – *Soţul meu nu m-a mai atins de mai bine de şase luni* – şi ne spuneau să plecăm.

— Trebuie să scapi de el, ne spuneau.

Spuneau:

— Plătesc eu totul.

Spuneau:

— Am să-ţi găsesc imediat o slujbă nouă.

Una dintre noi a făcut greşeala de a se îndrăgosti de el şi se mai gândeşte şi acum la el, zi şi noapte. Una dintre noi îi mărturisi totul soţului ei, care o bătu cu o mătură şi apoi se întinse pe jos şi plânse. Una dintre noi

îi mărturisi totul soţului ei, care divorţă şi o trimise înapoi la părinţii ei, în Japonia, unde acum lucrează zece ore pe zi într-o mătăsărie din Nagano. Una dintre noi îi mărturisi totul soţului ei, care o iertă şi apoi îşi mărturisi şi el păcatele. *Am o altă familie în Colusa*. Una dintre noi nu spuse nimic nimănui şi înnebuni încetul cu încetul. Una dintre noi îi scrise mamei ei ca să-i ceară sfatul, pentru că ea ştia mereu ce să facă, dar nu primi nici un răspuns. *Trebuie să mă descurc singură.* Una dintre noi îşi puse multe pietre în mânecile chimonoului de nuntă, făcut din mătase albă, şi intră în mare, iar noi spunem şi acum în fiecare zi o rugăciune pentru ea.

Câteva dintre noi am ajuns să-i servim în hoteluri roz, deasupra unor saloane de biliard şi a unor magazine cu băuturi alcoolice din zonele dubioase ale oraşului. Strigam după ei de la ferestrele din Tokyo House, unde cea mai tânără dintre noi de-abia împlinise zece ani. Ne uitam la ei pe deasupra unor evantaie din hârtie pictată în Yokohama House şi, dacă plăteau cât se cuvenea, făceam tot ce nu făceau soţiile lor acasă. În Aloha House ne prezentam drept doamna Saki şi stimata doamnă Floare de Cireş, cu nişte voci subţiri, de fetiţe, şi când ne întrebau de unde eram, noi zâmbeam şi ziceam:

— Ei, de undeva din Kyoto.

Dansam cu ei în New Eden Night Club şi îi taxam cu cincizeci de cenţi pentru fiecare cincisprezece minute. Şi dacă voiau să vină sus cu noi, le spuneam că îi costă cinci dolari o partidă sau douăzeci de dolari ca să aibă camera până dimineaţa. Şi când terminau, le dădeam banii şefilor noştri, care jucau la jocuri de noroc în fiecare noapte şi mituiau poliţiştii şi nu ne lăsau să ne culcăm cu nimeni de aceeaşi rasă cu noi. *O fată frumoasă ca tine merită o mie de bani de aur.*

Uneori, când stăteam întinse lângă ei, ne dădeam seama că ne era dor de soţii noştri pe care îi părăsiserăm. *Chiar era aşa de rău? Aşa de violent? Aşa de plictisitor?* Uneori ne dădeam seama că ne îndrăgosteam de şefii noştri, care ne răpiseră, ameninţându-ne cu un cuţit, când ne întorceam de la câmp. *Îmi aduce tot felul de lucruri. Vorbeşte cu mine. Mă lasă să mă duc la plimbare*. Uneori ne convingeam singure că, după un an petrecut la Eureka House, puteam strânge destui bani ca să ne luăm un bilet de vapor înspre casă, dar la sfârşitul acelui an nu aveam decât cincizeci de cenţi şi gonoree. *Anul viitor*, ne spuneam. *Sau, poate, peste un an.* Dar chiar şi cele mai frumoase dintre noi ştiam că zilele ne erau numărate,

pentru că în meseria noastră erai fie terminată, fie moartă înainte să împlineşti douăzeci de ani.

Unul dintre ei ne cumpără de la bordelul la care eram şi ne luă acasă la el, o casă mare, pe o stradă cu mulţi copaci din Montecito, căreia nu-i vom spune pe nume. Aveam zămoşiţe în fereastră, mese cu blat de marmură, canapele din piele şi farfurii de sticlă pline cu nuci pentru când veneau musafiri. Aveam un câine alb şi drag, căruia îi spuneam Shiro, după cătelul pe care îl lăsaserăm în Japonia, şi îl plimbam cu mare plăcere de trei ori pe zi. Aveam un congelator electric. Un gramofon. Un radio Majestic. Un Ford model T, pe care îl porneam duminica şi mergeam la plimbare. Aveam o servitoare micuţă pe nume Consuelo, care venea din Filipine, făcea nişte creme şi nişte plăcinte minunate şi ne ghicea toate dorinţele. Ştia când eram fericiţi. Ştia când eram trişti. Ştia când ne certam noaptea şi când ne împăcam. Şi pentru toate acestea îi eram foarte recunoscătoare noului nostru soţ, pentru că dacă nu ar fi fost el, am fi fost în continuare pe stradă. *Când l-am văzut, am ştiut că m-a salvat.* Dar din când în când ne trezeam gândindu-ne la bărbatul de lângă care plecaserăm. Oare ne-a ars toate lucrurile după ce l-am părăsit? Oare ne-a rupt scrisorile? Oare ne ura? Oare îi era dor de noi? Oare

îi păsa dacă mai trăiam? Oare mai era grădinar la familia Burnham de pe Sutter Street? Oare a pus narcisele? Oare le-a refăcut gazonul? Oare seara mânca în continuare singur în bucătăria imensă a doamnei Burnham sau se împrietenise până la urmă cu servitoarea neagră, preferata doamnei Burnham? Oare mai citea trei pagini din *Manualul grădinarului* în fiecare noapte, înainte de culcare? Oare mai visa să ajungă într-o zi majordom? Uneori, după-amiaza târziu, când începea să se întunece, scoteam din valiză o poză îngălbenită de-a lui şi ne uitam la ea pentru ultima dată. Dar oricât de mult ne străduiam, tot nu eram în stare să o aruncăm.

Multe dintre noi s-au trezit în a treia zi în America aplecate peste căzile lor din tablă zincată şi spălându-le lucrurile în tăcere: feţe de pernă şi cearşafuri pătate, batiste murdare, gulere îmbâcsite, furouri albe de dantelă care erau atât de frumoase, încât credeam că ar fi trebuit să fie purtate pe deasupra, nu pe dedesubt. Lucram în spălătorii de la subsol din Japantown, în cele mai dărăpănate zone din oraşele lor – San Francisco, Sacramento, Santa Barbara, L.A. –, şi în fiecare dimineaţă ne trezeam înainte de răsărit împreună cu soţii noştri şi spălam şi fierbeam şi frecam. Iar noaptea,

când lăsam periile deoparte şi ne aşezam în pat, visam că spălăm în continuare şi aşa avea să fie în fiecare noapte, ani la rând. Şi, deşi nu făcuserăm tot drumul până în America doar ca să locuim într-o cameră micuţă, delimitată cu o perdea, din fundul spălătoriei Royal Hand, ştiam că nu aveam cum să ne întoarcem acasă. *Dacă te întorci acasă,* ne-au scris taţii noştri, *o să ne faci familia de râs. Dacă te întorci acasă, surorile tale mai mici nu se vor mărita niciodată. Dacă te întorci acasă, nu te va lua nici un bărbat.* Aşa că am stat în J-town cu soţii noştri cei noi şi am îmbătrânit înainte de vreme.

Pe ei îi vedeam rar în J-town. Întreaga săptămână eram chelneriţe la restaurantele soţilor noştri, restaurante care serveau prânzul sau preparate cu tăiţei, şi îi cunoşteam foarte bine pe clienţi. Yamamoto-san. Natsuhara-san. Eto-san, Kodami-san. Făceam curăţenie în camerele din pensiunile ieftine ale soţilor noştri şi găteam de două ori pe zi pentru clienţii lor, care arătau exact ca noi. Mergeam la cumpărături la băcănia Fujioka, unde se găseau toate lucrurile pe care le ştiam de acasă: ceai verde, chiftele de peşte, beţişoare parfumate, prune murate, *tofu* proaspăt şi alge de mare uscate, care te ajutau să nu faci guşă şi să nu răceşti. Cumpăram ilegal

saké pentru soţii noştri de la salonul de biliard de sub bordelul de la colţul străzilor Third şi Main, dar aveam grijă mai întâi să ne punem un şorţ alb, ca să nu fim luate drept nişte curve care stau pe alee. Ne cumpăram rochii de la magazinul pentru doamne Yada şi pantofi de la Asahi, unde chiar aveau pantofi pe măsura noastră. Ne cumpăram cremă de faţă de la farmacia Tenshodo. Mergeam sâmbăta la baia publică şi bârfeam cu vecinele şi cu prietenele. Era adevărat că acum Kisayo nu mai voia să-şi lase soţul să intre pe uşa din faţă? Şi Mikiko fugise cu un crupier de la cazinoul Toyo Club? Şi ce-şi făcuse Hagino la păr? *Parcă e un cuib de berze.* Când ne dureau măselele, mergeam la dentist la clinica Yoshinaga, iar când ne dureau genunchii sau spatele, mergeam la doctorul Hayano, care făcea acupunctură şi ştia şi arta masajului *shiatsu*. Şi când aveam nevoie de sfaturi legate de dragoste – *Să-l părăsesc sau nu?* –, mergeam la doamna Murata, ghicitoarea, care locuia într-o casă albastră de pe Second Street, deasupra amanetului Asakawa, şi stăteam cu ea în bucătărie, cu capul plecat şi cu mâinile pe genunchi, aşteptând până ce ea primea un mesaj de la zei. *Dacă îl părăseşti, n-o să-ţi mai găseşti alt bărbat.* Şi toate acestea se întâmplau de-a lungul a patru străzi care erau mai japoneze decât satul din care plecaserăm din Japonia.

Dacă închid ochii, nici nu îmi dau seama că trăiesc într-o ţară străină.

Când ieşeam din J-town şi mergeam pe străzile mari şi curate din oraşele lor, încercam să nu atragem atenţia asupra noastră. Ne îmbrăcam ca ei. Mergeam ca ei. Aveam grijă să nu mergem în grupuri mari. Ne făceam mici pentru ei – *Dacă îţi vezi de ale tale, te lasă în pace* – şi făceam tot ce puteam ca să nu îi deranjăm. Cu toate acestea, ei nu ne lăsau în pace. Bărbaţii lor îi băteau pe soţii noştri pe spate şi strigau „Scuse!” când le dădeau jos pălăria. Copiii lor aruncau cu pietre după noi. Chelnerii lor ne serveau întotdeauna ultimii. Angajaţii de la teatru ne conduceau spre balconul de sus şi ne dădeau locurile cele mai proaste. *Raiul negrilor*, aşa le ziceau. Frizerii lor refuzau să ne tundă. *Aveţi părul prea aspru pentru foarfecele noastre*. Femeile lor ne cereau să stăm departe de ele în tramvai când eram prea aproape.

— Mă scuzaţi, le ziceam, zâmbeam şi ne dădeam la o parte.

Pentru că singurul fel de a ne opune, după cum ne învăţaseră soţii noştri, era să nu ne opunem. Dar în general stăteam acasă, în J-town, unde ne simţeam în siguranţă, printre ai noştri. Învăţaserăm să ne ţinem departe de ei şi îi evitam cât de mult puteam.

Într-o zi, ne promiteam noi, o să îi părăsim. O să muncim mult şi o să strângem bani, ca să mergem în altă parte. În Argentina, poate. Sau în Mexic. Sau în Saõ Paulo, în Brazilia. Sau în Harbin, Manciuria, unde ne spuseseră soţii noştri că japonezii puteau să trăiască pe picior mare. *Fratele meu a fost anul trecut acolo şi a făcut mulţi bani.* Am fi luat-o de la capăt. Ne-am fi deschis un chioşc de fructe. O firmă comercială. Un hotel de multe stele. Am fi plantat o livadă de cireşi. O livadă de curmali japonezi. Am fi cumpărat patru sute de hectare de pământ bun. Am fi învăţat multe. Am fi făcut multe. Am fi construit un orfelinat. Am fi construit un templu. Am fi mers prima dată cu trenul. Şi o dată pe an, de ziua noastră, ne-am fi dat cu ruj şi am fi mers la restaurant. *Undeva unde să fie elegant, cu feţe de masă albe şi cu candelabre*. Şi când am fi economisit suficient ca să ne ajutăm părinţii să trăiască mai bine, ne-am fi luat bagajele şi am fi mers înapoi acasă, în Japonia. Ar fi fost toamnă şi taţii noştri ar fi fost la câmp. Am fi mers printre duzi, pe lângă moşmonul japonez cel înalt şi pe lângă bătrânul lac cu lotuşi, unde vara obişnuiam să prindem mormoloci de broaşte. Căţeii noştri ar fi venit fuga la noi. Vecinii noştri ne-ar fi făcut cu mâna. Mamele noastre ar fi stat lângă fântână, cu mânecile suflecate, şi

ar fi spălat orez. Şi când ne-ar fi văzut, s-ar fi ridicat şi s-ar fi uitat fix la noi.

— Fetiţa mea, ne-ar fi spus ele, pe unde ai umblat?

Dar până atunci mai stăteam încă un pic în America, ca să muncim pentru ei, căci cum să se descurce ei fără noi? Cine să le culeagă căpşunele de pe câmp? Cine să le strângă fructele din copaci? Cine să le spele morcovii? Cine să le cureţe toaletele? Cine să le repare hainele? Cine să le calce cămăşile? Cine să le bată pernele? Cine să le schimbe cearşafurile? Cine să le facă micul dejun? Cine să le cureţe mesele? Cine să aibă grijă de copiii lor? Cine să le facă baie bătrânilor? Cine să le asculte poveştile? Cine să le ţină secretele? Cine să spună minciuni pentru ei? Cine să-i flateze? Cine să le cânte? Cine să le danseze? Cine să plângă pentru ei? Cine să întoarcă şi celălalt obraz şi apoi, într-o bună zi – pentru că eram obosite, pentru că eram bătrâne, pentru că puteam –, să-i ierte? *Doar o fraieră*. Aşa că ne-am împachetat chimonourile, le-am pus în valize şi nu le-am mai scos de-acolo ani buni.

Bebeluşi

Am născut sub stejari, vara, la patruzeci şi cinci de grade. Am născut lângă cuptoare cu lemne, în cocioabe cu o singură cameră, în nopţile cele mai friguroase din acel an. Am născut pe insule din deltă, pe un vânt puternic, la şase luni după ce am ajuns, iar bebeluşii erau mici şi transparenţi şi au murit după trei zile. Am născut la nouă luni după ce am ajuns şi am avut bebeluşi perfecţi, cu mult păr negru. Am născut în vii prăfuite din Elk Grove şi Florin. Am născut în ferme izolate din valea Imperial, cu ajutorul soţilor noştri, care învăţaseră ce să facă din *Manualul gospodinei*. *Mai întâi fierbeţi apa într-o oală...* Am născut în Rialto, la lumina unei lanterne cu kerosen puse pe o pătură veche din mătase, adusă cu noi în cufăr din Japonia. *Încă mai avea mirosul mamei mele*. Am născut precum Makiyo, într-un grajd din Maxwell, întinsă pe un aşternut de paie. *Voiam să fiu aproape de animale*. Am născut singure, într-o livadă de meri din Sebastopol, într-o dimineaţă de toamnă neobişnuit de caldă, când căutam lemne sus pe deal. *I-am tăiat cordonul ombilical cu un cuţit şi am adus-o acasă în braţe.* Am născut într-un cort din Livingston, cu ajutorul unei moaşe japoneze care venise călare treizeci de kilometri ca să ne vadă. Am născut în oraşe în care doctorii nu voiau să se uite la noi şi ne-am spălat singure. *Am văzut de multe ori cum făcea mama.* Am

născut în oraşe în care nu era decât un singur medic, era scump şi nu ne permiteam să mergem la el. Am născut cu ajutorul doctorului Ringwalt, care nu a vrut să ne ia bani.

— Păstrează-i, a zis.

Am născut printre ai noştri, la maternitatea Takahashi de pe Clement Street, în San Francisco. Am născut la spitalul Kuwabara de pe North Fifth Street, în San Jose. Am născut pe un drum cu hopuri, la ţară, în Castroville, în camionul Dodge al soţului nostru. *Copilul a venit prea repede*. Am născut pe o bucată de pământ acoperită cu ziare, într-o baracă din French Camp, şi am avut cel mai mare copil pe care îl văzuse vreodată moaşa. *Şase kilograme*. Am născut cu ajutorul soţiei vânzătorului de peşte, doamna Kondo, care o cunoscuse pe mama în Japonia când erau mici. *Era a doua fată ca frumuseţe din sat.* Am născut după o perdea din dantelă, la frizeria Adachi din Gardena, în timp ce soţul nostru îl bărbierea pe domnul Ota, ca în fiecare săptămână. Am născut repede, seara, în apartamentul de deasupra magazinului Higo Ten Cent. Am născut ţinându-ne de stâlpul patului şi înjurându-ne soţul – *E vina ta!* –, iar el a jurat că nu avea să ne mai atingă niciodată. Am născut la cinci dimineaţa, în camera unde călcam de la spălătoria Eagle Hand, şi în seara aceea soţul nostru a început să ne

sărute în pat. *I-am zis: „Nu poţi să ai răbdare?”* Am născut în tăcere, ca mamele noastre, care nu ţipau şi nu se plângeau niciodată. *A muncit în lanul de orez până când a simţit primele contracţii.* Am născut plângând, ca Nogiku, care a făcut febră şi nu a putut să se dea jos din pat trei luni de zile. Am născut cu uşurinţă, în două ore, şi apoi ne-a apucat o durere de cap care nu ne-a mai lăsat vreme de cinci ani. Am născut la şase săptămâni după ce ne-a părăsit soţul şi am avut un copil pe care ne dorim şi acum să nu-l fi dat. *După aceea nu am mai putut să am copii.* Am născut în secret, în pădure, şi soţul nostru ştia că nu era copilul lui. Am născut pe un cearşaf jerpelit, cu flori, într-un bordel din Oakland, ascultând gâfâielile care se auzeau prin perete din camera de alături. Am născut într-o pensiune din Petaluma, la două săptămâni după ce ne-am mutat de pe Russian Hill, din casa judecătorului Carmichael. Am născut după ce ne-am luat rămas-bun de la stăpâna noastră, doamna Lippincott, care nu voia să aibă o servitoare însărcinată care să-i întâmpine musafirii. *Nu ar fi normal*. Am născut cu ajutorul soţiei unui şef de echipă, *señora* Santos, care ne-a luat de coapse şi ne-a spus să împingem. *Empuje! Empuje! Empuje!*[5] Am născut în timp ce soţul nostru juca jocuri de noroc în

[5] Împinge! Împinge! Împinge! (în sp., în orig.)

Chinatown şi după ce s-a întors beat a doua zi de dimineaţă, nu am mai vorbit cu el vreme de cinci zile. *A pierdut într-o singură noapte tot ce-am câştigat în ultimele luni.* Am născut în anul Maimuţei. Am născut în anul Cocoşului. Am născut în anul Câinelui şi al Dragonului şi al Şobolanului. Am născut ca Urako, în ziua în care era lună plină. Am născut într-o duminică, într-o cocioabă din Encinitas, şi a doua zi ne-am legat copilul în spate şi am mers la câmp, să culegem căpşune. Am născut atât de mulţi copii, încât am uitat repede câţi ani trecuseră. I-am născut pe Nobuo şi Shojiro şi Ayako. L-am născut pe Tameji, care arăta exact ca fratele nostru, şi ne-am uitat cu bucurie la faţa lui. *O, tu erai!* L-am născut pe Eikichi, care arăta exact ca vecinul, şi apoi soţul nu s-a mai uitat în ochii noştri. Am născut-o pe Misuzu, care a avut cordonul ombilical strâns în jurul gâtului ca un rozariu şi am ştiut că într-o zi avea să fie preoteasă. *E un semn de la Buddha*. L-am născut pe Daisuke, care avea lobii urechii lungi, şi am ştiut că avea să fie bogat. L-am născut pe Masaji, care a apărut târziu, când aveam patruzeci şi cinci de ani şi când renunţaserăm la orice speranţă de a avea un moştenitor. *Credeam că s-a zis.* Am născut-o pe Fujiko, care a părut să recunoască imediat vocea tatălui ei. *El îi cânta în fiecare noapte când era încă în burtă*. Am născut-o pe

Yukiko, al cărei nume înseamnă „zăpadă”. Am născut-o pe Asano, care avea coapsele groase şi gâtul scurt şi ar fi fost mai frumoasă ca băiat. Am născut-o pe Kamechiyo, care era atât de urâtă, încât ne temeam că n-o să putem să-i găsim un partener. *Avea o faţă care ar fi oprit şi-un cutremur*. Am născut copii care erau atât de frumoşi, încât nu ne venea să credem că sunt ai noştri. Am născut copii care erau cetăţeni americani şi puteam în sfârşit să închiriem terenuri pe numele lor. Am născut copii care aveau colici. Am născut copii care aveau picioarele deformate. Am născut copii care erau bolnăvicioşi şi vineţi. Am născut fără mamele noastre, care ar fi ştiut exact ce trebuie să facă. Am născut copii cu şase degete şi ne-am întors privirea când moaşa a început să-şi ascută cuţitul. *Probabil că ai mâncat crab în timpul sarcinii.* Aveam gonoree de la prima noapte cu soţul nostru şi am născut copii orbi. Am născut gemeni, ceea ce se zicea că înseamnă ghinion, şi am rugat-o pe moaşă să-l dea pe unul dintre ei. *Hotărăşte tu pe care.* Am născut unsprezece copii în cincisprezece ani, dar doar şapte au supravieţuit. Am născut şase băieţi şi trei fete înainte să împlinim treizeci de ani şi apoi, într-o noapte, l-am împins pe soţ într-o parte şi i-am zis încet:

— Ajunge.

Nouă luni mai târziu, am născut-o pe Sueko, al cărei nume înseamnă „ultima”.

— O, încă una, a zis soţul nostru.

Am născut cinci fete şi cinci băieţi la câte optsprezece luni şi după cinci ani l-am născut pe Toichi, al cărui nume înseamnă „unsprezece”. *El e vagonul de serviciu.* Am născut chiar dacă ne-am turnat apă rece pe burtă şi am sărit de mai multe ori de pe terasă. *N-am putut să-l desprind.* Am născut chiar dacă am băut un leac de la moaşă, ca să nu mai facem copii. *Soţul meu avea pneumonie şi trebuia să mă duc la câmp*. În primii patru ani de după căsătorie nu am născut şi apoi i-am adus o ofrandă lui Inari şi am născut şase băieţi unul după altul.[6] Am născut atât de mulţi copii, încât ni s-a desprins uterul şi trebuia să purtăm un bandaj special ca să-l ţinem înăuntru. Aproape că am născut, dar copilul era întors invers şi nu i-a ieşit decât un braţ. Aproape că am născut, dar capul copilului era prea mare şi după ce am împins trei zile, ne-am uitat la soţul nostru, am zis „Iartă-mă” şi am murit. Am născut, dar copila era prea slăbită şi nu plângea, aşa că am lăsat-o o noapte în leagăn, lângă cuptor. *Dacă rezistă până dimineaţa, e suficient de puternică încât să trăiască.* Am născut, dar copilul era şi

[6] Pentru adepţii şintoismului, Inari este spiritul agriculturii şi al industriei, cel care aduce fertilitate şi prosperitate.

băiat, şi fată şi l-am sufocat repede cu cârpe. Am născut, dar nu am avut lapte şi după o săptămână copilul a murit. Am născut, dar copila murise în burtă şi am îngropat-o goală pe câmp, lângă un râuleţ, numai că între timp ne-am mutat de prea multe ori şi nu ne mai aducem aminte unde este.

Copiii

Îi puneam cu grijă pe jos, în şanţuri, pe câmp, şi în coşuri din nuiele de răchită, sub pomi. Îi lăsam să stea goi-goluţi pe o pătură, pe un preş din paie împletite, la marginea câmpului. Îi puneam în lăzile din scânduri pentru mere şi îi alăptam imediat ce săpam o brazdă de fasole. Iar când s-au făcut mai mari şi mai nebunatici, îi legam uneori de scaune. Îi luam în spinare în mijlocul iernii, în Redding, şi mergeam să tăiem viţa-de-vie, dar uneori, dimineaţa, era atât de frig, încât urechile le îngheţau şi sângerau. La începutul verii, în Stockton, îi lăsam într-un făgaş, pe-aproape, în timp ce noi strângeam ceapa, o puneam în saci şi începeam să culegem primele prune. Le dădeam nişte crengi cu care să se joace cât eram plecate şi din când în când îi strigam, ca să ştie că eram acolo. *Să nu zgândări câinii. Să nu atingi albinele. Să nu te mişti de aici, că se supără*

tati. Iar când oboseau şi începeau să plângă, noi ne vedeam de-ale noastre, pentru că ştiam că nu aveam cum să ne plătim ipoteca. *Nu poate mama să vină*. Şi după o vreme se auzeau mai încet şi se potoleau. Iar la sfârşitul zilei, când nu mai era lumină, îi trezeam de pe unde adormiseră şi le curăţam murdăria din păr. *E timpul să mergem acasă*.

Unii dintre ei erau încăpăţânaţi şi îndărătnici şi nu voiau să ne asculte deloc. Alţii erau mai senini decât Buddha. *A venit pe lume zâmbind*. Una dintre ei îşi iubea tatăl mai mult decât orice. Una nu suporta culorile aprinse. Unul nu mergea nicăieri fără găleata lui de metal. Una a hotărât singură că nu mai vrea să fie alăptată la treisprezece luni, când a arătat către un pahar de lapte de pe masă şi ne-a zis:

— Vreau.

Câţiva dintre ei erau foarte înţelepţi pentru vârsta lor. *Ne-a spus ghicitoarea că s-a născut cu sufletul unui bătrân*. Mâncau la masă ca adulţii. Nu plângeau niciodată. Nu se văicăreau niciodată. Nu-şi lăsau niciodată beţişoarele înfipte în orez. Se jucau singuri toată ziua fără să zică nici pâs, în timp ce noi lucram la câmp prin apropiere. Făceau desene în praf ore în şir. Iar

când încercam să-i luăm în braţe şi să-i ducem acasă, ei clătinau din cap că nu şi ziceau:

— Sunt prea greu.

Sau:

— Odihneşte-te, mami.

Îşi făceau griji când eram obosite. Îşi făceau griji când eram triste. Ştiau fără să le spunem când ne dureau genunchii sau când era acea perioadă a lunii. Dormeau noaptea cu noi ca nişte pui de căţei, pe scânduri din lemn acoperite cu fân, şi, pentru prima dată de când eram în America, nu ne deranja că mai era cineva cu noi în pat.

Aveam mereu favoriţi. Poate că era vorba de primul nostru copil, Ichiro, care ne făcuse să ne simţim mai puţin singure decât înainte. *Soţul meu nu mai vorbeşte cu mine de mai bine de doi ani*. Sau de al doilea băiat, Yoichi, care a învăţat singur să citească în engleză înainte să împlinească patru ani. *E un geniu*. Sau de Sunoko, cea care ne trăgea mereu foarte tare de mânecă, ca şi când ardea, şi apoi uita ce vrusese să ne spună.

— O să-ţi aminteşti tu, îi ziceam, deşi de obicei nu-şi mai amintea.

Unele dintre noi ne preferam fiicele, care erau blânde şi bune, iar unele dintre noi ne preferam băieţii, la fel ca mamele noastre. *Ei muncesc mai bine la fermă*. Le dădeam mai multă mâncare decât surorilor lor. Le luam apărarea. Îi îmbrăcam cu haine mai frumoase. Ne foloseam ultimii bani ca să-i ducem la doctor când aveau febră, deşi pe fete le doftoriceam acasă. *I-am pus o prişniţă cu muştar pe piept şi m-am rugat la zeul vântului şi al răcelilor*. Pentru că ştiam că fetele aveau să ne părăsească imediat ce se măritau, dar băieţii urmau să aibă grijă de noi la bătrâneţe.

De obicei soţii noştri nu aveau nici o treabă cu ei. Nu schimbau niciodată scutecele. Nu spălau niciodată vasele murdare. Nu puneau niciodată mâna pe mătură. Indiferent cât de obosite eram când veneam seara de la câmp, ei se aşezau şi citeau ziarul, iar noi făceam de mâncare pentru copii şi stăteam până târziu să spălăm şi să coasem stive de haine. Nu ne lăsau să mergem la culcare înaintea lor. Nu ne lăsau să ne trezim după ce răsărea soarele. *E un exemplu prost pentru copii*. Nu ne lăsau să ne odihnim nici măcar cinci minute. Erau bărbaţi tăcuţi, tăbăciţi, care intrau şi ieşeau din casă îmbrăcaţi în salopete pline de noroi, mormăind ceva despre cum creşteau lăstarii, cât costa fasolea verde, câte lăzi de

ţelină credeau că aveau să iasă anul acela. Le vorbeau rar copiilor şi nu dădeau nici un semn cum că şi-ar aminti cum îi chema. *Să-i spui băiatului numărul trei să nu mai meargă aşa de cocoşat.* Şi dacă erau prea gălăgioşi la masă, băteau din palme şi strigau:

— Ajunge!

La rândul lor, copiii preferau să nu le zică nimic taţilor. Când unul dintre ei avea ceva de zis, venea mereu la noi. *Spune-i lui tati că am nevoie de cinci cenţi. Spune-i lui tati că e ceva în neregulă cu unul din cai. Spune-i lui tati că nu s-a bărbierit bine. Întreabă-l pe tati de ce e aşa de bătrân.*

Îi puneam să muncească la câmp de îndată ce erau în stare. Culegeau căpşune cu noi în San Martin. Culegeau mazăre cu noi în Los Osos. Se târau după noi prin viile din Hughson şi Del Rey, în timp ce noi tăiam strugurii şi îi puneam pe tăvi din lemn, ca să se usuce la soare. Aduceau apă. Strângeau surcele. Smulgeau buruieni. Tăiau lemne. Săpau în căldura infernală din valea Imperial înainte să li se fi format bine oasele. Unii dintre ei se mişcau încet, erau cu capul în nori şi, din greşeală, puneau seminţele de conopidă de-a-ndoaselea pe brazde întregi. Alţii puteau să sorteze roşiile mai repede decât cel mai rapid angajat. Mulţi se plângeau. Îi durea burta.

Capul. Ochii îi usturau tare de la praf. Unii dintre ei îşi luau cizmele dimineaţa fără să fie nevoie să li se spună. Unul dintre ei avea un foarfece de tuns preferat, pe care-l ascuţea în grajd în fiecare seară, după cină, şi nu lăsa pe nimeni să se atingă de el. Unul se gândea întruna la gândaci. *Sunt peste tot*. Una s-a aşezat într-o zi în răsadurile de ceapă şi a zis că-şi dorea să nu se fi născut niciodată. Şi ne-am întrebat dacă am făcut bine că i-am adus pe lume. *Nu am avut nicicând destui bani ca să le cumpărăm măcar o jucărie.*

Dar, cu toate acestea, se jucau ore în şir pe câmp ca nişte viţei. Îşi făceau săbii din ţepuşe rupte din vie şi se duelau pe sub copaci. Îşi făceau zmeie din ziare şi din lemn uşor, mai agăţau de sfoară şi nişte cuţite şi se luptau cu ele pe cer când bătea vântul. Îşi făceau păpuşi din sârmă şi paie şi le chinuiau în pădure cu nişte beţişoare ascuţite. Se jucau de-a v-aţi ascunselea cu umbrele în livadă când era luna pe cer, aşa cum făceam şi noi acasă, în Japonia. Dădeau cu piciorul în cutii de conserve, aruncau cu cuţitul la ţintă şi se jucau „piatră, hârtie, foarfece”[7]. Se întreceau să vadă cine reuşeşte să strângă cele mai multe lăzi în seara de dinainte de a

[7] *Jan ken po*, un joc de origine asiatică (asemănător cu „cap sau pajură”), în prezent foarte popular şi în Statele Unite.

merge la piaţă şi cine reuşeşte să stea cel mai mult timp agăţat de nuc fără să-şi dea drumul. Făceau avioane de hârtie şi păsări de hârtie şi se uitau la ele cum zburau. Strângeau cuiburi de ciori şi piei de şerpi, carapace de cărăbuşi, ghinde şi fiare vechi, ruginite, de pe lângă linia ferată. Învăţau numele planetelor. Îşi citeau în palmă unul altuia. *Ai linia vieţii cam scurtă*. Îşi ghiceau viitorul. *Într-o zi o să faci o călătorie lungă cu trenul*. După cină mergeau în grajd cu lampa cu kerosen şi se jucau de-a mama şi de-a tata. *Acum trage-ţi o palmă peste burtă şi fă aşa, ca şi când ai muri.* Şi în nopţile de vară, când era cald, la treizeci şi şase de grade, îşi puneau o pătură sub piersici şi îşi visau un picnic lângă râu, o gumă nouă, o carte, o minge, o păpuşă din porţelan cu ochi violeţi, cum o să plece într-o zi de acasă şi o să vadă lumea.

Auziseră ei că undeva, departe de fermă, erau nişte copii ciudaţi, palizi, care nu stăteau decât înăuntru şi nu ştiau că există câmpii şi râuri. Auziseră că unii dintre aceştia nu văzuseră niciodată un copac. *Mamele lor nu-i lasă să iasă şi să se joace la soare.* Auziseră că undeva, departe de fermă, erau nişte case albe, elegante, cu oglinzi cu rame de aur, clanţe de uşi din cristal şi toalete din porţelan, unde se scurgea apă când trăgeai de un lanţ. *Şi nici nu miroase*. Auziseră că undeva, departe de

fermă, existau nişte saltele umplute cu arcuri din metal tare, care erau totuşi pufoase ca un nor (sora lui Goro se dusese să fie servitoare la oraş şi când se întorsese, zisese că paturile erau aşa de moi, încât fusese nevoită să doarmă pe jos). Auziseră că undeva, departe de fermă, existau nişte mame care luau micul dejun în pat în fiecare dimineaţă şi nişte taţi care stăteau toată ziua pe scaune cu perne, la birou, şi urlau ordine la telefon – şi erau şi plătiţi pentru asta. Auziseră că undeva, departe de fermă, erai străin pe oriunde te duceai şi dacă luai autobuzul greşit, puteai să nu mai găseşti niciodată drumul spre casă.

Prindeau mormoloci şi libelule de pe lângă pârâu şi îi puneau în borcane de sticlă. Se uitau la noi cum tăiam puii. Găseau pe deal culcuşuri de căprioare şi se întindeau în cuiburile lor rotunde, în iarba înaltă, turtită. Rupeau cozile şopârlelor, ca să vadă cât durează până le cresc la loc. *Nu se întâmplă nimic*. Veneau acasă cu pui de vrabie care căzuseră din copac şi le dădeau terci de orez dulce cu o scobitoare, dar dimineaţa, când se trezeau, păsările erau moarte.

— Natura e nepăsătoare, le spuneam noi.

Stăteau pe gard şi se uitau cum fermierul de lângă noi îşi ducea vaca la întâlnire cu taurul. Vedeau o pisică mâncându-şi pisoii.

— Se mai întâmplă, le explicam noi.

Auzeau noaptea târziu cum ne luau soţii noştri, care nu ne lăsau în pace, deşi de multă vreme nu mai eram frumoase.

— Nu contează cum arăţi când e întuneric, ne spuneau ei.

Făceau baie cu noi în fiecare seară, afară, în căzi enorme din lemn, încălzite la foc, şi se băgau până la bărbie în apa fierbinte. Îşi lăsau capul pe spate. Închideau ochii. Se întindeau, căutându-ne mâinile. Ne puneau întrebări. *Cum ştii când eşti mort? Ce-ar fi dacă n-ar mai exista păsări? Dar dacă ai avea pete roşii pe tot corpul şi nu te-ar durea nimic? E adevărat că în China se mănâncă şi copitele de la porc?*

Aveau lucrurile lor, care îi ocroteau. Un capac roşu de la o sticlă. O bilă din sticlă. O carte poştală cu două rusoaice frumoase care se plimbă de-a lungul râului Songhua, primită de la un unchi care era în Manciuria. Aveau pene albe norocoase, pe care le ţineau mereu în buzunar, şi pietre învelite într-un material moale, pe care le scoteau din sertare şi le ţineau în mână – doar o clipă,

până le trecea frica. Aveau cuvinte secrete pe care şi le spuneau în şoaptă atunci când le era teamă. Aveau pomi preferaţi în care se căţărau când voiau să fie singuri. *Duceţi-vă de aici, vă rog*. Aveau surori preferate în ale căror braţe adormeau imediat. Aveau fraţi mai mari pe care îi urau şi nu voiau să stea singuri cu ei în cameră. *Ä,sta mă omoară.* Aveau căţei de care nu reuşeai să-i desparţi şi cărora le puteau spune tot ce nu le puteau spune celorlalţi. *Am rupt pipa tatei şi am îngropat-o lângă un copac.* Aveau regulile lor. *Să nu dormi niciodată cu perna spre nord*. (Hoshiko, ea adormise pe o pernă orientată spre nord şi în mijlocul nopţii nu mai putuse să respire şi murise.) Aveau ritualurile lor. *Trebuie să arunci cu sare pe unde a trecut un vagabond*. Aveau credinţele lor. *Dacă vezi un păianjen dimineaţa, o să ai noroc. Dacă te întinzi după ce mănânci, o să te transformi în vacă. Dacă duci coşul pe cap, n-o să mai creşti. O singură floare înseamnă moarte.*

Le spuneam poveşti despre vrăbii cărora li se tăiase limba, berze recunoscătoare şi pui de porumbei care îşi aminteau mereu să-şi lase părinţii să stea pe creanga de sus. Încercam să-i învăţăm bunele maniere. *Să nu arăţi niciodată cu beţişoarele. Să nu sugi beţişoarele. Să nu iei ultima bucată de mâncare din farfurie.* Îi lăudam când

erau generoşi, dar le spuneam să nu se aştepte să fie răsplătiţi pentru faptele bune. Îi certam când erau obraznici. Îi învăţam să nu primească nimic de pomană. Îi învăţam să nu se laude deloc. Îi învăţam tot ce ştiam. O avere începe cu un bănuţ. E mai bine să suferi decât să-i faci pe alţii să sufere. Trebuie să dai înapoi ceea ce primeşti. Să nu vorbeşti tare, ca americanii. Stai departe de chinezi. *Nu le place de noi*. Stai cu ochii pe coreeni. *Ne urăsc*. Ai grijă cu filipinezii. *Sunt şi mai răi decât coreenii.* Să nu te căsătoreşti cu cineva din Okinawa. *Nu sunt japonezi adevăraţi*.

Îi pierdeam repede, mai ales la ţară. De la difterie şi rujeolă. Amigdalită. Tuse convulsivă. Infecţii misterioase, care deveneau brusc cangrenoase. Unul a fost muşcat de un păianjen negru, otrăvitor, când era la baie şi a făcut febră. Unul a fost lovit în burtă de catârul gri, preferatul nostru. Una a dispărut în timp ce sortam piersicile în zona de împachetare şi, deşi am căutat-o peste tot, nu am mai găsit-o şi după aceea nu am mai fost niciodată la fel. *Mi-am pierdut voinţa de a trăi.* Unul a căzut din camion când ne duceam la piaţă, să vindem rubarbă, a intrat în comă şi nu şi-a mai revenit. Unul a fost răpit de un muncitor din livada de peri din apropiere, căruia îi refuzaserăm avansurile de mai multe ori. *Ar fi*

trebuit să-i zic da şi gata. Alta s-a ars foarte rău când a explodat alambicul de alcool din spatele grajdului şi nu a mai trăit decât o zi. *Ultimul lucru pe care mi l-a zis a fost „Mama, să nu uiţi să priveşti cerul”.* Câţiva s-au înecat. Unul în râul Calaveras. Unul în Nacimiento. Unul într-un şanţ de irigaţii. Unul într-o copaie cu haine pe care ştiam că n-ar fi trebuit să o lăsăm afară peste noapte. Şi în fiecare an, în august, de Sărbătoarea Morţilor, aprindeam pe mormintele lor nişte felinare din hârtie albă şi le primeam spiritele înapoi pe pământ pentru o zi. Iar la sfârşitul acelei zile, când venea vremea să plece, lăsam felinarele de hârtie să plutească pe râu, ca să-i însoţească în drumul spre casă şi să ajungă cu bine. Pentru că acum ei erau Buddha şi locuiau pe Tărâmul Fericirii.

Unele dintre noi nu puteam să facem copii şi soarta aceasta era cea mai crudă. Pentru că dacă nu aveam un moştenitor care să ducă mai departe numele familiei, spiritul strămoşilor noştri înceta să mai existe. *Am impresia că am făcut degeaba tot drumul până în America.* Uneori încercam să mergem la o vindecătoare, care ne spunea că uterul nostru nu era cum trebuie şi că nu se putea face nimic.

— Zeii v-au pecetluit soarta, ne spunea ea şi apoi ne conducea la uşă.

Sau îl consultam pe specialistul în acupunctură, doctorul Ishida, care se uita scurt la noi şi ne spunea:

— Prea mult *yang*.

Şi ne dădea ierburi care să ne hrănească *yin*-ul şi sângele.

Iar după trei luni pierdeam din nou copilul. Uneori soţii ne trimiteau înapoi acasă, în Japonia, unde aveam să auzim şopocăieli tot restul vieţii.

— E divorţată, şopteau vecinii.

Şi:

— Am auzit că e uscată pe dinăuntru ca un dovleac.

Uneori încercam să ne tăiem tot părul şi să-l aducem ofrandă zeiţei fertilităţii, ca să ne facă să zămislim, dar cu toate acestea sângeram în continuare în fiecare lună. Şi chiar dacă soţul nostru ne spusese că pentru el nu conta dacă era sau nu tată – tot ce voia, ne spusese, era să îmbătrânească alături de noi –, nu puteam să nu ne gândim la copiii pe care nu-i aveam. *Îi aud în fiecare noapte cum se joacă lângă fereastră, în copaci*.

În J-town locuiau cu noi, câte opt sau nouă, într-o cameră din spate, în frizeriile şi în băile noastre publice şi în apartamente mici, nevăruite, care erau atât de

întunecoase, încât trebuia să stăm toată ziua cu lumina aprinsă. Tăiau morcovi în restaurantele noastre. Aranjau merele pentru noi la piaţă. Mergeau cu bicicleta şi le duceau clienţilor noştri pungi de legume şi fructe. Separau hainele colorate de cele albe în subsolul spălătoriilor noastre şi învăţau repede să facă diferenţa între o pată de vin roşu şi una de sânge. Măturau podelele din pensiunile noastre. Schimbau prosoapele. Strângeau cearşafurile. Făceau paturile. Deschideau uşa şi vedeau lucruri care nu ar trebui să fie văzute niciodată. *Credeam că se ruga, dar el era mort.* Îi duceau de mâncare în fiecare seară văduvei bătrâne de la 4A, doamna Kawamura din Nagasaki, care fusese cameristă la hotelul Drexel şi nu avea copii. *Soţul meu era un cartofor şi mi-a lăsat doar patruzeci şi cinci de cenţi*. Jucau go în vestibul cu domnul Morita, burlacul, care se angajase în urmă cu treizeci de ani la spălătoria Empress Hand, unde călca haine şi asta făcea şi acum. *Totul a trecut aşa de repede*. Se ţineau scai de taţii lor, dintr-o grădină într-alta, în timp ce aceştia grădinăreau, şi aşa învăţau cum să îngrijească un gard viu şi cum să taie iarba. Ne aşteptau în parc pe bănci din lemn până terminam de făcut curat în casa de vizavi. *Să nu vorbeşti cu străinii*, le spuneam. *Să înveţi bine. Ai răbdare. Toate ca toate, dar să nu ajungi ca mine.*

La şcoală stăteau în spatele clasei, alături de mexicani, îmbrăcaţi în haine făcute de noi, şi vorbeau sfios, şovăielnic. Nu ridicau niciodată mâna. Nu zâmbeau niciodată. În pauză se strângeau toţi într-un colţ din curtea şcolii şi şopteau în limba lor secretă, ruşinoasă. La cantină, la masa de prânz, erau mereu ultimii la coadă. Unii dintre ei – cei mai mari – de-abia înţelegeau limba engleză şi când li se cerea să vorbească, începeau să le tremure genunchii. Una dintre ei a fost întrebată de învăţătoare cum o cheamă şi ea a răspuns „Şase” şi ani în şir le-a tot auzit râsetele. Altul a spus că îl cheamă Lopată şi aşa i-a rămas numele tot restul vieţii. Mulţi dintre ei ne rugau să nu-i mai trimitem înapoi, dar după două săptămâni puteau să spună toate animalele în engleză şi să citească fiecare panou pe care îl vedeam când mergeam la cumpărături în centru – strada cu stâlpi mari de lemn se chema State Street, ne-au spus ei, strada cu frizerii nesuferiţi era Grove, iar podul de pe care sărise domnul Itami după ce se prăbuşise bursa era Last Chance Bridge – şi oriunde mergeau, puteau să-şi exprime dorinţele. *Un malţ de ciocolată, vă rog*.

Cuvintele învăţate de la noi începeau să dispară rând pe rând. Uitau cum se numeau florile în japoneză. Uitau

culorile. Uitau cum îi cheamă pe zeul vulpe, pe zeul tunetelor şi pe zeul sărăciei, de care nu mai puteam scăpa. *Nu contează de câtă vreme suntem aici, n-o să ne lase niciodată să cumpărăm pământ*. Uitau numele zeiţei apei, Mizu Gami, care ne apăra râurile şi râuleţele şi voia neapărat să ne curăţăm fântânile. Uitau cum se zicea la lumina de la zăpadă şi la greiere şi la a pleca pe furiş noaptea. Uitau ce se spunea la altarul strămoşilor noştri, care ne ocroteau zi şi noapte. Uitau cum să numere. Uitau cum să se roage. Acum trăiau în fiecare zi în noua lor limbă, cu cele douăzeci şi şase de litere ale ei, pe care noi tot nu le ştiam, deşi eram în America de ani buni. *N-am învăţat decât litera* x*, ca să pot să semnez la bancă.* Pronunţau cu uşurinţă sunetele *l* şi *r*. Şi chiar şi când îi trimiteam sâmbăta la biserica budistă, ca să înveţe japoneză, ei tot nu învăţau nimic. *Ai mei nu se duc decât ca să scape de munca de la magazin*. Dar când îi auzeam vorbind în somn, cuvintele pe care le spuneau erau – ştiam noi sigur – în japoneză.

Aveau alte nume, pe care nu le aleseserăm noi şi pe care de-abia reuşeam să le pronunţăm. Una îşi zicea Doris. Una îşi zicea Peggy. Mulţi îşi ziceau George. Lui Saburo i se zicea Chinky, pentru că semăna cu un chinez. Lui Toshitachi i se zicea Harlem, pentru că avea

pielea închisă la culoare. Învăţătorul lui Etsuko, domnul Slater, îi zisese Esther chiar din prima zi de şcoală.

— E numele mamei lui, ne-a explicat ea.

La care noi am răspuns:

— Şi al tău e tot aşa.

Sumire îşi zicea Violet. Shizuko era Sugar. Makoto era doar Mac. Shigeharu Takagi s-a făcut metodist la nouă ani şi a hotărât că îl cheamă Paul. Edison Kobayashi era leneş din naştere, dar avea o memorie fotografică şi putea să-ţi spună cum îi chema pe toţi oamenii pe care-i întâlnise vreodată. Lui Grace Sugita nu-i plăcea îngheţata. *Prea rece*. Kitty Matsutaro nu avea pretenţii şi nici nu primea nimic. Tiny Honda avea un metru şi nouăzeci şi trei şi era cel mai înalt japonez pe care l-am văzut în viaţa noastră. Mop Yamasaki avea părul lung şi îi plăcea să se îmbrace ca o fată. Lefty Hayashi era vedeta echipei de baseball de la gimnaziul Emerson. Sam Nishimura fusese trimis la Tokyo ca să fie educat bine şi se întorsese după şase ani şi jumătate. *L-au pus s-o ia de la capăt, din clasa întâi*. Daisy Takada stătea foarte dreaptă şi îi plăcea să facă totul de patru ori. Tatăl lui Mabel Ota dăduse faliment de trei ori. Familia lui Lester Nakano îşi lua haine doar la mâna a doua. Mama lui Tommy Takayama era – o ştia toată lumea – o curvă. *Are şase copii cu cinci bărbaţi. Şi doi sunt gemeni*.

În scurt timp ne-a fost din ce în ce mai greu să-i recunoaştem. Erau mai înalţi decât noi – şi mai masivi. Erau incredibil de gălăgioşi. *Parcă aş fi o raţă care a clocit ouă de gâscă.* Preferau mai degrabă să fie singuri decât în compania noastră şi se prefăceau că nu înţeleg ce le spunem. Fiicele noastre făceau paşii mari, în stil american, şi se mişcau grăbit, fără demnitate. Aveau hainele prea largi. Dădeau din şolduri ca nişte iepe. Trăncăneau necontenit, ca nişte hamali, imediat ce veneau de la şcoală şi spuneau tot ce le trecea prin cap. *Domnul Dempsey are o ureche strâmbă.* Fiii noştri erau imenşi. Ţineau neapărat să mănânce în fiecare zi şuncă şi ouă la micul dejun în loc de supă *miso*. Nu voiau să folosească beţişoare. Beau litri de lapte. Îşi puneau o tonă de ketchup peste orez. Vorbeau engleza perfect, ca la radio, şi când ne prindeau că făceam o plecăciune în bucătărie, în faţa zeului bucătăriei, şi că băteam din palme, îşi dădeau ochii peste cap şi ziceau:

— Zău aşa, măi mamă.

În general le era ruşine cu noi. Cu pălăriile noastre din paie şi hainele prea purtate. Cu accentele noastre pronunţate. *Esste în legulă?* Cu palmele noastre bătătorite şi crăpate. Cu feţele noastre cu riduri adânci şi

negre după ani întregi de cules piersici în soare şi de muncit la vie. Îşi doreau să aibă nişte taţi adevăraţi, care să aibă serviete, să se ducă la serviciu îmbrăcaţi la costum şi cravată şi să nu tundă gazonul decât duminica. Voiau altfel de mame, unele mai bune, care să nu pară atât de obosite. *Nu poţi să-ţi dai şi tu puţin cu ruj?* Le era frică de zilele ploioase de la ţară, când veneam să-i luăm de la şcoală cu nişte camioane vechi, rablagite, de la fermă. Nu-şi invitau niciodată prietenii în casele noastre înghesuite din J-town. *Trăim ca nişte cerşetori*. Nu voiau să fie văzuţi cu noi la templu de ziua împăratului. Nu voiau să sărbătorească alături de noi, în parc, ziua când se eliberau insectele. Refuzau să ne ia de mână şi să danseze cu noi pe stradă la festivalul echinoxului de toamnă. Râdeau de noi când insistam că trebuiau să ne facă o plecăciune dimineaţa, imediat ce se trezeau, şi păreau să se îndepărteze de noi pe zi ce trecea.

Unii dintre ei ştiau neobişnuit de multe cuvinte şi erau cei mai buni din clasa lor. Primeau premii pentru cel mai bun eseu despre florile sălbatice din California. Luau premii la ştiinţe naturale. Aveau mai multe steluţe de aur decât ceilalţi. Alţii rămâneau în urmă în fiecare an când era vremea recoltei şi erau nevoiţi să repete clasa. Una dintre ei a rămas însărcinată la paisprezece ani şi am

trimis-o să stea cu bunicii la o fermă de viermi de mătase, departe, în vestul Japoniei. *Îmi scrie în fiecare săptămână ca să mă întrebe când poate să vină acasă.* Unul s-a sinucis. Mai mulţi s-au lăsat de şcoală. Câţiva îşi făceau de cap. Aveau bandele lor. Îşi făceau regulile lor. *Fără cuţite. Fără fete. Fără chinezi printre noi.* Mergeau noaptea pe străzi, încercând să vadă pe unde era rost de o încăierare. *Hai să batem nişte filipinezi*. Iar când le era lene să iasă din cartier, stăteau acasă şi se certau între ei. *Mama ta de japonez!* Alţii erau cuminţi şi se străduiau să nu iasă în evidenţă. Nu mergeau la petreceri (nu erau invitaţi la petreceri). Nu cântau la nici un instrument muzical (nu aveau nici un instrument muzical la care să cânte). Nu primeau felicitări de Ziua Îndrăgostiţilor (nu trimiteau felicitări de Ziua Îndrăgostiţilor). Nu le plăcea să danseze (nu aveau pantofi potriviţi). Pluteau pe culoar ca nişte fantome, uitându-se în depărtare şi ţinându-şi cărţile strâns, de parcă erau pierduţi în vis. Dacă îi insulta cineva pe la spate, ei nu auzeau. Dacă îi insulta cineva făţiş, ei doar dădeau din cap şi mergeau mai departe. Dacă li se dădeau cele mai vechi manuale la ora de matematică, ei dădeau din umeri şi nu le păsa. *Oricum nu-mi place algebra*. Dacă pozele lor erau la coada albumului clasei, ei se prefăceau că nu-i deranjează.

— Asta este, îşi ziceau.

Şi:

— Ei şi?

Şi:

— Cui îi pasă?

Pentru că ştiau că nu conta ce făceau, oricum nu se integrau cu adevărat. *Suntem tot nişte nenorociţi de budişti*.

Ştiau care mame îi lăsau să vină în vizită (doamna Henke, doamna Woodruff, doamna Alfred Chandler III) şi care nu (celelalte). Ştiau care frizeri erau dispuşi să îi tundă (frizerii negri) şi pe care era mai bine să-i evite (frizerii morocănoşi de la sud de Grove Street). Ştiau că existau anumite lucruri pe care nu aveau cum să le aibă: un nas mai bine conturat, pielea mai deschisă la culoare, picioare lungi, care să iasă în evidenţă de departe. *Fac exerciţii, mă întind în fiecare dimineaţă, dar nu par să aibă nici un efect.* Ştiau când se puteau duce să înoate la clubul YMCA – *Cei cu pielea închisă la culoare pot intra lunea* – şi când se puteau duce la cinema la Pantages Theater, în centru (niciodată). Ştiau că trebuiau să sune dinainte la restaurant. *Primiţi clienţi japonezi?* Ştiau să nu se ducă singuri afară în timpul zilei şi ce să facă dacă erau încolţiţi pe o alee când se lăsa noaptea. *Spune-le că*

ştii judo. Şi, dacă asta nu funcţiona, ştiau cum să răspundă cu pumnii. *Dacă eşti puternic, te respectă*. Ştiau cum să-şi găsească pe cineva care să-i apere. Ştiau să-şi ascundă mânia. *Nu, sigur. Nu mă deranjează. E în regulă. Vă rog.* Ştiau să nu arate niciodată că le e frică. Ştiau că unii oameni se nasc cu mai mult noroc şi că lucrurile nu merg întotdeauna aşa cum îţi doreşti.

Cu toate acestea, şi ei aveau visele lor. Una dintre ei jura că o să se mărite cu un pastor, ca să nu mai fie nevoită să culeagă fructe de pădure duminica. Unul voia să strângă bani ca să-şi cumpere ferma lui. Unul voia să cultive roşii, la fel ca tatăl lui. Unul voia să facă orice, numai asta nu. Unul voia să aibă o vie. Unul voia să aibă compania lui. *O să-i spun Livada Fukuda.* Una aştepta cu nerăbdare să vină ziua când putea să plece de la fermă. Una voia să se ducă la facultate, chiar dacă nu ştia pe nimeni care să fi plecat vreodată din oraşul ei. *Ştiu că e o nebunie, dar...* Uneia îi plăcea foarte mult să stea la ţară şi nu voia să plece. *E mai bine aici. Nu ne ştie nimeni*. Una voia ceva, mai mult, dar nu ştia exact ce. *Asta pur şi simplu nu-i suficient*. Unul voia nişte tobe moderne Swing King cu cinele mari. Unul voia un ponei cu pete. Unul voia să aibă un traseu de livrat ziare numai al lui. Una voia să aibă camera ei, cu încuietoare la uşă.

Cine vrea să intre trebuie să ciocăne mai întâi. Unul voia să fie artist şi să stea într-o mansardă la Paris. Unul voia să meargă la cursuri de frigotehnică. *Nu poţi să le faci la distanţă*. Unul voia să construiască poduri. Unul voia să cânte la pian. Unul voia să aibă propriul lui chioşc de fructe pe strada mare, nu să lucreze pentru altcineva. Una voia să înveţe stenografie la Academia de Secretariat Merritt şi să-şi găsească o slujbă la o companie. *M-aş ajunge*. Altul voia să fie următorul Great Togo în circuitul profesionist de lupte. Unul voia să fie senator. Una voia să fie coafeză şi să aibă salonul ei. Una avea poliomielită şi nu-şi dorea decât să respire fără plămânul de fier. Una voia să fie croitoreasă. Unul voia să fie învăţător. Unul voia să fie doctor. Una voia să fie sora lui. Unul voia să fie gangster. Unul voia să fie vedetă. Şi, deşi vedeam că începea să se întunece, nu ziceam nimic şi-i lăsam să viseze în continuare.

Trădători

Zvonurile au început să apară în a doua zi de război.

Se vorbea de o listă. Nişte oameni ridicaţi în toiul nopţii. Un bancher care se dusese la muncă şi nu se mai întorsese acasă. Un frizer care dispăruse în timpul pauzei

de masă. Câţiva pescari care se pierduseră fără urmă. Ici şi colo, o pensiune controlată. O companie confiscată. Un ziar închis. Dar toate acestea se întâmplau altundeva. În văi care erau la mare distanţă de noi şi în oraşe îndepărtate. La oraş, unde toate femeile purtau tocuri înalte şi ruj şi dansau până noaptea târziu.

— N-are de-a face cu noi, ziceam.

Eram nişte femei simple, trăiam liniştite şi ne vedeam de-ale noastre. Soţii noştri erau în siguranţă.

Am stat în casă, cu jaluzelele trase, vreme de câteva zile şi am ascultat la radio ştirile despre război. Ne-am şters numele de pe cutiile poştale. Ne-am luat pantofii de la intrare şi i-am dus în casă. Nu ne-am mai trimis copiii la şcoală. Noaptea ne-am blocat uşile şi am vorbit în şoaptă. Ne-am închis ferestrele foarte bine. Soţii noştri au băut mai mult decât de obicei şi au venit în pat devreme. Căţeii ne-au adormit la picioare. Nu a venit nimeni la noi la uşă.

Am început să ieşim din casă cu precauţie. Era decembrie, fetele noastre mai mari plecaseră deja să lucreze ca servitoare în oraşe îndepărtate şi zilele erau tăcute şi nemişcate. Se întuneca devreme. La ţară ne sculam în fiecare dimineaţă înainte de răsărit, ne

duceam la vie şi curăţam viţa. Scoteam morcovi din pământul rece şi umed. Tăiam ţelină. Strângeam broccoli. Făceam şanţuri adânci în pământ, ca să se strângă apa de ploaie. Şoimii coborau printre copacii din livada de migdali şi, când apunea soarele, auzeam cum se strigau coioţii pe dealuri. În J-town ne adunam în fiecare seară în bucătăria uneia dintre noi şi vorbeam despre ştirile recente. Poate că fusese o razie în districtul de lângă noi. Un oraş înconjurat după ce se lăsase întunericul. Mai mult de zece case percheziţionate. Cabluri de telefon tăiate. Birouri întoarse cu fundul în sus. Documente confiscate. Câţiva bărbaţi tăiaţi de pe listă.

— Luaţi-vă periuţa de dinţi, li se spusese şi atâta tot – nu se mai ştia nimic despre ei.

Unii ziceau că bărbaţii aceştia fuseseră urcaţi într-un tren şi trimişi departe, peste munţi, în zonele cele mai friguroase ale ţării. Unii ziceau că ei colaboraseră cu duşmanii şi aveau să fie expulzaţi în doar câteva zile. Unii ziceau că fuseseră împuşcaţi. Multe dintre noi ziceam că zvonurile erau doar zvonuri, dar ne trezeam că, în ciuda acestui lucru, le repetam şi noi – nebuneşte, cu nepăsare şi aparent împotriva propriei noastre voinţe. Altele refuzam să vorbim despre bărbaţii dispăruţi în

timpul zilei, dar noaptea ne apăreau în vise. Câteva visam că eram ei. Una dintre noi – Chizuko, bucătăreasa şefă de la Kearney Ranch, cea căreia îi plăcea ca totul să fie pregătit din timp – i-a făcut valiza soţului ei şi a lăsat-o la uşa de la intrare. Înăuntru avea o periuţă de dinţi, un aparat de ras, cremă de ras, un săpun, o ciocolată – *preferata lui* – şi un rând de haine curate. Ştia că el ar fi avut nevoie de toate astea dacă era să fie următorul pe listă. Avea totuşi o impresie vagă, dar sâcâitoare, că uitase ceva, un lucru mic, dar esenţial, care la o dată neştiută, într-un tribunal neştiut din viitor, avea să fie o dovada incontestabilă a nevinovăţiei soţului ei. Dar ce anume putea să fie? se întreba. O Biblie? Nişte ochelari de citit? Alt fel de săpun? Poate ceva care mirosea mai puternic? Ceva mai bărbătesc? *Am auzit că au arestat un preot şintoist din vale pentru că avea un flaut de jucărie făcut din bambus.*

Ce ştiam noi de fapt despre listă? Lista fusese scrisă în grabă în dimineaţa atacului. Lista fusese scrisă acum mai bine de un an. Lista exista de vreo zece ani. Lista era împărţită în trei categorii: „periculos în mod cert” (categoria A), „potenţial periculos” (categoria B) şi „simpatizant al Axei” (categoria C). Era aproape imposibil să-ţi ajungă numele pe listă. Era extraordinar

de uşor să-ţi ajungă numele pe listă. Doar cei din rasa noastră erau pe listă. Erau şi nemţi, şi italieni pe listă, dar numele lor erau la coadă. Lista era scrisă cu cerneală roşie, care nu se ştergea. Lista era scrisă la maşină, pe nişte cartonaşe. Lista nu exista. Lista exista, dar doar în capul unui director de la contraspionajul militar, care era celebru pentru faptul că îşi amintea absolut tot. Lista era doar în imaginaţia noastră. Lista avea peste cinci sute de nume. Lista avea peste cinci mii de nume. Lista era fără sfârşit. De fiecare dată când era arestat cineva, se mai tăia un nume de pe listă. De fiecare dată când se tăia un nume de pe listă, era adăugat un nume nou. Pe listă erau adăugate nume noi în fiecare zi. În fiecare săptămână. În fiecare oră.

Câteva dintre noi am primit scrisori anonime care ne informau că soţii noştri erau următorii pe listă. *Eu, în locul tău, aş pleca din oraş*. Altele povesteau că soţii lor fuseseră ameninţaţi la câmp de nişte filipinezi supăraţi. *L-au atacat cu nişte cuţite de tăiat legume*. Hitomi, care lucrase ca servitoare pe moşia Prince de mai bine de zece ani, fusese ameninţată cu pistolul în miezul zilei, pe când se întorcea în oraş. Mitsuko ieşise într-o seară, înainte de cină, să strângă ouăle de la găini şi îşi găsise

rufele arzând pe sârmă. Şi ştiam că era de-abia începutul.

Peste noapte, vecinii noştri au început să se uite altfel la noi. Fetiţa de peste drum nu ne mai făcea cu mâna de la fereastră. Clienţii vechi au dispărut brusc din restaurantele şi magazinele noastre. Stăpâna noastră, doamna Trimble, ne-a lua deoparte într-o dimineaţă, pe când îi spălam podeaua de la bucătărie, şi ne-a şoptit:

— Ştiai că vine războiul?

Doamnele bogate au început să ne boicoteze chioşcurile de fructe, de teamă că le dădeam cu arsenic. Companiile de asigurări ne-au anulat asigurarea. Băncile ne-au blocat conturile. Vânzătorii de lapte nu ne-au mai adus laptele la uşă.

— Ordin de la companie, ne-a explicat un vânzător printre lacrimi.

Copiii se uitau la noi şi fugeau ca nişte căprioare speriate. Când ne vedeau soţii, bătrânicile se apucau bine de poşetă, îngheţau pe trotuar şi ţipau:

— Uite-i aici!

Şi, deşi soţii noştri ne avertizaseră – *Le e frică* –, noi tot nu eram pregătite. Ne-am trezit că, dintr-odată, noi eram duşmanul.

Sigur că toate se întâmplau din cauza ştirilor din ziare. Ziceau că mii de bărbaţi de-ai noştri intraseră în acţiune, perfect sincronizaţi, imediat ce începuse atacul asupra insulei. Ziceau că blocaserăm drumurile cu toate camioanele şi rablele noastre. Ziceau că le transmiseserăm semnale avioanelor duşmanilor cu focuri aprinse pe câmp. Ziceau că în săptămâna de dinainte de atac câţiva dintre copiii noştri se lăudaseră la colegi că urma să se întâmple „ceva nemaipomenit”. Ziceau că atunci când au fost luaţi la întrebări de profesori, copiii au povestit că părinţii lor sărbătoriseră atacul zile la rând. *Strigau „Banzai!”* Ziceau că dacă avea să urmeze un nou atac aici, pe continent, cei care erau pe listă erau, probabil, pregătiţi să-i ajute pe duşmani. Ziceau că fermierii noştri care aveau camioane erau soldaţii unei mari armate sub acoperire. *Au mii de arme în pivniţe, pe lângă legume*. Ziceau că servitorii erau spioni deghizaţi. Ziceau că toţi grădinarii ascundeau transmiţătoare radio în furtunuri şi, imediat ce se dădea ordinul, urma să ne punem pe treabă. Baraje aruncate în aer. Sonde petroliere incendiate. Poduri bombardate. Drumuri distruse. Tunele blocate. Lacuri de acumulare otrăvite. Şi mai ştii dacă vreunul dintre noi nu se ducea la piaţă, unde era multă lume, cu nişte dinamită la brâu? *N-aveai cum să ştii.*

În fiecare seară, la apus, începeam să ne ardem lucrurile: declaraţii vechi de la bancă şi jurnale vechi, altare budiste, beţişoare din lemn, felinare de hârtie, poze cu rudele noastre, care nu zâmbeau şi purtau haine ciudate, ca la ţară. *Am văzut cum faţa fratelui meu s-a făcut cenuşă şi a zburat spre cer.* Ardeam chimonourile de nuntă din mătase albă afară, în livada de meri, în brazdele dintre copaci. Turnam gazolină pe păpuşile de ceremonie, puse în cutii de gunoi din metal, în alei ascunse din J-town. Aruncam orice ar fi putut sugera că soţii noştri aveau legături cu duşmanul. Scrisori de la surorile noastre. *Fiul vecinului dinspre răsărit a fugit cu soţia omului care făcea umbrele.* Scrisori de la taţii noştri. *Acum avem trenuri electrice şi când intri într-un tunel, nu te mai umpli de funingine!* Scrisori de la mamele noastre, scrise în ziua când am plecat de acasă. *Încă mai văd urmele picioarelor tale în noroiul de pe lângă râu*. Şi ne întrebam de ce am fost ataşate atâta vreme de tradiţiile noastre ciudate, străine. *Noi i-am făcut să ne urască*.

Nopţile se lungeau şi erau din ce în ce mai friguroase, iar în fiecare zi aflam că fuseseră ridicaţi alţi bărbaţi. Un distribuitor de fructe şi legume din sud. Un instructor de

judo. Un importator de mătase. Un funcţionar de la o companie de livrare, care se întorcea la birou după ce luase prânzul mai târziu decât de obicei. *Arestat pe trecerea de pietoni, în timp ce aştepta să se facă verde*. Un cultivator de ceapă din deltă, bănuit că ar fi complotat ca să arunce în aer un stăvilar. *I-au găsit în grajd o cutie cu pudră explozivă.* Un agent de turism. Un profesor de limbi străine. Un fermier care planta lăptuci pe coastă şi care a fost acuzat că îşi folosise lanterna ca să trimită semnale vapoarelor inamice.

Soţul lui Chiyomi a început să se culce îmbrăcat, în caz că avea să se întâmple în noaptea aceea. Pentru că ar fi fost mai mare ruşinea să fie ridicat în pijamale. (Soţul lui Eiko fusese ridicat în pijamale.) Soţul lui Asako era obsedat de pantofi. *Îi lustruieşte în fiecare seară de nu se poate şi îi pune lângă pat*. Soţul lui Yuriko, un comis-voiajor ce vindea îngrăşăminte şi care nu-i fusese prea fidel de-a lungul timpului, acum nu putea să adoarmă decât dacă era şi ea acolo, lângă el.

— E cam târziu, zicea ea, dar ce să-i faci? Odată ce te-ai măritat, e pe viaţă.

Soţul lui Hatsumi îngâna în fiecare seară o rugăciune scurtă adresată lui Buddha înainte să se aşeze în pat. În unele seri se ruga chiar şi la Iisus – cine ştie, dacă el era

singurul dumnezeu adevărat? Soţul lui Mariko avea coşmaruri. Era întuneric şi toate străzile dispăruseră. Marea creştea. Cerul se prăbuşea. El era izolat pe o insulă. Era pierdut în deşert. Nu-şi mai găsea portofelul şi pierdea trenul. Îşi zărea soţia în mulţime şi o striga, dar ea nu se întorcea. *Bărbatul ăsta nu mi-a adus altceva decât suferinţă.*

Primele ploi puternice au făcut să cadă şi ultimele frunze din copaci, iar căldura a pierit repede. Umbrele se lungeau încetişor. Copiii mai mici se duceau la şcoală în fiecare dimineaţă şi se întorceau acasă cu poveşti. O fată înghiţise un ban în pauză şi aproape că murise. Domnul Barnett încerca iarăşi să-şi lase mustaţă. Doamna Trachtenberg era prost dispusă. *E la ciclu*. Petreceam zile întregi în livadă cu băieţii mai mari şi cu soţii noştri, tăind nuiele, curăţând crengile şi rupând ramurile moarte, care nu aveau să facă fructe vara sau toamna. Găteam şi făceam curat în suburbii, la familiile unde găteam şi făceam curat de ani de zile. Făceam aceleaşi lucruri pe care le făcuserăm mereu, dar nimic nu mai era ca înainte.

— Acum mă sperie orice zgomot, zicea Onatsu. Când ciocăne cineva la uşă. Când sună telefonul. Când latră un

câine. Stau mereu cu urechea ciulită, aşteptând să aud paşi.

Iar când prin cartier apărea o maşină ciudată, începea să-i bată inima mai tare, pentru că era sigură că venise rândul soţului ei. Uneori, în clipele cele mai derutante, îşi imagina că toate aceste lucruri se întâmplaseră deja, că soţul ei dispăruse, şi trebuia să recunoască faptul că atunci aproape că se simţea uşurată, pentru că aşteptarea era partea cea mai grea.

Vreme de trei zile un vânt rece dinspre munte a bătut fără încetare. Nori de praf se ridicau de pe câmp şi crengile goale ale copacilor se agitau pe fundalul cerului gri şi pustiu. Pietrele de mormânt se prăbuşeau în cimitir. Uşile de la grajduri se deschideau brusc. Acoperişurile din metal făceau zgomot. Câinii iubiţi fugeau de acasă. Un chinez care lucra la o spălătorie a fost găsit lângă port, leşinat şi sângerând. Fusese lăsat să moară acolo. *S-au înşelat, au crezut că e de-al nostru*. Cineva a incendiat un grajd într-o vale din depărtare şi vântul a purtat zile în şir duhoarea vacilor moarte.

Seara stăteam în bucătărie cu soţii noştri, care citeau cu mare atenţie ziarele, uitându-se cu grijă la fiecare frază, la fiecare cuvânt, şi căutând indicii despre soarta

noastră. Vorbeam despre ultimele zvonuri. *Am auzit că ne duc în lagăre de muncă, să cultivăm produse pentru armată.* Porneam radioul şi ascultam ştirile de pe front. Fireşte că veştile nu erau bune. Duşmanul scufundase încă şase nave imposibil de scufundat. Avioanele duşmanului fuseseră văzute zburând pe deasupra noastră, ca să testeze terenul. Submarinele duşmanilor se apropiau din ce în ce mai mult de malurile noastre. Duşmanul plănuia un atac dublu asupra coastei, şi din afară, şi dinăuntru, iar toţi cetăţenii atenţi şi vigilenţi erau rugaţi să informeze autorităţile dacă vedeau vreun suspect în comunitatea lor. Pentru că oricine, ni se amintea, oricine putea să fie spion. Majordomul, grădinarul, vânzătoarea de flori, servitoarea.

La trei dimineaţa unul dintre cei mai de seamă cultivatori de fructe de pădure de la noi a fost trezit din somn şi luat din casa lui. Era primul bărbat pe care îl ştiam şi care fusese ridicat. *Nu-i interesează decât fermierii bogaţi*, zicea lumea. În seara următoare un muncitor din zonă, de la Spiegl Ranch, a fost ridicat în timp ce-şi plimba căţelul pe lângă lacul de acumulare, purtând o salopetă murdară, şi a fost interogat trei zile şi trei nopţi într-o cameră cu multă lumină artificială şi fără ferestre, iar apoi i s-a spus că putea să se ducă acasă.

Dar când soţia lui s-a dus la gară ca să-l ia, el habar nu avea cine era ea. *A crezut că eram o impostoare care încerca să-l facă să vorbească.* A doua zi trei femei dintr-un oraş din apropiere pe care le cunoşteam au mărturisit că şi soţii lor erau pe listă.

— L-au băgat într-o maşină şi dus a fost, zise una dintre ele.

Două zile mai târziu, unul dintre concurenţii noştri – singurul fermier din vale care avea nişte struguri aproape la fel de dulci ca ai noştri – a fost încătuşat de un scaun de bucătărie vreme de patru ore, timp în care trei bărbaţi i-au perchiziţionat casa, iar apoi i-au dat drumul. Se spunea că soţia lui îi servise pe bărbaţi cu cafea şi plăcintă. Şi voiam să ştim: Ce fel de plăcintă? De căpşune? De rubarbă? De lămâie cu bezea? Şi cum le plăcea cafeaua bărbaţilor? Cu sau fără zahăr?

Uneori soţii noştri stăteau treji noaptea ore în şir, gândindu-se neîncetat la trecut şi căutând semne care să le spună dacă numele lor erau cumva pe listă. În mod sigur ziseseră ei ceva sau făcuseră ceva, sigur făcuseră vreo greşeală, sigur erau vinovaţi de *ceva*, poate de vreun delict minor, de care nici măcar nu ştiau. Dar ce anume, ne întrebau ei, ce delict putea să fie? Să fi fost toastul pe care îl făcuseră în onoarea ţării noastre de

origine la picnicul anual de vara trecută? Sau ceva ce ziseseră despre discursul recent al preşedintelui? *Ne-a făcut gangsteri*. Sau dăduseră cumva bani unei organizaţii caritabile nepotrivite – o organizaţie care avea legături secrete cu duşmanul fără ca ei să o fi ştiut? Asta să fi fost? Sau poate cineva – cineva care avea ceva cu el, se înţelege – se dusese la autorităţi şi îl acuzase de ceva ce nu era adevărat? Poate că fusese unul dintre clienţii noştri de la spălătoria Capitol, pe care l-am repezit odată, deşi nu era cazul? (Şi-atunci era vina *noastră*?) Sau un vecin supărat pentru că aveam un căţel care îi udase florile de prea multe ori? Oare ar fi trebuit să fie mai prietenoşi? ne întrebau soţii noştri. Nu munceau pământul cum trebuia? Fuseseră prea reţinuţi? Sau se vedea clar pe faţa lor că erau vinovaţi? Oare de fapt erau vinovaţi pentru că arătau aşa cum arătau? Oare nu erau pe placul celor de aici? Sau, şi mai grav, îi insultau?

În ianuarie am primit ordin să mergem să ne înregistrăm la autorităţi şi să le predăm poliţiştilor toate obiectele de contrabandă: revolvere, bombe, dinamită, aparate de fotografiat, binocluri, cuţite cu lama mai lungă de cincisprezece centimetri, obiecte care puteau să trimită semnale, precum lanternele sau alte surse de

foc, şi orice putea fi folosit ca să ajutăm duşmanii în caz că atacau. Apoi au urmat restricţiile de călătorie – nimeni din rasa noastră nu avea voie să se îndepărteze mai mult de opt kilometri de casă – şi stingerea la opt seara şi, deşi mulţi dintre noi nu stăteam până noaptea târziu, ne-am dat seama pentru prima dată că ne doream foarte mult să facem din când în când o plimbare la miezul nopţii. *Doar o dată, cu soţul meu, prin livada de migdali, să văd şi eu cum e.* Dar la două noaptea, când ne uitam pe geam şi vedeam cum prietenii şi vecinii ne fură lucruri din grajd, nu aveam curaj să ieşim afară, pentru că ne era teamă că o să cheme poliţia. Fiindcă ştiam că era de-ajuns un singur telefon ca să-ţi apară numele pe listă. Şi după ce băieţii noştri mai mari au început să stea sâmbăta toată noaptea prin oraş, când se întorceau târziu a doua zi, nu-i întrebam unde au fost sau cu cine au fost, cât au cheltuit sau de ce purtau pe gulerul de la cămaşă insigne care ziceau *Sunt chinez.*

— Lasă-i să se simtă bine cât se mai poate, ne ziceau soţii noştri.

Aşa că le spuneam frumos bună dimineaţa în bucătărie – *Ouă sau cafea?* – şi apoi ne vedeam de-ale noastre.

— Când n-o să mai fiu aici, ne ziceau soţii noştri.

Noi le ziceam:

— Dacă.

Ei ziceau:

— Să nu uiţi să-i dai bacşiş omului care ne aduce gheaţa.

Şi:

— Să le spui pe nume clienţilor imediat ce intră pe uşă.

Ne spuneau unde erau certificatele de naştere ale copiilor şi când să-l rugăm pe Pete de la atelierul auto să se ocupe de roţile de la camion.

— Dacă rămâi fără bani, ne ziceau, să vinzi tractorul.

Şi:

— Să vinzi sera.

Şi:

— Să vinzi toată marfa din magazin.

Ne aminteau să avem grijă cum stăm – *Stai dreaptă* – şi să nu-i lăsăm pe copii să se lenevească. Ziceau:

— Să ţii legătura cu domnul Hauer de la Asociaţia Cultivatorilor de Fructe de Pădure. E bine să-l cunoşti şi poate că va fi în stare să te ajute.

Ziceau:

— Să nu crezi nimic din ce o să auzi despre mine.

Şi:

— Să nu ai încredere în nimeni.

Şi:

— Să nu le spui nimic vecinilor.

Ziceau:

— Să nu-ţi baţi capul cu şoarecii din pod. Mă ocup eu de ei când vin acasă.

Ne aminteau să ne luăm cartea de identitate pentru străini când plecam de acasă şi să evităm orice discuţie despre război. Dacă totuşi ne întreba cineva ce părere aveam, trebuia să denunţăm atacul sus şi tare, cu o voce dură.

— Nu-ţi cere scuze, ne ziceau.

Şi:

— Să vorbeşti doar în engleză.

Şi:

— Să nu cedezi impulsului de a face plecăciuni.

În ziare şi la radio se vorbea de deplasări de populaţie. *În Camera Reprezentanţilor vor avea loc audieri pe tema migrării în interesul apărării naţionale. Guvernatorul îi cere preşedintelui să evacueze toţi duşmanii străini de pe coastă. Trimiteţi-i înapoi la Tojo!* Urma să se întâmple treptat, aşa se auzea, în câteva săptămâni sau chiar în câteva luni. Nu urma să fim daţi afară peste noapte. Urma să fim trimişi departe, undeva unde hotăram noi, în centrul ţării, unde nu puteam face

rău nimănui. Urma să avem domiciliu forţat pe toată durata războiului. Doar cei care locuiau la mai puţin de o sută şaizeci de kilometri de coastă aveau să fie mutaţi. Doar cei de pe listă aveau să fie mutaţi. Doar cei care nu erau cetăţeni americani aveau să fie mutaţi. Fiilor şi fiicelor de vârstă adultă li se va permite să rămână, ca să aibă grijă de afaceri şi de ferme. Afacerile şi fermele aveau să fie confiscate şi scoase la licitaţie. *Începeţi să vindeţi de pe-acum*. Urma să fim separaţi de copiii noştri mai mici. Urma să fim sterilizaţi şi expulzaţi cât se putea de repede.

Încercam să gândim pozitiv. Dacă terminam de călcat rufele înainte de miezul nopţii, numele soţului nostru avea să dispară de pe listă. Dacă dădeam zece dolari pe nişte obligaţiuni de stat vândute pentru sprijinirea războiului, copiii noştri nu o să fie afectaţi. Dacă reuşeam să cântăm „Cântecul de tors cânepa” fără să facem nici o greşeală, atunci dispăreau şi lista, şi rufele, şi obligaţiunile pentru sprijinirea războiului, şi războiul. Dar la sfârşitul zilei ne deranja adesea ceva, de parcă uitaserăm să facem ceva anume. Ne-am adus aminte să închidem poarta de la stăvilarul canalului de irigaţii? Să stingem cuptorul? Să hrănim păsările? Să le dăm de

mâncare copiilor? Să batem de trei ori în căpătâiul de la pat?

În februarie vremea se încălzea încet-încet şi primii maci, de un portocaliu aprins, înfloreau pe dealuri. Noi eram din ce în ce mai puţini. Soţul lui Mineko nu mai era. Soţul lui Takeko nu mai era. Soţul lui Mitsue nu mai era. *Au găsit un glonţ în noroi, în spatele magaziei de lemne*. Soţul lui Omiyo fusese oprit pe autostradă, pentru că era pe drum la cinci minute după ce se dăduse stingerea. Soţul lui Hanayo fusese arestat din motive necunoscute în timp ce lua cina cu familia.

— Cel mai grav lucru pe care l-a făcut a fost că a luat odată o amendă pentru că parcase într-un loc interzis, ne-a spus ea.

Şi soţul lui Shimako, un şofer de camion care lucra la compania Union Fruit şi pe care nu l-am auzit niciodată vorbind, fusese arestat la rafturile cu lactate de la magazin, pe motiv că era un spion care lucra cu duşmanii.

— Ştiam eu, zise cineva.

Altcineva zise:

— S-ar putea ca data viitoare să fie rândul tău.

Cel mai greu era că nu ştia unde e el, ne zise Chizuko. În prima noapte de după arestarea soţului ei se trezise panicată, fiindcă nu putea să-şi aducă aminte de ce e singură. Întinsese mâna, simţise locul gol de lângă ea şi se gândise, *Visez, e un coşmar*, dar nu era, era adevărat. Cu toate acestea, se dăduse jos din pat şi se plimbase prin casă, strigându-şi soţul şi căutându-l în dulap şi pe sub pat. *Pentru orice eventualitate*. Şi când îi văzuse valiza, care era în continuare lângă uşa de la intrare, scosese ciocolata din ea şi începuse să o mănânce încet.

— A uitat, zise ea.

Yumiko îşi văzuse soţul de două ori în vis şi el îi spusese că o duce bine. Ea zise că îşi făcea griji mai ales din cauza căţelului.

— Stă pe papucii lui ore în şir şi mârâie la mine dacă vreau să mă aşez pe scaunul lui.

Fusako mărturisi că atunci când auzea că fusese ridicat soţul cuiva, în sinea ei se simţea uşurată.

— Ştii cum se zice: „Bine că nu am păţit-o eu”.

Apoi bineînţeles că se ruşina foarte tare.

Kanuko recunoscu faptul că nu îi era dor deloc de soţul ei.

— Mă punea să muncesc ca un bărbat şi m-a lăsat gravidă ani la rând.

Kyoko zise că, din câte ştia ea, numele soţului ei nu era pe listă.

— Are o seră. Îi plac florile. Nu face nimic subversiv.

Nobuko zise:

— Da, dar nu se ştie niciodată.

Noi, celelalte, ne ţineam răsuflarea şi aşteptam să vedem ce o să se întâmple.

Eram mai apropiate de soţii noştri acum decât fuseserăm înainte. La cină le dădeam bucăţile cele mai bune de carne. Ne prefăceam că nu observăm când făceau firimituri. Ştergeam podeaua fără să comentăm când lăsau urme de noroi. Noaptea nu ne mai întorceam cu spatele la ei în pat. Şi dacă ţipau la noi pentru că apa pentru baie nu era aşa cum voiau ei sau îşi pierdeau răbdarea şi ziceau ceva urât – *După douăzeci de ani în America, tu tot zici „Harro"?*[8] –, ne muşcam limba şi încercam să nu ne enervăm. Ce ne făceam noi dacă ne trezeam a doua zi dimineaţa şi ei nu mai erau acolo? Cum să ne mai hrănim copiii? Cum să plătim chiria? *Satoko a trebuit să-şi vândă toată mobila*. Cine ştia să aibă grijă să pună oale cu cărbuni aprinşi ca să afume copacii din livadă, să nu îngheţe primăvara? Cine ştia să repare cuplajul de la tractor când se strica? Cine ştia să

[8] Formula de salut *Hello*, pronunţată cu accent japonez.

amestece îngrăşămintele? Cine ştia să ascută plugul? Cine ştia să ne liniştească dacă era cineva nepoliticos cu noi la piaţă sau ne făcea în toate felurile pe stradă? Cine ştia să ne ia de braţ şi să ne zgâlţâie când băteam din picior şi le ziceam că ne-a ajuns, că îi părăseam, că ne urcăm în primul vapor şi plecăm acasă? *Te-ai însurat cu mine doar ca să aibă cine să te ajute la fermă*.

Începeam să fim din ce în ce mai convinse că printre noi erau nişte informatori. Soţul lui Teruko, se zicea în şoaptă, denunţase un supraveghetor de la fabrica unde se făceau mere uscate, supraveghetor cu care ea se iubise odată. Soţul lui Fumino fusese acuzat că ar fi partizan al Axei de către un fost partener de afaceri care avea mare nevoie de bani. (Auziserăm că informatorii primeau câte douăzeci şi cinci de dolari.) Soţul lui Kuniko fusese denunţat că era membru al societăţii Dragonul Negru de nimeni alta decât Kuniko.[9] *Voia să o părăsească, să se ducă la amantă.* Şi soţul lui Ruriko? Un coreean, ziceau vecinii. Lucra sub acoperire. Plătit de guvern ca să stea cu ochii pe membrii bisericii budiste din localitate. *L-am văzut cum scria numerele de la maşini în parcare*. După câteva zile a fost găsit într-un

[9] Societatea Dragonul Negru era un grup de extremă dreaptă din Japonia, fondat la începutul secolului al XX-lea.

şanţ, bătut măr, iar în dimineaţa următoare nu mai era nici urmă de el şi de familia lui. Uşa de la casa lor era deschisă, pisicile fuseseră hrănite, o oală cu apă fierbea în continuare pe aragaz. Şi gata, duşi au fost. Dar după câteva zile au apărut zvonuri despre locul unde ajunseseră. *Sunt în sud, pe lângă frontieră. S-au dus în statul vecin. Locuiesc într-o casă frumoasă, la oraş, au o maşină nouă şi nu e clar cum au obţinut toate astea.*

A venit primăvara. Au căzut şi ultimele petale din migdalii din livezi şi toţi cireşii erau înfloriţi. Soarele strălucea printre crengile portocalilor. Rândunelele foşneau prin iarbă. Bărbaţii noştri dispăreau în continuare în fiecare zi. Încercam să ne facem de lucru şi să apreciem bucuriile mărunte. Salutul prietenos al unui vecin. Un castron de orez fierbinte. O factură plătită la timp. Un copil adormit în siguranţă. Ne trezeam în fiecare dimineaţă, ne îmbrăcam ca să mergem la câmp şi acolo aram şi plantam şi săpam. Smulgeam buruienile din viile noastre. Ne irigam dovleceii şi mazărea. O dată pe săptămână, vinerea, ne făceam coc şi mergeam la cumpărături în oraş, dar nu ne opream să ne salutăm când ne vedeam pe stradă. *O să creadă că ne împărtăşim secrete*. Ne vizitam rar, când se însera în J-town, din cauza orei la care era stingerea. La biserică nu

stăteam prea mult după slujbă. *Când vorbesc cu cineva, acum trebuie să-mi pun întrebarea: „O să mă trădeze?”* Aveam grijă să nu zicem prea multe pe lângă cei mici. *Soţul lui Chieko a fost denunţat drept spion de băiatul lui, care are opt ani.* Ba chiar unele dintre noi începeam să ne punem întrebări legate de soţii noştri: *Oare are o identitate secretă de care eu nu ştiu?*

În scurt timp am început să auzim cum fuseseră mutate comunităţi întregi. Mai mult de nouăzeci la sută dintre bărbaţii noştri fuseseră ridicaţi dintr-un orăşel de cultivatori de lăptuci, într-o vale din nord. Mai mult de o sută de bărbaţi de-ai noştri fuseseră ridicaţi dintr-o zonă de apărare de lângă aerodrom. Iar mai la sud, într-un orăşel de pescari de pe coastă cu nişte cocioabe negre, toţi cei din rasa noastră fuseseră adunaţi într-o zi şi o noapte, cu un mandat general şi fără să fie anunţaţi. Le confiscaseră jurnalele de bord, le luaseră bărcile, le făcuseră năvoadele ferfeniţă şi le aruncaseră în mare. Pentru că se spunea că pescarii nu erau de fapt pescari, ci ofiţeri secreţi ai marinei imperiale a duşmanului. *Le-au găsit uniformele împachetate în hârtie chinezească pe fundul cutiilor cu momeală.*

Unele dintre noi se duceau să cumpere saci de dormit şi valize pentru copii, în caz că ne venea rândul. Altele se duceau la lucru ca de obicei şi încercau să nu se panicheze. *Gulerul mai trebuie apretat puţin şi o să fie bine, nu?* Ce o fi o fi, ne spuneam, nu avea sens să provocăm zeii. Una dintre noi nu mai vorbea. Alta s-a dus dimineaţa devreme să dea apă la cai şi s-a spânzurat în grajd. Fubuki era atât de îngrijorată, încât când în cele din urmă a venit şi ordinul de evacuare, a oftat uşurată, pentru că în sfârşit se terminase perioada de aşteptare. Teiko se uita neîncrezătoare la anunţul cu ordinul şi dădea din cap în tăcere.

— Şi căpşunele noastre? întrebă ea. În trei săptămâni trebuie să le culegem.

Machiko zise că ea nu merge nicăieri şi gata.

— Tocmai ne-am reînnoit chiria pentru restaurant.

Umeko zise că nu aveam de ales, trebuia să facem ce ni se spune.

— E ordin de la preşedinte, zicea ea.

Şi cine eram noi să punem la îndoială decizia preşedintelui?

— Cum o să fie pământul acolo? voi să ştie soţul lui Takiko. Câte zile de soare o să avem? Şi câte zile de ploaie?

Kiko îşi puse mâinile una peste alta şi se uită în jos.

— S-a terminat, zise încet.

— Cel puţin plecăm împreună, zise Haruyo.

Hisako zise:

— Da, dar ce-am făcut?

Isino îşi acoperi faţa şi plânse:

— Trebuia să fi divorţat acum câţiva ani, să fi luat copiii şi să mă fi dus la mama, în Japonia.

Mai întâi ne-au spus că urma să mergem la munte, deci trebuia să ne luăm haine groase, fiindcă era foarte-foarte frig. Aşa că am mers să ne cumpărăm izmene de lână şi primele noastre haine groase de iarnă. Apoi am auzit că urma să fim trimişi în deşert, unde erau şerpi negri veninoşi şi ţânţari mari cât nişte păsărele. Acolo nu erau doctori, zicea lumea, şi erau hoţi peste tot. Aşa că am mers să cumpărăm lacăte şi cutii de vitamine pentru copii, cutii cu pansamente, beţişoare *moxa* de acupunctură, plasturi, ulei de ricin, iod, aspirină şi feşe de tifon. Auziserăm că nu puteam să luăm decât câte o geantă fiecare, aşa că le-am făcut copiilor nişte rucsacuri mici din pânză, cu numele lor cusute pe ele. Le-am umplut cu creioane şi caiete mari, cu periuţe de dinţi, pulovere şi pungi din hârtie maro, pline cu orez, pe care îl puseserăm să se usuce la soare, pe nişte tăvi. *În caz că ne despărţim*.

— E pentru puţină vreme, le ziceam.

Le ziceam să nu-şi facă griji. Vorbeam despre lucrurile pe care urma să le facem când ne vom întoarce acasă. O să luăm cina în fiecare seară cu radioul deschis. O să-i ducem la film în centru. O să mergem la circ ca să vedem gemenii siamezi şi femeia cu cel mai mic cap din lume. *Abia cât o prună!*

Muguri de un verde palid se iveau prin viţa din vie şi piersicii înfloreau sub cerul albastru peste tot prin văi. Plante sălbatice de muştar, de un galben aprins, înfloreau prin canioane. Ciocârliile veneau de pe dealuri. Şi, unul câte unul, în metropole şi în oraşe îndepărtate, copiii noştri cei mari îşi dădeau demisia sau renunţau la şcoală şi începeau să vină acasă. Ne ajutau să găsim pe cineva care să se ocupe de curăţătoria noastră din J-town. Ne ajutau să găsim pe cineva care să preia chiria restaurantului. Ne ajutau să punem afişe în magazin. *Cumpăraţi acum! Faceţi economii! Vindem toată marfa!* Se îmbrăcau cu salopete la ţară şi ne ajutau să ne pregătim de ultima recoltă, pentru că ni se dăduse ordin să arăm pământul până în ultimul moment. Asta era contribuţia noastră la război, ni se spunea. O ocazie să dovedim că suntem loiali. O modalitate de a-i furniza

fructe şi legume proaspete populaţiei de pe frontul de acasă.

Au apărut negustorii de vechituri, care înaintau încet cu un camion pe străzile înguste din cartierele noastre şi ne ofereau bani pe ce aveam. Zece dolari pentru un cuptor nou, pe care-l cumpăraserăm cu două sute acum un an. Cinci dolari pentru un frigider. Cinci cenţi pentru o lampă. Vecini care nu ne spuseseră niciodată o vorbă veneau la noi pe câmp şi ne întrebau dacă avem ceva care nu ne mai trebuie. Cultivatorul, poate? Grapa? Calul de la plug? Plugul? Tufa de trandafiri roz de la noi din curte, pe care o admirau de ani întregi? Ne ciocăneau la uşă tot felul de străini.

— Câini aveţi? ne întrebă un bărbat.

Băiatul lui, ne explică el, îşi dorea foarte tare un căţeluş. Alt bărbat zise că el locuia singur într-o rulotă de lângă şantierul naval şi ar fi vrut să ia o pisică la mâna a doua.

— Ştiţi, ajungi să te simţi cam singur.

Uneori vindeam în grabă şi luam cât se putea, iar alteori ne dădeam vazele şi ceainicele noastre preferate şi încercam să nu ne pese prea mult, pentru că mamele noastre ne spuseseră întotdeauna: *Nu trebuie să te ataşezi prea tare de lucrurile din lumea asta.*

Pe măsura ce se apropia plecarea, ne plăteam ultimele facturi şi le mulţumeam clienţilor fideli care ne susţinuseră până la sfârşit. Soţia şerifului Burckhardt, Henrietta, care cumpăra în fiecare vineri cinci coşuri cu căpşune de la chioşcul nostru şi ne dădea un bacşiş de cincizeci de cenţi. *Luaţi-vă ceva frumos*. Pensionarul văduv, Thomas Duffy, care venea la restaurantul nostru în fiecare zi la douăsprezece şi jumătate şi comanda o porţie de orez prăjit cu pui. Preşedinta de la Ladies' Auxiliary Club, Rosalind Anders, care nu voia să-şi ducă hainele la altă curăţătorie. *Chinezii pur şi simplu nu se pricep.* Munceam în continuare la câmp, ca de obicei, dar nu părea să fie de-adevăratelea. Făceam lăzi ca să punem în ele recolte pe care nu aveam să le mai culegem. Tăiam mugurii de la viţa-de-vie care nu avea să facă struguri decât după ce vom fi fost deja plecaţi. Săpam pământul şi puneam seminţe de roşii care urmau să se facă spre sfârşitul verii, când urma să fim plecaţi demult. Acum zilele erau lungi şi însorite. Nopţile erau răcoroase. Lacurile de acumulare erau pline. Preţul mazării dulci creştea. Sparanghelul ieşise mai bine ca niciodată. Căpşunele erau verzi şi nectarinii din livadă urmau să fie în curând plini de fructe. *Încă o săptămână şi am fi făcut o avere*. Şi, deşi ştiam că urma să plecăm

în curând, tot mai speram că o să se întâmple ceva şi că nu va trebui neapărat să plecăm.

Poate că intervenea biserica în favoarea noastră sau, poate, soţia preşedintelui. Sau poate că era vorba de o mare neînţelegere şi de fapt îşi propuseseră să ia un alt grup de oameni.

— Pe nemţi, sugeră cineva.

— Sau pe italieni, zise altcineva.

Un altul zise:

— De ce nu pe chinezi?

Alţii nu ziceam nimic şi ne pregăteam pe cât posibil pentru plecare. Le trimiteam scrisori profesorilor copiilor noştri, cerându-ne scuze într-o engleză stâlcită pentru că aceştia urmau să îşi întrerupă şcoala brusc şi pe neaşteptate. Scriam instrucţiuni pentru viitorii chiriaşi, explicându-le cum să cureţe coşul de la şemineu şi ce să facă dacă picura prin acoperiş. *Puneţi o găleată*. Lăsam flori de lotus pentru Buddha la intrarea în temple. Mergeam pentru ultima dată la cimitire şi turnam apă pe mormintele celor care plecaseră din lumea aceasta. Băiatul cel mic al lui Yoshiye, Tetsuo, care fusese luat în coarne de un taur furios. Fata vânzătorului de ceai din Yokohama, pe care de-abia ne mai aminteam cum o chema. *A murit de gripă spaniolă în a cincea zi pe vapor.*

Mergeam prin vie pentru ultima dată, alături de soţii noştri, care nu puteau să se abţină şi mai smulgeau câte o buruiană. Propteam nişte crengi aplecate în livada de migdali. Verificam să nu fie viermi pe lăptuci şi luam în mână pământul negru, proaspăt săpat. Spălam hainele pentru ultima dată la spălătorie. Ne puneam produsele de băcănie în cutii. Ne măturam podelele. Ne făceam bagajele. Ne luam copiii şi plecam din fiecare târg, din fiecare vale şi din fiecare oraş de pe coastă.

Frunzele continuau să cadă din copaci. Râurile continuau să curgă. Insectele zumzăiau în iarbă, ca de obicei. Ciorile croncăneau. Cerul nu s-a prăbuşit. Preşedintele nu s-a răzgândit. Cloşca neagră, preferata lui Mitsuko, cotcodăci o dată şi ouă un ou maro, călduţ. O prună verde căzu prea devreme din copac. Căţeii noştri alergau după noi cu mingea în gură, dornici să le-o mai aruncăm o dată, dar de data asta eram nevoiţi să-i refuzăm. *Du-te acasă*. De după ferestre vecinii se uitau pe furiş la noi. Maşinile claxonau. Nişte străini se holbau. Un băiat pe bicicletă ne făcea cu mâna. O pisică speriată se băgă sub pat într-una din casele noastre, în timp ce nişte oameni puşi pe furat spărgeau uşa de la intrare. Perdele smulse. Sticlă spartă. Farfuriile bune, făcute praf

pe podea. Şi ştiam că în scurtă vreme toate urmele noastre aveau să dispară.

Ultima zi

Unii dintre noi am plecat plângând. Iar unii dintre noi am plecat cântând. Una dintre noi a plecat cu mâna la gură şi râzând isteric. Câţiva am plecat beţi. Alţii am plecat tăcuţi, cu capetele plecate, jenaţi şi ruşinaţi. Un bătrân din Gilroy a plecat pe targă. Un alt bătrân – soţul lui Natsuko, un frizer din Florin ieşit la pensie – a plecat în cârje, îndesându-şi pe cap o şapcă de veteran a Legiunii Americane.

— Nu câştigă războiul nimeni. Toţi pierde, zicea el.

Majoritatea am plecat vorbind doar în engleză, să nu supărăm mulţimea care se adunase ca să ne vadă plecând. Mulţi dintre noi pierduserăm tot şi am plecat fără să zicem nimic. Am plecat toţi purtând insigne albe, numerotate, puse pe guler şi la rever. Un bebeluş din San Leandro a plecat somnoros, cu ochii mai mult închişi, într-un coş de nuiele. Mama lui – Naomi, fata mai mare a lui Shizuma – a plecat cu teamă, dar cu stil, cu o fustă gri de lână şi pantofi negri cu toc, din piele de crocodil.

— Credeţi că o să aibă lapte acolo? întreba ea neîncetat.

Un băiat în pantaloni scurţi din Oxnard a plecat întrebându-se dacă acolo o să fie leagăne. Unii dintre noi am plecat purtând hainele cele mai frumoase. Alţii am plecat purtând singurele haine pe care le aveam. O femeie a plecat cu o blană de vulpe. *Soţia regelui lăptucilor*, şoptea lumea. Un bărbat a plecat desculţ, dar proaspăt bărbierit, împachetând tot ce avea într-o cârpă albă, pătrată: mătănii budiste, o cămaşă curată, nişte zaruri norocoase, o pereche nouă de şosete, pentru vremuri mai bune. Un bărbat din Santa Barbara a plecat cu o valiză maro de piele, acoperită cu abţibilduri decolorate pe care scria *Paris* şi *Londra* şi *Hotel Metropole, Bayreuth*. Soţia lui a plecat cu trei paşi în urma lui, cu o scândură de spălat rufe şi o carte de Emily Post despre bunele maniere, luată de la bibliotecă.

— Trebuie înapoiată de-abia săptămâna viitoare, zise ea.

Nişte familii din Oakland au plecat ducând nişte saci de marinar foarte rezistenţi, cumpăraţi cu o zi în urmă de la magazinul Montgomery Ward. Nişte familii din Fresno au plecat ducând cutii din carton pline până la refuz. Familia Tanaka din Gardena a plecat fără să-şi plătească chiria. Familia Tanaka din Delano, fără să-şi plătească

impozitele. Familia Koboyashi din Biola a plecat după ce a curăţat aragazul şi a spălat podeaua de la restaurant cu multă apă fierbinte. Familia Suzuki din Lompoc a lăsat grămăjoare de sare la intrare, ca să purifice casa. Familia Watanabe din San Carlos a lăsat pe masa din bucătărie nişte ghivece cu orhidee aduse din seră pentru cei ce urmau să se mute acolo. Familia Igarashi din Preston a împachetat până în ultimul moment şi a lăsat în urmă o mare dezordine. Majoritatea am plecat în grabă. Mulţi am plecat disperaţi. Câţiva am plecat dezgustaţi şi nu voiam să ne mai întoarcem. Una dintre noi a plecat de pe Robert's Island, din deltă, cu o Biblie în mână şi fredonând „*Sakura, sakura"*[10]. Una dintre noi era de la oraş şi a plecat purtând pantaloni pentru prima dată. *Se zice că acolo nu e de rochii*. Una dintre noi a plecat după ce s-a coafat pentru prima dată la salonul Talk of the Town. *Mereu mi-am dorit să mă duc acolo.* Una dintre noi a plecat de la o fermă de orez din Willows cu un altar budist micuţ în buzunar şi spunându-le tuturor că până la urmă o să fie bine.

— Ne vor ocroti zeii, zicea ea.

Soţul ei a plecat îmbrăcat ca la câmp, plin de noroi, cu toate economiile lor puse în vârful cizmei.

---

[10] „Flori de cireş, flori de cireş", cântec popular japonez.

— Cincizeci de cenţi, zicea el, făcându-ne cu ochiul şi zâmbind.

Unele dintre noi am plecat fără soţii noştri, care fuseseră arestaţi în primele săptămâni de război. Unele am plecat fără copii, pe care îi trimiseserăm departe de casă acum mulţi ani. *I-am rugat pe ai mei să aibă grijă de cei doi copii mai mari, ca eu să pot munci la fermă.* Un bărbat a plecat de pe East First Street din Los Angeles cu o cutie albă din lemn, cu cenuşa soţiei lui în ea, agăţată la gât cu o panglică de mătase. *Vorbeşte toată ziua cu ea*. Un bărbat a plecat din centrul oraşului Hayward cu o cutie de bomboane de ciocolată primită de la familia de chinezi care închiriase acum magazinul lui. Un bărbat a plecat de la o fermă de struguri din Dinuba cu ciudă pe vecin, Al Nazarian, care nu-i dăduse banii pe plug. *Nu poţi să ai încredere în armeni*. Un bărbat a plecat din Sacramento tremurând, fără să ia nimic şi urlând:

— Hai, luaţi voi tot!

Asayo – cea mai frumoasă dintre noi – a plecat de la New Ranch din Redwood cu aceeaşi valiză împletită pe care o luase pe vapor în urmă cu douăzeci şi trei de ani. *E încă nou-nouţă.* Yasuko a plecat din apartamentul ei din Long Beach cu o scrisoare de la un bărbat care nu era soţul ei pusă cu grijă în pudrieră, pe fundul poşetei.

Masayo a plecat după ce şi-a luat la revedere de la fiul ei cel mai mic, Masamichi, la spitalul din San Bruno, unde acesta avea să moară de oreion până la sfârşitul săptămânii. Hanako a plecat cu teamă şi tuşind, dar era doar o răceală. Matsuko a plecat cu o durere de cap. Toshiko a plecat cu febră. Shiki a plecat în transă. Mitsuyo a plecat cu greţuri şi, în mod surprinzător, gravidă pentru prima dată la patruzeci şi opt de ani. Nobuye a plecat întrebându-se dacă scosese fierul de călcat din priză după ce îl folosise de dimineaţă ca să-şi aranjeze bluza plisată.

— Trebuie să mă duc înapoi, îi zise ea soţului, care se uita drept înainte, fără să-i răspundă.

Tora a plecat cu o boală venerică luată în ultima noapte de la hotelul Palace. Sachiko a plecat zicând alfabetul, ca şi când era o zi obişnuită. Futaye, cea care avea un vocabular impresionant, mult mai bun decât al nostru, a plecat fără grai. Atsuko a plecat cu inima frântă, după ce şi-a luat la revedere de la toţi copacii din livadă. *I-am pus când erau puieţi.* Miyoshi a plecat cu gândul la calul ei cel mare, Ryuu. Satsuyo a plecat uitându-se după vecinii ei, Bob şi Florence Eldridge, care îi promiseseră că o să vină să-şi ia la revedere. Tsugino a plecat împăcată după ce strigase într-o fântână un secret urât de demult. *I-am înfundat bebeluşului gura cu*

cenuşă şi a murit. Kiyono a plecat de la ferma de pe White Road convinsă că era pedepsită pentru un păcat din altă viaţă. *Probabil că am călcat un păianjen cândva*. Setsuko a plecat din casa ei din Gridley după ce a omorât toţi puii din curte. Chiye a plecat din Glendale ţinând doliu după fata ei cea mai mare, Misuzu, care se aruncase în faţa unui tramvai în urmă cu cinci ani. Suteko, care nu avea copii, a plecat simţind că viaţa trecuse pe lângă ea. Shizue a plecat din tabăra de muncă numărul 8 de pe insula Webb cântând o *sutra* pe care tocmai şi-o reamintise, după treizeci şi patru de ani. *Tatăl meu o recita pe vremuri în fiecare dimineaţă în faţa altarului*. Katsuno a părăsit spălătoria soţului ei din San Diego mormăind:

— Să mă trezească cineva, vă rog.

Fumiko a plecat de la o pensiune din Courtland cerându-şi scuze dacă deranjase pe cineva. Soţul ei a plecat zicându-i să meargă mai repede şi rugând-o să-şi ţină gura. Misuyo a plecat cu eleganţă şi fără să fie supărată pe nimeni. Chiyoko, cea care insistase mereu să-i spunem Charlotte, a plecat insistând să-i spunem Chiyoko. *M-am răzgândit pentru ultima dată.* Iyo a plecat cu un ceas deşteptător care suna de undeva din valiză, dar nu a stat să-l oprească. Kimiko şi-a uitat geanta pe masa din bucătărie, dar şi-a adus aminte prea târziu.

Haruko a lăsat într-un colţ din podul casei o statuetă din alamă cu un Buddha care râde până în ziua de azi. Takako a lăsat un sac de orez sub podeaua din bucătărie, pentru ca familia ei să aibă ce să mănânce la întoarcere. Misayo a lăsat nişte sandale din lemn pe terasa de la intrare, ca să pară că e cineva acasă. Roku a lăsat oglinda din argint a mamei ei la o vecină, Louise Hastings, care a promis să aibă grijă de ea până se va întoarce. *O să te ajut cum pot*. Matsuyo a plecat purtând un colier de perle primit de la stăpâna ei, doamna Bunting, căreia îi făcuse curat vreme de douăzeci şi unu de ani. *Jumătate de viaţă.* Sumiko a plecat cu un plic plin cu bani, primit de la al doilea soţ, domnul Howell din Montecito, care o informase recent că nu avea să o însoţească în această călătorie. *Ea i-a dat inelul înapoi.* Chiyuno a plecat din Colma gândindu-se la fratele ei mai mic, Jiro, care fusese trimis în colonia de leproşi de pe insula Oshima în vara lui 1909. *Şi n-am mai vorbit niciodată de el*. Ayumi a plecat din Edenville întrebându-se dacă îşi amintise să-şi împacheteze rochia ei roşie norocoasă. *Nu mă simt în largul meu fără ea*. Nagako a plecat din El Cerrito regretând tot ce nu făcuse. *Voiam să mă duc pentru ultima dată în satul meu natal şi să ard tămâie la mormântul tatălui meu.* Fata ei, Evelyn, a plecat zicându-i:

— Hai, hai, mami, suntem în întârziere.

O femeie de o frumuseţe neînchipuită, pe care nu o mai văzuserăm până atunci, a plecat clipind derutată. Se spunea că soţul ei o ţinuse încuiată în pivniţă, ca să nu o vadă alţi bărbaţi. Un bărbat din San Mateo a plecat cu un set de crose de golf şi o cutie de whisky Old Parr. *Am auzit că a fost valetul lui Charlie Chaplin*. Un om al bisericii – preotul Shibata de la biserica baptistă – a plecat rugându-i pe toţi să ierte şi să uite. Un bărbat cu un costum maro strălucitor – bucătarul Kanda de la restaurantul Yabu Noodle – a plecat rugându-l pe preotul Shibata să o lase mai moale. Un campion naţional la aruncatul cu undiţa din Pismo Beach a plecat cu undiţa lui preferată din bambus şi un volum de poezii de Robert Frost. *Doar atât îmi trebuie*. Nişte campioni la bridge din Monterey au plecat zâmbind cu gura până la urechi şi cu mulţi bani. O familie de agricultori din Pajaro a plecat întrebându-se dacă avea să mai vadă valea vreodată. Nişte burlaci bronzaţi zdravăn au plecat de peste tot şi de nicăieri. *Au stat cu ochii pe recolte ani la rând*. Un grădinar din Santa Maria a plecat cu o azalee tăiată din grădina stăpânului şi cu buzunarele pline de seminţe. Un vânzător de la o băcănie din Oceanside a plecat cu un cec fără valoare, primit de la un şofer de camion care se oferise să-i cumpere toate accesoriile din magazin. Un

farmacist din Stockton a plecat după ce şi-a plătit asigurarea de viaţă pe doi ani şi jumătate. Un bărbat din Petaluma, care verifica sexul puilor, a plecat convins că avea să se întoarcă după trei luni. O bătrână din Burbank, elegant îmbrăcată, a plecat cu mândrie, regal, ţinând capul sus.

— Fata vicontelui Oda, zise cineva.

— Soţia hamalului Goto, zise altcineva.

Un bărbat care tocmai ieşise de la San Quentin a plecat având deja datorii la jumătate dintre vânzătorii din oraş.

— E vremea să o-ntind de aici, a zis el.

Nişte studente în pantaloni negri din gabardină – fiicele noastre mai mari – au plecat cu insigne cu steagul american pe pulovere şi cu cheile lor Phi Beta Kappa agăţate de lănţişoare de aur.[11] Nişte tineri frumoşi, cu pantaloni subţiri, proaspăt călcaţi – fiii noştri mai mari –, au plecat urlând cântecul de luptă al celor de la Berkeley şi vorbind despre marele meci din anul următor. Doi însurăţei care purtau căciuli de schi asortate au plecat ţinându-se de braţ şi fără să-i vadă pe cei din jur. Un cuplu de bătrâni din Manteca au plecat certându-se pe aceeaşi temă pe care se tot certau de când se ştiau.

[11] Asociaţia Phi Beta Kappa este formată din cei mai buni studenţi din universităţile americane.

Dacă mai zici asta o dată... Un bătrânel care purta o uniformă de la Armata Salvării din Alameda a plecat strigând:

— Dumnezeu e iubire! Dumnezeu e iubire!

Un bărbat din Yuba City a plecat cu fiica lui pe jumătate irlandeză, Eleanor, pe care i-o adusese în dimineaţa aceea o femeie de care se despărţise cu multă vreme în urmă. *Nici măcar nu ştia de fata asta până săptămâna trecută.* Un fermier chiriaş din Woodland a plecat vorbind prostii după ce îşi arase câmpul pentru ultima dată. O văduvă din Covina a plecat după ce l-a împuternicit pe un doctor de treabă care se oferise să-i închirieze casa.

— Cred că tocmai am făcut o mare greşeală.

O tânără din San Jose a plecat cu un buchet de trandafiri trimis de un peţitor anonim din cartier, care o admirase mereu de la distanţă. Copiii din Salinas au plecat cu nişte buchete de iarbă rupte de dimineaţă de la ei din grădină. Copiii din San Benito şi Napa au plecat cu straturi de haine pe ei, ca să ia cât mai multe. O fată de la o fermă de migdali izolată din Oakdale a plecat cu timiditate, cu teamă, pitindu-se pe după fusta mamei, pentru că nu mai văzuse niciodată atât de multă lume. Trei băieţi de la orfelinatul din San Francisco au plecat nerăbdători să meargă cu trenul pentru prima dată în

viaţă. Un băiat de opt ani din Placerville a plecat cu un rucsac mic din cârpă, umplut de mama lui adoptivă, doamna Luhrman, care i-a spus că avea să se întoarcă la sfârşitul săptămânii.

— Du-te şi distrează-te, îi zisese ea.

Un băiat din Lemon Cove a plecat în cârca surorii mai mari.

— Numai ea a reuşit să-l scoată din casă.

O fată din Kernville a plecat ducând o valiză mică din carton plină cu bomboane şi jucării. O fată din Heber a plecat jucându-se cu o minge roşie de cauciuc. Cinci surori din Selma – fetele Matsumoto – au plecat certându-se cu tatăl lor, ca de obicei, şi una dintre ele avea deja un ochi învineţit. Doi gemeni din Livingston au plecat cu nişte bandaje albe pe braţul drept, deşi nu aveau nimic.

— Le tot poartă de câteva zile, zise mama lor.

Şase fraţi de la o fermă de căpşune din Dominguez au plecat cu cizme de cowboy, ca să nu fie muşcaţi de şerpi.

— N-o să ne fie uşor, zise unul.

Unii copii au plecat crezând că mergeau în tabără. Unii copii au plecat crezând că mergeau la munte, la circ sau la plajă, ca să înoate. Unui băiat pe patine cu rotile nu-i păsa unde merge atâta vreme cât era asfalt pe jos.

Unii copii au plecat cu o lună înainte să termine liceul. *Urma să merg la Stanford*. O fată a plecat ştiind că ar fi fost şefă de promoţie la liceul Calexico. Unii copii au plecat rămânând în continuare derutaţi de zecimale şi fracţii. Copiii din clasa de engleză a doamnei Crozier din Escondido au plecat uşuraţi, pentru că nu mai trebuiau să dea marele test de săptămâna următoare. *N-am citit nimic*. Un băiat din Hollister a plecat cu o pană albă în buzunar şi o carte despre păsările din America de Nord primită de la colegi în ultima zi de şcoală. Un băiat din Byron a plecat cu o găleată din aluminiu umplută cu noroi. O fată din Upland a plecat cu o păpuşă din cârpe jumulită şi cu ochi din nasturi negri. O fată din Caruthers a plecat cu o coardă după ea şi nu mai voia s-o lase din mână. Un băiat din Milpitas a plecat îngrijorat din cauza cocoşului Frank, pe care îl dăduse vecinilor.

— Crezi că o să-l mănânce? întrebă el.

Un băiat din Ocean Park a plecat în timp ce îşi auzea căţelul, Chibi, lătrând cu disperare. Un băiat din Mountain View, care purta o uniformă de cercetaş, a plecat cu nişte tacâmuri de metal şi un sufertaş. O fată din Elk Grove a plecat trăgându-l de mânecă pe tatăl ei şi zicând:

— Tati, hai acasă, hai acasă.

O fată din Hanford a plecat întrebându-se ce avea să se întâmple cu corespondenta ei din Alaska, June. *Sper că nu uită să-mi scrie.* Un băiat din Brawley, care de-abia învăţase cum să spună cât e ora, a plecat uitându-se mereu la ceas.

— Se tot schimbă, zicea el.

Un băiat din Parlier a plecat cu o pătură moale, albastră, care încă mai păstra mirosul camerei lui. O fată cu cozi lungi dintr-un orăşel din Tulare a plecat cu nişte cretă roz groasă. S-a oprit o dată să le spună la revedere celor ce stăteau pe trotuar şi apoi le-a făcut repede cu mâna şi a început să ţopăie. A plecat râzând. A plecat fără să se uite în urmă.

O dispariţie

Au dispărut japonezii din oraşul nostru. Casele lor sunt baricadate cu scânduri şi pustii. Cutiile lor poştale au început să dea pe dinafară. Ziarele pe care nu le ridică nimeni sunt împrăştiate pe verandele cu lemnul putred şi prin grădini. Maşinile abandonate stau pe aleile caselor. Buruieni groase şi noduroase se ivesc peste tot. Lalelele se ofilesc la ei în curte. Mâţele se plimbă în voie. Ultimele rufe puse la uscat sunt în continuare pe sârmă.

Într-o bucătărie de-a lor – la Emi Saito – tot sună un telefon negru.

În centru, pe Main Street, curăţătoriile lor au în continuare obloanele trase. La ferestre sunt agăţate pancarte pe care scrie *De închiriat*. Facturile neplătite şi chitanţele sunt luate de vânt. Florăria Murata este acum florăria Kay. Hotelul Yamato a devenit hotelul Paradise. Restaurantul Fuji are un nou patron şi va fi redeschis săptămâna asta. Salonul de biliard Mikado este închis. Imanashi Transfer este închis. Băcănia Harada este închisă, iar în vitrină e un anunţ scris de mână, pe care nu ne amintim să-l mai fi văzut până acum: *Dumnezeu să vă ocrotească până când ne vom revedea*. Evident că ne punem întrebări. Cine a scris acel anunţ? Unul dintre ei? Sau unul dintre noi? Şi dacă era unul dintre noi, cine anume? Ne întrebăm toate astea în timp ce ne lipim fruntea de geam şi ne uităm cu atenţie înăuntru, în întuneric, şi parcă ne aşteptăm să-l vedem pe domnul Harada apărând din spatele tejghelei cu şorţul lui verde, decolorat, şi îndemnându-ne să luăm nişte sparanghel, o căpşună perfectă, nişte mentă proaspătă, dar de văzut nu se vede nimic. Rafturile sunt goale. Podelele, măturate frumos. Japonezii au dispărut.

Primarul ne-a asigurat că nu e cazul să ne alarmăm.

— Japonezii sunt în siguranţă, declară el în ediţia de dimineaţă din *Star Tribune*.

Dar nu are permisiunea să ne spună unde anume sunt.

— Păi, nu ar mai fi în siguranţă dacă v-aş spune unde sunt, nu?

Dar unde ar putea să fie mai în siguranţă decât aici, în oraşul nostru? întreabă unii dintre noi.

Bineînţeles că apar tot felul de teorii. Poate că japonezii au fost trimişi în zonele cu sfeclă de zahăr – Montana sau Dakota de Nord şi de Sud, unde fermierii vor avea mare nevoie de ajutor vara şi toamna asta. Sau poate se dau drept chinezi într-un oraş de departe, unde nimeni nu ştie cine sunt. Poate că sunt la închisoare.

— Sincer? zice un infirmier pensionar care a fost în marină. Cred că sunt pe ocean şi merg în zigzag, ca să evite torpilele. Au fost trimişi înapoi în Japonia până se termină războiul.

O profesoară de ştiinţe de la un liceu din zonă zice că stă trează toată noaptea şi se gândeşte la ce e mai rău: au fost băgaţi în vagoane de marfă şi nu se mai întorc sau sunt într-un autobuz fără geamuri şi autobuzul nu se opreşte nici mâine, nici săptămâna viitoare, niciodată,

sau merg în şir indian pe un pod lung de lemn şi când vor ajunge pe partea cealaltă, vor dispărea cu totul.

— Mă gândesc la asta, zice ea, şi apoi îmi aduc aminte: au dispărut deja.

Încă se mai văd anunţurile oficiale puse prin centrul oraşului, pe stâlpii de telefon de la colţurile străzilor, dar deja încep să se rupă şi să se decoloreze şi, după ce săptămâna trecută a plouat mult, nu se mai pot citi decât literele mari şi negre de sus : *Instrucţiuni pentru toate persoanele de origine japoneză*. Dar nu ne mai amintim prea clar ce anume ziceau aceste instrucţiuni. Un bărbat îşi aduce aminte destul de vag că nu aveau voie cu animale de companie şi că exista un punct de întâlnire pentru plecare.

— Cred că era clubul YMCA de pe West Fifth Street, zice el.

Dar nu e sigur. O chelneriţă de la Blue Ribbon Diner zice că a încercat de mai multe ori să citească anunţul atunci când a fost pus, dar nu s-a putut apropia de el.

— Toţi stâlpii de telefon erau înconjuraţi de grupuri de japonezi îngrijoraţi, ne spune ea.

O frapase faptul că erau atât de tăcuţi. Atât de liniştiţi. Unii dintre japonezi dădeau din cap încet, zice ea. Alţii luau notiţe. Nimeni nu zicea nimic. Mulţi dintre

noi mărturisim că, deşi treceam pe lângă anunţuri în fiecare zi când mergeam la serviciu, nici nu ne trecuse prin cap să ne oprim şi să le citim.

— Nu erau pentru noi, zicem.

Sau:

— Mă grăbeam mereu.

Sau:

— Nu înţelegeam nimic, pentru că era scris cu litere foarte mici.

Copiii noştri par a fi cei mai afectaţi de dispariţia japonezilor. Ne răspund obraznic mai des decât de obicei. Nu vor să-şi facă temele. Sunt neliniştiţi. Se agită. Noaptea cei care nu aveau nici o problemă se tem când se stinge lumina.

— De fiecare dată când închid ochii, îi văd pe ei, zice un copil.

Altul pune întrebări. Unde ar putea să-i găsească? Există vreo şcoală unde sunt ei? Şi ce să facem cu puloverul lui Lester Nakano?

— Îl ţinem sau îl aruncăm?

Toţi elevii dintr-a doua de la şcoala primară Lincoln sunt convinşi că japonezii din clasa lor s-au rătăcit prin pădure.

— Mănâncă ghinde şi frunze şi o fată şi-a uitat haina şi îi e frig, zice o fetiţă. Tremură şi plânge. Sau poate că a murit.

— A murit, zice băiatul de lângă ea.

Învăţătoarea zice că ei cel mai greu îi e când trebuie să strige catalogul. Arată către cele trei bănci goale: Oscar Tajima, Alice Okamoto şi preferata ei, Delores Niwa.

— Aşa de *timidă* era!

Le strigă numele în fiecare dimineaţă, dar bineînţeles că ei nu răspund.

— Aşa că îi pun absenţi. Ce altceva să fac?

— Ce păcat! zice domnul care îi ajută pe elevi să treacă strada. Erau copii buni. O să-mi fie dor de ei.

Dar anumiţi membri ai comunităţii noastre au fost uşuraţi când au văzut că japonezii au plecat. Pentru că am citit ştirile din ziare, am auzit zvonurile care circulau, ştim că au fost descoperite arme ţinute în secret în pivniţele unor fermieri japonezi dintr-un oraş din apropiere şi, deşi am vrea să credem că mai toţi japonezii din oraşul nostru erau cetăţeni buni şi de încredere, nu putem fi siguri că erau cu adevărat loiali.

— Erau prea multe lucruri pe care nu le ştiam despre ei, zice o mamă cu cinci copii. Nu mă simţeam în largul meu. Mereu mi se părea că aveau ceva de ascuns.

La întrebarea dacă s-a simţit în siguranţă stând vizavi de familia Miyamoto, un muncitor de la fabrica de gheaţă răspunde:

— Nu prea.

El şi soţia lui erau mereu în gardă faţă de japonezi, explică el, pentru că:

— Nu ne era clar. Erau unii buni şi alţii răi, cred. Îi confundam.

Dar multora dintre noi nu ne vine să credem că foştii noştri vecini ar fi fost un pericol pentru oraş. O femeie la care familia Nakamura stătuse în chirie zice că erau cei mai buni chiriaşi pe care i-a avut vreodată.

— Prietenoşi. Politicoşi. Şi foarte curaţi. La ei puteai să mănânci liniştit de pe jos.

— Şi trăiau ca nişte americani, zice soţul ei. Nu aveau nimic care să arate că sunt japonezi. Nici măcar o vază.

Începem să auzim că în unele case în care stăteau japonezii se văd luminile aprinse şi că animalele se chinuie. Un canar agitat, zărit prin fereastra familiei Fujimoto. Nişte crapi japonezi care sunt pe moarte în lacul de lângă casa familiei Yamaguchi. Şi căţei – peste

tot. Le dăm castroane cu apă, bucăţi de pâine, resturi de mâncare, măcelarul le lasă nişte muşchi de vită. Căţelul familiei Koyama miroase politicos mâncarea şi apoi pleacă. Căţelul familiei Ueda trece în fugă pe lângă noi şi, înainte să apucăm să-l oprim, a şi ieşit pe poartă. Căţelul familiei Nakanishi – un terier scoţian care seamănă leit cu Fala, căţelul mic şi negru al preşedintelui – ne arată colţii şi nu ne lasă să ne apropiem de el. Dar ceilalţi vin fuga să ne întâmpine, ca şi cum ne ştiu dintotdeauna, apoi vin cu noi acasă şi după câteva zile le-am şi găsit stăpâni noi. O familie zice că s-ar bucura să ia un căţel japonez. Alta întreabă dacă există şi câini ciobăneşti scoţieni. Soţia unui soldat tânăr, care tocmai a fost chemat în armată, îl ia pe Duke, căţelul familiei Maruyama, un beagle negru cu maro care se ţine după ea prin casă şi stă neîncetat cu ochii pe ea.

— Acum mă protejează el, zice ea. Ne înţelegem bine.

Dar uneori îl aude cum scheaună în somn în toiul nopţii şi se întreabă dacă îi visează pe ei.

Aflăm repede că unii dintre ei sunt în continuare printre noi. Hideo Kodama, şeful unei reţelele de pariuri, este la închisoare. O femeie însărcinată, care trebuia să nască în urmă cu zece zile, este la spitalul public. *Copilul ăsta nu vrea să iasă şi pace*. O femeie de treizeci şi nouă

de ani este la spitalul de nebuni şi merge toată ziua pe hol, în cămaşă de noapte şi papuci, bodogănind ceva în japoneză, şi nimeni nu o înţelege. Singurele cuvinte pe care le ştie în engleză sunt „apă” şi „Du-te acasă”. Doctorul ne spune că avea doi copii care i-au murit într-un incendiu în urmă cu douăzeci de ani, când ea era pe câmp cu un bărbat. Soţul ei s-a sinucis a doua zi. Amantul a părăsit-o.

— Şi de-atunci a rămas aşa.

În partea de sud a oraşului, la sanatoriul Clearview, un băiat de doisprezece ani stă într-un pat de lângă fereastră şi se stinge treptat din cauza tuberculozei, care i-a afectat şira spinării. L-au vizitat părinţii înainte să plece, iar acum e singur.

Anunţurile de pe stâlpii de telefon se decolorează pe zi ce trece. Şi apoi, într-o dimineaţă, nu se mai vede nici un anunţ nicăieri şi, preţ de o clipă, oraşul pare să fie ciudat de gol, ca şi când japonezii nu au fost niciodată pe aici.

Grădinile lor sunt pline de zorele. Caprifoiul năpădeşte toate curţile. Nişte lopeţi uitate ruginesc pe sub gardurile vii, acum neîngrijite. Un tufiş de liliac face nişte flori de un mov aprins la fereastra familiei Otero, iar a doua zi

dispare. Un lămâi este scos din rădăcini la familia Sawada. Se sparg încuietorile de la uşile din faţă şi de la cele din spate. Se fură piese de la maşini. Se dă iama prin podurile caselor. Se rup ţevile. Din subsol se scot cutii şi valize şi se pun în camioane la adăpostul nopţii. Dispar clanţe şi lămpi. Şi pe Third Avenue, în magazinele *second hand* şi de amanet, apar brusc tot felul de lucruri exotice din Orientul Îndepărtat, iar apoi îşi găsesc locul în casele noastre. Un felinar din piatră apare printre azalee într-o grădină de pe Mapleridge Road, care a primit şi un premiu. Un pergament pictat înlocuieşte poza unei persoane dezbrăcate de pe o plajă într-o sufragerie de pe Elm Street. Sub tălpile noastre apar covoare orientale pe toate străzile, iar în cartierele din vest toate mamele tinere care sunt în pas cu moda şi merg în parc în fiecare zi poartă dintr-odată beţişoare în păr.

— Încerc să nu mă gândesc de unde au venit, zice o mamă în timp ce-şi leagănă copilul pe o bancă, la umbră. Uneori e mai bine să nu ştii.

Vreme de câteva săptămâni unii dintre noi tot mai speră că japonezii se vor întoarce, pentru că nu a zis nimeni că au plecat de tot. Ne uităm după ei în staţia de autobuz. La florărie. Când trecem pe lângă atelierul de reparat radiouri de pe Second Avenue, magazin care era

pe vremuri Nagamatsu Fish. Ne uităm pe geam de mai multe ori, ca să vedem dacă nu cumva ni s-au întors grădinarii pe furiş, fără să ne anunţe. *Există întotdeauna o mică şansă ca Yoshi să fie acolo şi să cureţe frunzele*. Ne întrebăm dacă nu cumva a fost vina noastră. Poate că ar fi trebuit să semnăm o petiţie adresată primarului. Sau guvernatorului. Sau preşedintelui însuşi. *Vă rugăm să-i lăsaţi să stea*. Sau să fi ciocănit la ei la uşă şi să ne fi oferit să-i ajutăm. Dacă am fi ştiut ce şi cum, ne zicem noi. Dar când l-am văzut ultima dată pe domnul Mori la chioşcul lui de fructe, era la fel de prietenos ca de obicei.

— N-a zis nimic cum că ar pleca undeva, zice o femeie.

Însă peste trei zile el era deja plecat. O vânzătoare de la Associated Market zice că în ziua dinaintea plecării japonezii au cumpărat mâncare:

— Ca şi când venea sfârşitul lumii.

O femeie, zice ea, a cumpărat peste douăzeci de conserve de crenvurşti.

— Nu m-am gândit să o întreb de ce.

Acum bineînţeles că-şi doreşte să fi întrebat.

— Nu vreau decât să ştiu că sunt bine cu toţii.

Pe ici, pe colo, în cutiile poştale de prin oraş, încep să apară primele scrisori de la japonezi. Un băiat de pe

Sycamore Street primeşte o scrisoare scurtă de la Ed Ikeda, care a fost cel mai rapid alergător de la gimnaziul Woodrow Wilson. *Iată-ne ajunşi la centrul de primire. Nu am mai văzut niciodată atâţia japonezi la un loc. Unii nu fac altceva decât să doarmă toată după-amiaza*. O fată de pe Mulberry Street primeşte veşti de la fosta ei colegă, Jan. *Ne mai ţin aici încă un pic şi apoi ne trimit peste munţi. Sper să-mi scrii în curând*. Soţia primarului primeşte o carte poştală cu un text scurt de la servitoarea ei credincioasă, Yuka, cea care a apărut la uşa ei la o zi după ce venise cu vaporul. *Nu uitaţi să puneţi păturile la aerisit la sfârşitul lunii.* Soţia ajutorului de pastor de la biserica creştină First Congregational deschide o scrisoare adresată soţului ei, care începe cu *Dragule, sunt bine*, şi totul se întunecă brusc în jurul ei. *Cine e Hatsuko?* Trei străzi mai încolo, într-o casă galbenă de pe Walnut Street, un băiat de nouă ani citeşte o scrisoare de la prietenul lui cel mai bun, Lester – *Mi-am lăsat puloverul în camera ta?* –, şi în următoarele trei nopţi nu mai poate să doarmă.

Lumea începe să ceară răspunsuri. Japonezii s-au dus la centrele de primire de bunăvoie sau au fost duşi cu forţa? Unde se duc de fapt? De ce nu ni s-a spus că urmau să plece? Va interveni cineva în favoarea lor?

Sunt nevinovaţi? Sunt vinovaţi? Chiar au plecat cu adevărat? Nu-i ciudat că nu i-a văzut nimeni plecând? Ai crede că a auzit careva ceva, zice un membru al Comandoului Civililor.

— Un foc de avertisment. Un plâns înăbuşit. Un şir de oameni care dispăreau în toiul nopţii.

Poate că de fapt sunt în continuare aici, zice un om din localitate care monitorizează atacurile aeriene, şi poate că se uită la noi din umbră, ne studiază chipurile şi caută semne că suntem îndureraţi şi că avem remuşcări. Sau poate că s-au dus să se ascundă pe sub străzile din oraş şi complotează să ne distrugă. Scrisorile de la ei, explică el, ar putea foarte bine să fie contrafăcute. Dispariţia lor, sugerează omul, este un şiretlic. Se apropie ziua scadenţei, ne avertizează el.

Primarul ne îndeamnă să avem răbdare.

— Vă vom spune ce se poate spune când vom putea, ne zice el.

Unii dintre ei nu au fost loiali, nu aveam mult timp şi era absolut necesar să acţionăm. Japonezii au plecat de bunăvoie şi fără resentimente, ni se spune, după cum a cerut preşedintele. Sunt în continuare bine. Au poftă de mâncare. Strămutarea se desfăşoară conform planului iniţial. Trăim vremuri deosebite, ne reaminteşte primarul.

De acum suntem o parte din frontul de luptă şi trebuie să facem tot ce ne stă în putinţă ca să ne apărăm ţara.

— Sunt anumite lucruri pe care le veţi vedea, ne spune el. Şi sunt alte lucruri pe care nu le veţi vedea. Aşa merg lucrurile. Iar viaţa merge mai departe.

Primele zile de vară. Frunzele de pe ramurile magnoliilor se ofilesc. Trotuarele se coc la soare. Când sună clopoţelul pentru ultima dată şi şcoala se termină din nou, se aud chiote ce se înalţă la cer. Mamele sunt disperate. *Of, iarăşi*, se vaită ele. Unele încep să caute bone noi care să se ocupe de copii. Altele pun anunţuri în care spun că vor bucătari noi. Multe angajează grădinari şi servitoare noi: filipineze tinere şi zdravene, indieni slabi şi bărboşi, mexicani din Oaxaca scunzi şi îndesaţi, care, deşi nu sunt mereu treji, sunt prietenoşi – *Buenos días,* zic ei şi *Sí, cómo no?*[12] – şi gata să le tundă gazonul pe bani puţini. Mulţi îşi fac curaj şi-şi duc rufele la spălătoriile chinezilor. Şi, deşi hainele nu sunt călcate chiar perfect, iar uneori gardurile vii sunt cam inegale, nu îi deranjează cu adevărat, pentru că de-acum sunt atenţi la altele: la băiatul care a dispărut, Henry, şi care a fost văzut ultima dată în timp ce încerca să îşi ţină echilibrul pe un buştean la marginea pădurii („S-a dus cu

[12] Bună ziua... Da, cum să nu? (în sp., în orig.)

japonezii”, ne spun copiii noştri), la cei şapte soldaţi din oraşul nostru care au fost prinşi în timpul luptei de la Corregidor, la o conferinţă de la prânzul anual al Pilgrim Mothers’ Club, ţinută de un bărbat care a scăpat de nazişti, dr. Raoul Aschendorff, şi intitulată „Hitler, un Napoleon al zilelor noastre?”, întâlnire la care vine foarte multă lume.

Războiul continuă şi familiile încep să iasă din ce în ce mai rar din casă. Benzina se vinde doar cu cartelă. Se face economie la staniol. Se plantează nişte grădini ale victoriei pe locuri goale şi pline de buruieni, iar în bucătăriile noastre mâncarea de fasole verde nu mai este atât de apreciată. Mamele îşi rup corsetele ca să le doneze în campania de colectare a cauciucului şi respiră adânc pentru prima dată după mulţi ani de zile.

— Trebuie să facem sacrificii, zic ele cu tărie.

Taţi cruzi taie leagănele copiilor făcute din cauciucuri. Comitetul pentru ajutorarea Chinei reuşeşte să strângă zece mii de dolari, după cum îşi şi propusese, şi primarul îi trimite personal o telegramă cu aceste veşti bune doamnei Chang Kai-Shek. Ajutorul pastorului doarme încă o noapte afară, pe canapea. Câţiva dintre copiii noştri încearcă să le scrie prietenilor lor japonezi, dar nu ştiu ce să le spună. Alţii nu au curaj să le dea veşti

proaste. *Un băiat nou-venit stă în banca ta la ora domnişoarei Holden. Nu-ţi găsesc puloverul. Câinele tău a fost lovit ieri de o maşină.* O fată din North Fremont este descurajată de poştaş, care îi spune că doar o trădătoare ar avea tupeul să le trimită scrisori japonezilor.

Inşi nou-veniţi încep să se mute în casele lor. Cei din Oklahoma şi din Arkansas, care au venit în vest ca să lucreze aici pe durata războiului. Fermieri din munţii Ozarks, care nu mai au de nici unele. Negri săraci lipiţi, veniţi recent din Sud doar cu nişte traiste după ei. Vagabonzi şi cerşetori. Ţărani. Diferiţi de noi. *Unii dintre ei nici nu ştiu să citească*. Lucrează la fabrica de muniţii câte zece şi chiar cincisprezece ore pe zi. Stau câte trei sau patru familii într-o casă. Îşi spală hainele afară, în albii mici, în curtea din faţa casei. Îşi lasă femeile şi copiii să facă ce vor. Iar în weekend, când stau pe verandă, fumează şi beau până noaptea târziu, ni se face dor de foştii noştri vecini, japonezii cei tăcuţi.

La sfârşitul verii începem să auzim din depărtare zvonuri despre nişte trenuri. Erau foarte vechi, zice lumea. Rămase din alte timpuri. Personale prăfuite, cu locomotive cu aburi alimentate cu cărbuni şi cu lămpi cu

gaz din vremuri de demult. Acoperişul era plin cu găinaţi de pasăre. Ferestrele, întunecate din cauza jaluzelelor. Străbăteau oraş după oraş, dar nu se opreau. Nici nu şuierau vreodată. Circulau doar după apusul soarelui. *Trenuri fantomă*, ziceau cei care le văzuseră. Unii ziceau că o luau în sus, prin trecătorile strâmte din Sierra Nevada: Altamont, Siskiyou, Shasta, Tehachapi. Alţii ziceau că se duceau către zona de vest a Munţilor Stâncoşi. Un pontator de la gara din Truckee spune că a văzut cum se ridică jaluzelele de la o fereastră şi pentru o clipă în cadrul ei a apărut faţa unei femei.

— Japoneză, zice el.

Dar se întâmplase atât de repede, încât nu putea fi sigur. Trenul nu era trecut în orar. Femeia părea obosită. Avea părul negru, tuns scurt, şi faţa mică şi rotundă şi noi ne întrebăm dacă nu cumva era de la noi. Poate că era soţia spălătorului Ito. Sau bătrâna care vindea flori în fiecare weekend la intersecţia străzilor Edwards şi State. *Noi îi ziceam florăreasa*. Sau o femeie pe lângă care trecuserăm de nenumărate ori fără să o fi văzut cu adevărat.

Când vine toamna, pe Main Street nu se mai ţine festivalul budist al recoltei. Nici sărbătoarea crizantemelor. Nici parada cu felinare de hârtie care se

clatină dintr-o parte în alta la amurg. Nu mai apare nici un copil îmbrăcat în chimono din bumbac cu mâneci lungi, care să cânte şi să danseze până noaptea târziu în ritmul sălbatic al tobelor. Pentru că japonezii au plecat. Asta este.

— Îţi faci griji pentru ei, te rogi pentru ei şi apoi trebuie să-ţi vezi de viaţa ta, zice un pensionar bătrân care a locuit lângă familia Ogata mai bine de zece ani.

Când se simte singur, se duce afară şi stă pe o bancă în parc.

— Ascult păsările până când încep să mă simt mai bine, zice el. Apoi mă duc acasă.

Uneori trec câteva zile fără ca el să se gândească la japonezi. Dar apoi vede pe stradă o faţă cunoscută – uite-o pe doamna Nishikawa de la magazinul cu momeli de pescuit, dar de ce nu mă salută şi ea? – sau aude un zvon nou. *S-au găsit carabine îngropate sub prunul familiei Koyanagi. S-au descoperit embleme cu Dragonul Negru într-o casă a unor japonezi de pe Oak Street.* Sau aude paşi în urma lui pe trotuar, dar când se întoarce, acolo nu e nimeni. Şi atunci îşi aduce aminte dintr-odată: japonezii ne-au părăsit şi nu ştim unde sunt.

Când vine primul îngheţ, feţele lor încep să se amestece şi să se confunde în minţile noastre. Începem

să nu ne mai aducem aminte numele lor. *Cum era, domnul Kato sau domnul Sato?* Nu mai primim scrisori de la ei. Copiii noştri, cărora la început le era foarte dor de ei, nu ne mai întreabă unde sunt. Cei mai mici de-abia şi-i mai amintesc.

— Cred că am văzut unul odată, ne spun ei.

Sau:

— Nu aveau toţi părul negru?

Şi, după o vreme, ne dăm seama că vorbim despre ei mai mult la trecut. Uneori uităm că au fost vreodată alături de noi, deşi noaptea târziu ne apar adeseori în vis pe neaşteptate. *Era fiul bărbatului care avea sera, Elliot. Mi-a zis să nu-mi fac griji, că se descurcă bine, au destulă mâncare şi joacă toată ziua baseball.* Iar dimineaţa, când ne trezim, deşi ne străduim să nu-i uităm, nu ne rămân prea multă vreme în minte.

După un an, din oraşul nostru au dispărut aproape toate urmele japonezilor. La ferestrele noastre de la intrare strălucesc steluţe aurite. Văduve tinere şi frumoase, ai căror soţi au murit în război, împing cărucioare prin parc. Căţei ţinuţi în lese lungi se plimbă pe aleile umbroase de pe marginile lacului de acumulare. În centru, pe Main Street, înfloresc narcisele. Restaurantul New Liberty Chop Suey e plin de muncitori

de la şantierul naval, care sunt în pauza de prânz. Soldaţii veniţi de la război în permisie colindă străzile în căutare de pradă şi afacerile merg strună la hotelul Paradise. Florăria Kay este acum magazinul de băuturi Foley’s. Băcănia Harada a fost preluată de un chinez pe care îl cheamă Wong, dar care arată exact la fel şi, când trecem pe lângă magazin, ne vine uşor să ne închipuim că toate sunt la fel ca înainte. Dar domnul Harada nu mai e aici şi ceilalţi japonezi au plecat şi ei. Acum vorbim rareori despre ei sau nu vorbim mai deloc, deşi tot mai primim veşti de dincolo de munţi: au apărut oraşe întregi de japonezi în deşert, în Nevada şi în Utah, japonezii din Idaho au fost duşi pe câmp, la cules sfecla, iar în Wyoming au fost văzuţi nişte copii japonezi care au apărut pe înserat dintr-o pădure, înfriguraţi şi înfometaţi. Dar toate astea sunt doar zvonuri şi nu sunt neapărat adevărate. Nu ştim decât că japonezii sunt pe acolo pe undeva şi probabil că nu-i vom mai întâlni niciodată în lumea aceasta.

Mulţumiri

Acest roman a fost inspirat de poveştile vieţii imigranţilor japonezi care au venit în America la începutul secolului XX. M-am bazat pe foarte multe surse istorice şi, deşi nu am spaţiul necesar să le menţionez pe toate, aş vrea să le enumăr pe

cele care m-au ajutat cel mai mult în timpul cercetării mele. Le sunt îndatorată în mod special lui Kazuo ItĹŤ, care a scris *Issei: A History of Japanese Immigrants in North America*, şi lui Eileen Sunada Sarasohn, care a publicat volumele *The Issei* şi *Issei Women.* Printre celelalte volume importante se numără: antologia *East Bay Japanese for Action Presents „Our Recollections”*, *Shirakawa* de Stan Flewelling, *The Great Betrayal* de Audrey Girdner şi Anne Loftis, *Issei, Nisei, War Bride* de Evelyn Nakano Glenn, *Impounded* de Linda Gordon şi Gary Y. Okihiro, *Lafcadio Hearn’s Japan, The Issei* de Yuji Ichioka, *Only What We Could Carry* de Lawson Fusao Inada, *Stubborn Twig* de Lauren Kessler, *Through Harsh Winters* de Akemi Kikumura, *Beyond Loyalty* de Minoru Kiyota, *A Fence Away from Freedom* de Ellen Levine, *Picture Brides* de Tomoko Makabe, *Autobiography of a Geisha* de Sayo Masuda, *Country Voices* şi *Epitaph for a Peach* de David Mas Masumoto, *Farming the Home Place* de Valerie J. Matsumoto, *Japanese American Women* de Mei Nakano, *The Inland Sea* de Donald Richie, *The Kimono Mind* de Bernard Rudofsky, *Memories of Silk and Straw* şi *Memories of Wind and Waves* de dr. Junichi Saga, *A Daughter of the Samurai* de Etsu Inagaki Sugimoto, *Korean Picture Brides* de Sonia Shinn Sunoo, *Strangers from a Different Shore* de Ronald Takaki, *The Soil* de Nagatsuka Takashi, *The Hood River Issei* de Linda Tamura, *And Justice For All* de John Tateishi, *The Salvage* de Dorothy Swaine Thomas, *Desert Exile* de Yoshiko Uchida, *Songs My Mother Taught Me* de Wakako Yamauchi şi *Passage of a*

Picture Bride de Won Kil Yoon. Câteva replici ale primarului din ultimul capitol au fost preluate dintr-o conferinţă de presă ţinută de secretarul de stat Donald Rumsfeld la Departamentul Apărării în data de 12 octombrie 2001. Îi sunt de asemenea datoare lui Mary Swann pentru povestirea intitulată „1917”, care a inspirat primul capitol al romanului meu.

Le sunt foarte recunoscătoare lui Nicole Aragi, care a crezut mereu în această carte şi fără de care ea nu ar fi fost scrisă, lui Jordan Pavlin pentru sfaturile ei rafinate legate de redactare, lui Kathy Minton şi Isaiah Sheffer de la Symphony Space, pentru că m-au susţinut mereu, şi fundaţiei John Simon Guggenheim Memorial, care m-a sprijinit cu generozitate. De asemenea, le mulţumesc şi lui Leslie Levine, Russell Perreault, Michelle Somers şi Christie Hauser. Mulţumesc îndeosebi familiei mele şi – ca întotdeauna – lui Andy Bienen.